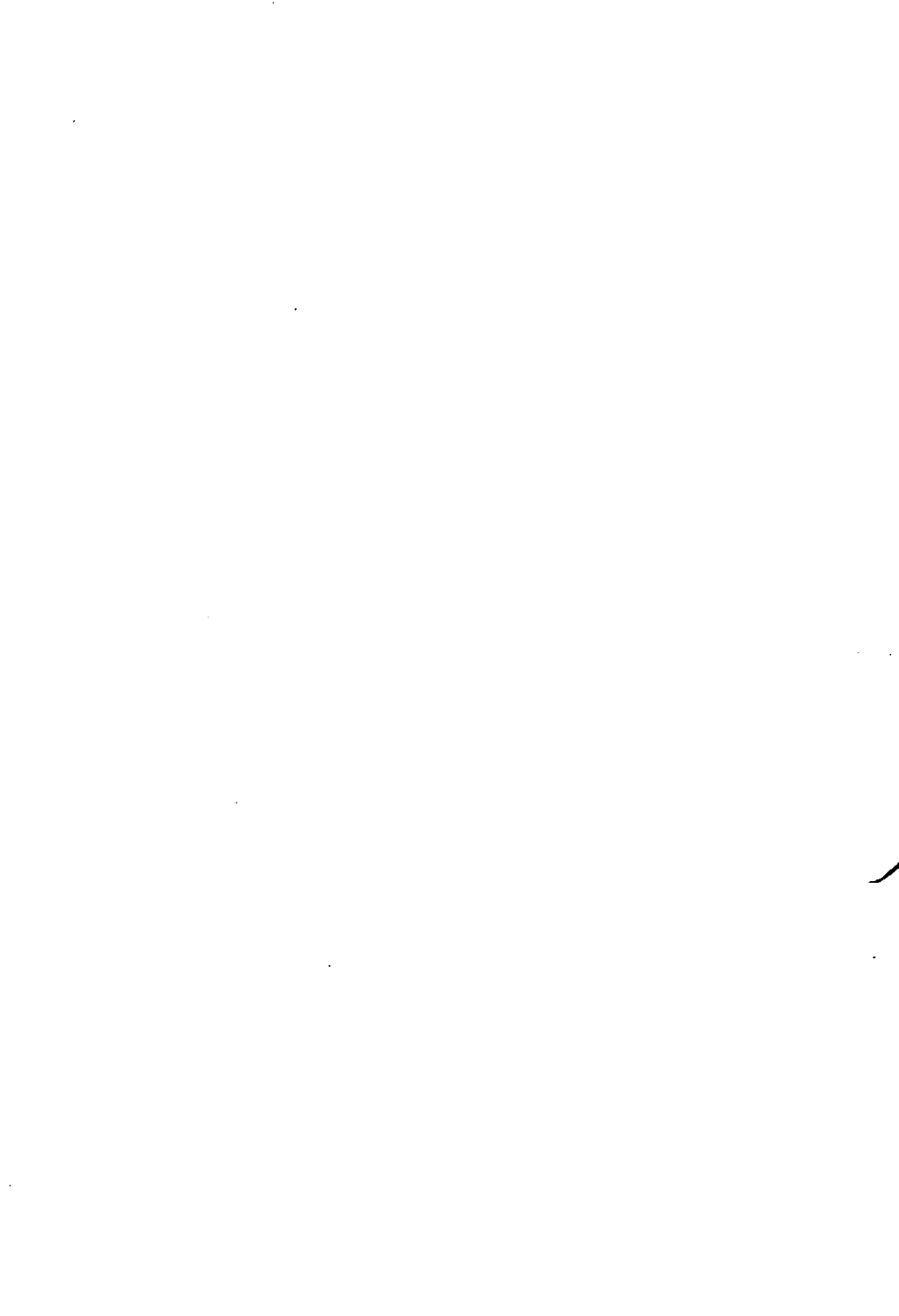


DOCUMENTA HISTORICA 30.
A JATE Történész Diákkör kiadványa

**EURÓPAI NEMZETI KISEBBSÉGEK
KONGRESSZUSAINAK HATÁROZATAI
(1925 – 1937)**

Fordította és sajtó alá rendezte:
EILER FERENC

Szeged
1996



A dokumentumok forrásai:
Ervin Kelmes: Der europäische Nationalitäten kongress (1925—1938)
Anhang (Erlangung des Doktorgades)
Universität Köln 350.

Szakmai és nyelvi lektor
BÁRDI NÁNDOR
MESÉS PÉTER

Sorozatszerkesztő
PÁNDI LAJOS

A kötet megjelenését a
Miniszterelnöki Hivatal
támogatta.

©JATE TörténeSz Diákkör, 1997.
Eiler Ferenc, 1997.

HU—ISSN 1216—0954

DOCUMENTA HISTORICA 30.
A JATE Történetész Diákkör kiadványa

**EURÓPAI NEMZETI KISEBBSÉGEK
KONGRESSZUSAINAK HATÁROZATAI
(1925—1937)**

Fordította és sajtó alá rendezte:
EILER FERENC

Szeged
1997

BEVEZETÉS

1. Új nemzetközi rend és a kisebbségek

Az első világháborút lezáró békeszerződések Kelet-Közép-Európában a dinasztikus, nemzetek feletti birodalmak helyén új kisállamok létrejöttét szentesítették. Bár a térségben a nemzetek feletti egységeket — legalábbis a hivatalos propaganda szerint — nemzetállamok váltották fel, a nemzetiségi kérdés továbbra sem került le a megoldandó politikai kérdések napirendjéről. A wilsoni elvek figyelmen kívül hagyásával életre segített államok lakosságának jelentős része ugyanis különböző nemzeti kisebbségekhez tartozott.¹

A Szövetséges Főhatalmak látva, hogy a határok stratégiai érdekeket szem előtt tartó, és az új erőviszonyokat hosszú távon is rögzíteni akaró újrendezésével jelentős számú és nagyságú idegen etnikum került a térség csaknem valamennyi országába, az általuk kialakított, illetve szentesített új rend stabilitása érdekében a háborúból területi gyarapodással kikerülő kelet-közép-európai győztes államokkal kisebbségvédelmi szerződéseket irattak alá.² Az ezekben foglalt kisebbségvédelmi rendelkezéseket a leggyőzöttekkel megkötött békeszerződésekbe is beépítették.³ Már a szerződések aláírásának

¹ A kisebbségek arányával, területi megoszlásával részletesen foglalkoznak a következő munkák: Vitéz Nagy Iván: *Európa kisebbségei, Nemzetiségstatisztikai vázlat*. Lugos, Magyar Kisebbség 1929.; Wilhelm Winkler: *Statistisches Handbuch der europäischen Nationalitäten*. Wien, 1931.; Galántai József: *Trianon és a kisebbségvédelem*. Budapest, Maecenas 1989. 24—33.; Pándi Lajos: *Köztes-Európa, Térképgyűjtemény*. Budapest, Osiris—Századvég 1995.

² A Népszövetség Közgyűlésének javaslatára a Népszövetségbe való felvétel előfeltételeként Albánia, Észtorozág, Lettország és Litvánia a Népszövetség Tanácsa előtt a kisebbségi szerződésekben megállapított általános elveknek megfelelő deklarációt tett, s annak rendelkezéseit a Népszövetség garanciája alá helyezte. Balogh Arthur: *A kisebbségek nemzetközi védelme*. Berlin, Ludwig Vögenreiter Verlag Magyar Osztály 1928. 49—50.

³ A Szövetséges és Társult Főhatalmak és Ausztria közt Saint-Germain-en-Laye-ben megkötött békeszerződés 62—69. cikke, a Bulgáriával Neuilly-sur-Seine-ben megkötött békeszerződés 49—57. cikke, a Magyarországgal Trianonban megkötött békeszerződés 54—60. cikke, s a Törökországgal Lausanne-ban megkötött békeszerződés 37—43. cikke tartalmazza a kisebbségvédelmi rendelkezéseket.

pillanatában nyilvánvaló volt azonban az aláírásra kötelezettek elégedetlensége. A háborúból vesztesen kikerülő országok a békeszerződések révén jelentős területi veszteségeket szenvedtek, s helyzetüket csak tovább súlyosbította, hogy az etnikai elv figyelmen kívül hagyásával (kivételem Németország) végrehajtott területrendezés során saját nemzetük egy jelentős része is a szomszédos országokba került. A győztes kisállamok pedig az állam szuverenitásán alapuló európai politikai rendben a rájuk kényszerített kisebbségi szerződéseket szuverenitásuk csorbításaként értékelték, s a szerződések rendelkezéseit igyekeztek minden lehetséges módon megkerülni.⁴

A világháború után, a húszas évek első felében az európai kisebbségek a politikai, gazdasági, kulturális pozícióik meggyengítésére irányuló hátrányos állami megkülönböztetés ellenére is fokozatosan kiépítették politikai és kulturális szervezeteiket. Pártokat alapítottak, kulturális intézményeket, sajtóorgánumokat, sőt a legerősebbek még saját hitelintézeteket is működtettek.⁵ A számszerűleg is legerősebb európai nemzeti kisebbségi csoport, a német, pedig 1922-ben megalapította az *Európai Német Népcsoportok Szövetségét*,⁶ amely már egy legális, államok feletti kisebbségi szervezet volt.

A kisebbségek törekvéseinek új lendületet adott, mikor az észti parlament 1925. február 12-én elfogadta a *nemzeti kisebbségek önkormányzatáról*⁷ szóló törvényt. A törvény adta lehetőséget kihasználva először a németek, aztán pedig a zsidók valósították meg a személyi elven alapuló nemzeti-
segi kulturális autonómiájukat. A kisebbségi önkormányzat kulturális kérdé-

⁴ Erről a tendenciáról átfogó képet ad: Ewald Ammende (Red): *Die Nationalitäten in den Staaten Europas, Sammlung von Lageberichten*. Wien, Wilhelm—Braumüller-Verlag 1931.

⁵ A kisebbségek önszerveződésével is foglalkoznak az Ammende szerkesztésében megjelent helyzetjelentések. A kisebbségek sajtóorgánumairól lásd *Az európai nemzetkisebbségek sajtója*. In: Magyar Kisebbség 6. évf. 20. sz. 742—746.

⁶ Európai Német Népcsoportok Szövetsége (*Verband der deutschen Volksgruppen in Europa*): 1922-ben az erdélyi szász Rudolf Brandsch, és az észtszász német Ewald Ammende kezdeményezésére Bécsben megalakult, kezdetben az *Ausschus der deutschen Minderheiten in Europa* nevet viselő kisebbségi szervezet, mely a német kisebbségek politikájának egymással, és Németországgal való összehangolására alakult.

⁷ A törvény szövege a vonatkozó kormányrendelettel a Társadalmi Szemle 1991. 5. számában jelent meg a 44—54. oldalon. Az észti kultúrautonómiáról részletesen lásd Csekey István: *A kisebbségi kultúrautonómia Észtországban*. In: Budapesti Szemle, 208. köt. 1928. január.

sekben rendeletalkotási jogot kapott. A nemzeti kateszterben⁸ nyilvántartottakra adót vehetett ki, a kulturális élet legkülönbözőbb faktorait ellenőrizhette és irányíthatta. Az állam a kisebbségi önkormányzat intézkedései felett csak felügyeleti joggal rendelkezett. Az olyan rendelkezéseket, amelyek valamilyen törvénybe ütköztek, a közigazgatási bíróság semmisíthette csak meg. De a rendelkezések tartalmát sem a bíróság, sem a felügyeleti szerv nem változtathatta meg, de még célszerűségüket sem állt módjában megkérdőjelezni.

2. Ewald Ammende tervezete

Még ugyanennek az évnek a nyarán az észtországi német kisebbségi politikus és hírlapíró, Dr. Ewald Ammende,⁹ aki személyesen is részt vett a törvény előkészítésében, az Európai Német Népcsoportok Szövetségének alapításában és szervezésében szerzett tapasztalataira építve, az észti kultúra-autonómia-törvény által kiváltott lelkesedést, s a nemzetközi politikai életben érzékelhető enyhülést kihasználva egy olyan kongresszus összehívását kezdeményezte, melyen a kontinens valamennyi jelentős nemzetisége képviseltetné magát. Hogy elképzeléseit formába öntse, kidolgozott egy tervezetet, melynek az *Egy az európai nemzeti kisebbségek képviselői számára rendezendő*

⁸ A nemzeti kateszter kérdése még Ausztriában merült fel a századfordulón a szociáldemokrata Karl Renner személyi autonómia tervezetével kapcsolatban. Meg is valósult a németek és a csehek közt 1905-ben létrejött ún. Morva Kiegyezésben, mely elrendelte egy nemzetiségi választási kateszter felállítását. Az észti kultúra-autonómia szerint a közbizalmi jogosítványokkal is rendelkező kisebbségi önkormányzat egy nemzeti jegyzéket vezetett, amelybe a bekerülés a nagykorú személy szabad akaratán, vagy kiskorúak esetén a szülők megegyezésén, ennek hiányában az apa nemzetiségén múlt. A nemzeti jegyzékből való kilépés joga mindenki számára nyitott maradt. A nemzeti kateszter kérdéséről lásd Egyed István: *A kisebbségi kérdés*. Budapest, Dunántúli Könyvkiadó és Nyomda Részvénytársaság 1930. 22—24.

⁹ Ammende, Ewald (1893—1936). Észtországi német nemzetiségi politikus, hírlapíró. 1922-ben az Európai Német Népcsoportok Szövetségének alapító tagja. Részt vett az észti kormánnyal folytatott, a kultúra-autonómiát előkészítő tárgyalásokon. Az Európai Nemzetiségi Kongresszus alapítója, s haláláig főtitkára. Esménye a kisebbség és az állam közti szerződéses kisebbségvédelem volt.

*konferencia szükségességének indokai, irányelvei és programja*¹⁰ címet adta.

Az Ammende által felvázolt terv a kisebbségi összefogás fő céljaként a kisebbségi jogok általánosítását, az kultúraautómia kiharcolását (nem kizárva még a Népszövetség által esetlegesen kimondott határrevízió lehetőségét sem), a Népszövetség kisebbségvédelmi eljárásrendjének reformját, s a fenti célok megvalósításához elengedhetetlenül szükséges széleskörű kisebbségi együttműködés kialakítását, s elmélyítését jelölte meg. Általánosságban véve elmondható, hogy Ammende, aki Kelet-Közép-Európában lehetetlennek tartotta a teljesen igazságos határok megvonását, tervezetében a nemzetiségi probléma megoldását állami síkon a kisebbségek és a többségi nép közti megértés és bizalom megteremtésével, nemzetközi síkon pedig a Népszövetség kisebbségvédelmi tevékenységének reformjával tartotta elérhetőnek.

Tervezetének sarokpontja a konferencia és a Népszövetség egymáshoz való viszonyának tisztázása volt. Ammende a kongresszus mozgásterét eleve meghatározta, mikor a Népszövetséget a legfőbb nemzetközi politikai fórumként elismerve, azt a kisebbségi kérdés vonatkozásában is a legfőbb nemzetközi tekintélynek ismerte el. (Ezzel egyszersmint legalizálta a kisebbségek államok feletti együttműködését.)

Ammende, aki a konferenciák szervezése terén már rendelkezett némi tapasztalattal, világosan látta, hogy a kongresszusnak nemcsak a nemzetközi fenntartásokkal kell megbirkóznia,¹¹ hanem a fenyegető belső ellentétekkel is. Ezért, hogy az egyes kisebbségi csoportok eltérő hosszútávú céljaiban rejlő különbségek ne robbanthatják szét a kongresszust, igyekezett az együttműködők között a legszélesebb platformot megteremteni: a német ki-

¹⁰ Ewald Ammende: *Gründe, Richtlinien und Programm für eine Tagung der Vertreter aller Nationalen Minderheiten in Europa*. In: *Nemzetek Szövetségének Archivuma, Minority-Questions 1923—1927, Registry-No.: 414495030181*.

¹¹ A kongresszust megalakulásakor, 1925-ben sokan az első világháborúból vesztesen kikerülő népek (elsősorban a németek) revansra törő szervezetének tartották. Ammende ezt előre látva rendkívül fontosnak tartotta, hogy a kongresszust a nagy nemzeti kisebbségi csoportok megbízottai közösen hívják össze, valamint hogy azon a kisebbségi csoportok minél nagyobb számban képviseltessek magukat.

sebbségi csoportok többsége¹² által is szorgalmazott kultúraautómia mellett lehetségesnek tartotta a határok felülvizsgálásának követelését is, de csak azzal a megkötéssel, hogy az ezt kívánó csoportok az erőszak minden formáját elítélve a Népszövetség alapszabályának 19. paragrafusára¹³ helyezkednek. Ez a feltétel biztosította a nemzetközi politikai élet porondján való megjelenés lehetőségét.

Alapvető problémaként jelentkezett a kongresszus legitimitásának kérdése is. Ennek biztosítása érdekében Ammende azt javasolta, hogy csak a kisebbségek jól ellenőrizhető nagyobb politikai és társadalmi szervezetei delegálhassanak küldötteket a kongresszusra. Azok a kisebbségek, amelyek ilyenekkel nem rendelkeznek, ne képviselthessék magukat a konferencián.

Az alapkérdések mellett olyan gyakorlati, közvetlenül a megvalósítással összefüggő kérdések is tisztázásra vártak, mint a konferencia megvalósításának helye, időpontja, a konferencia hivatalos nyelve,¹⁴ finanszírozása,¹⁵ a meghívandó kisebbségi csoportok köre, s a közvéleményt informáló újságírókkal való kapcsolattartás módja. A tervezetben Ammende ezekre a kérdésekre is jól átgondolt érvekkel alátámasztott javaslatokkal állt a nemzeti kisebbségi csoportok vezetői elé.

¹² A csehországi németiség radikális frakciója a Német Birodalomhoz való csatlakozást üzte ki célul az Európai Német Népcsoportok Szövetségének 1925. március 27—28-án Prágában megtartott kelet- és délkelet-európai kisebbségi értekezletén. Bellér Béla: *Az Európai Nemzetiségi Kongresszusok és Magyarország a kisebbségvédelem rendszerében (1925—1929)*. In: Századok 1981. 5. 1008.

¹³ A 19. paragrafus szövege: A közgyűlés időnként felhívhatja a Szövetség tagjait az alkalmazhatatlanná vált szerződéseknek és olyan nemzetközi állapotoknak újabb megvizsgálására, amelyeknek fennmaradása a világbékét veszélyezteti. In: Nagy Elek: *Magyarország és a Népszövetség*. Budapest, Franklin-Társulat 1925. 112.

¹⁴ Már az első konferencián megegyeztek a képviselők a francia és a német nyelvben. A gyakorlatban azonban főleg a németet használták, mert ezt a nyelvet a legtöbb delegált beszélte. Erwin Kelm: *Der europäische Nationalitätenkongress (1925—1938)*. Köln, 1958. 54. (ungedruckte Dissertation).

¹⁵ A második kongresszus után a megállapított hozzájárulás összege 3000 Frank, a harmadik kongresszus után 4000 Frank, a negyedik kongresszus után pedig 5000 Frank lett. A magyar csoportok hozzájárulását a külügyminisztérium fizette. Bellér Béla: i.m. 1018 és 1032.

3. Az Európai Nemzetiségi Kongresszus

A szétküldött tervezet felkeltette a kisebbségi politikusok érdeklődését, ezért Ammende Szüllő Gézának,¹⁶ a csehszlovákiai Magyar Népszövetségi Liga elnökének, Paul Schiemannak,¹⁷ a lettországi németek parlamenti képviselőjének és Josip Wilfannak,¹⁸ az olaszországi szlovének és horvátok parlamenti képviselőjének bevonásával hozzálátott az első kongresszus megszervezéséhez.

A jól előkészített, 1925. október 15—16-án Genfben megtartott első kongresszuson 28 kisebbségi csoport¹⁹ 50 delegálttal képviseltette magát. A küldöttek 12 államból érkeztek, és 12 nemzetiséget képviseltek. A kongresszus vonzerejét (s egyben a kisebbségi kérdés súlyosságát is) jól tükrözi,

¹⁶ Szüllő Géza (1873—1957). Felvidéki magyar kisebbségi politikus. A huszas évek elején megalapította a Magyar Keresztényszocialista Pártot. 1925-ben, mint az Egyesült Felvidéki Magyar Párt elnökét parlamenti képviselővé választották. A csehszlovákiai Magyar Népszövetségi Liga elnöke. Az Európai Nemzetiségek Kongresszusának alelnöke. A Felvidék visszacsatolása után a Felsőház örökös tagja, titkos tanácsos.

¹⁷ Schiemann, Paul (1876—1944). Lettországi német kisebbségi politikus, főszerkesztő. 1920—1933 között a lett parlament német frakciójának vezetője. A balti német pártok választmányának elnöke. Az Európai Német Népesoportok Szövetségének alapító, és 1925—1933 között elnökségi tagja. 1925—1933 között az Európai Nemzetiségi Kongresszus alelnöke. Schiemann számított a kongresszus agyának. A Bécsben megjelenő *Nation und Staat* társkiadója. 1932-ben Bécsbe költözött. Betegsége és a nemzetiszocializmus előretörése miatt 1933-ben lemond a kisebbségi szervezetekben betöltött tisztségeiről. Az Anschluß után Bécsből Rigába menekült. Az áttelepülést elutasította. A szovjet csapatok bevonulásakor halt meg.

¹⁸ Wilfan, Josip (1878—1955). Olaszországi szlovén kisebbségi politikus, jogász. 1925-től 1938-ig az Európai Nemzetiségi Kongresszus elnöke. A második világháború után a jugoszláv küldöttség tagjaként részt vesz a párizsi békekonferencián.

¹⁹ Magyarok Csehszlovákiából (2), Romániából (2), a Szerb—Horvát—Szlovén Királyságból (1); ukránok Lengyelországból (3); szlovének és horvátok Olaszországból (1); szlovének Ausztriából (1); lengyelek Németországból (3), Csehszlovákiából (1), Lettországból (1), Litvániából (1); fehéroroszok Lengyelországból (1); szorbok Németországból (3); ruszinok Csehszlovákiából (1); zsidók Lettországból (2), Litvániából (1), Lengyelországból (5), Csehszlovákiából (1); németek Csehszlovákiából (1), Lengyelországból (2), Romániából (1), Magyarországról (1), Jugoszláviából (4), Dániából (1), Olaszországból (3), Lettországból (1), Észtországból (2); dánok Németországból (3); litvánok Lengyelországból (1).

hogy 1933-ban már 14 államból 44 kisebbségi csoport²⁰ jött össze Bernben, 18 nemzetiség képviselőjében.

3.1 Legitimitás és mozgástér

A kongresszus legitimitását az Ammende tervezetében már körvonalazott módon biztosította: csak a szervezett, saját nemzeti kultúrájuk ápolása iránt elkötelezett nemzetiségek delegálhattak képviselőket a kongresszusra. Ugyanakkor szigorúan behatárolták azok körét is, akik egy kisebbségi csoportot képviselhetek. Alapvető kitétel volt, hogy az illetőnek az adott országban kellett élnie, tehát nem volt elég a napi aktuális problémák ismerete, hanem szavaiért a felelősséget adó esetben odahaza is vállalnia kellett.²¹

A kongresszus létét veszélyeztető külső és belső konfliktusok megelőzése érdekében a kongresszus működésében mindvégig két alapelv mentén haladt: az államhatárok megváltoztatásának kérdése nem kerülhetett szóba, valamint konkrét országok kisebbségi politikájának bírálatára nem kerülhetett sor.²² Az előbbi a kongresszusnak az I. világháború után kialakult nemzetközi rendben való nyugodt működését volt hivatott biztosítani, míg az utóbbi a kisebbségek összeütközésének akarta elejét venni. Erre az utóbbi, csak elméleti, minden kisebbségre egyaránt vonatkozó kérdések tárgyalását engedélyező határozatra kétségkívül szükség volt az egység megőrzése érdekében,

²⁰ A későbbiekben még a következő csoportok kapcsolódtak be a kongresszus munkájába: 1926-ban a litvániai németek, a lengyelországi oroszok, a romániai lengyelek, a bulgáriai zsidók, az ausztriai horvátok és csehszlovákok, a spanyolországi katalánok, 1927-ben a romániai ukránok és az észtországi és romániai zsidók, 1928-ban a romániai bolgárok és a lengyelországi ukránok és fehéroroszok, 1929-ben a lengyelországi litvánok, a romániai oroszok és a jugoszláviai bolgárok. 1930-ban a németországi litvánok, a jugoszláviai románok és a spanyolországi baszkok, 1931-ben a dodekanészoszi görögök és a magyarországi szlovákok, 1932-ben a lettországi és litvániai oroszok, 1933-ban a spanyolországi gallegók.

²¹ Kivételea esetekben engedélyezték az emigráns politikusok részvételét is. Erről lásd a IV. kongresszuson elfogadott alapszabályzat III. pontját.

²² A kongresszus történetének talán egyik legnagyobb botránya is ezzel kapcsolatban robbant ki. Az 1932-es kongresszuson Esterházy János gróf felszólalásában rendkívül keményen bírálta Csehszlovákia kisebbségpolitikáját. Mivel Wilfan elnök többszöri felszólítás ellenére sem tudta ettől a szándékától eltéríteni, felfüggesztette az ülést. A vita azonban annyira megviselte Wilfant, hogy szívégöröcsöt kapott, s elnöki teendőit ezután már nem tudta ellátni. A pártbeszédet lásd: *Der VIII. Europäische Nationalitätenkongress* In: *Nation und Staat* 1932. 776—777.

de 1929-re mégis a hatékony működés gátjává vált. Ezért bár az egyes országok kisebbségpolitikája továbbra sem lett konkrét bírálattá tárgyává tehető, a magyar csoport nyomására²³ a kongresszusnak el kellett mozdulnia a steril elméleti alapállásról. Ennek a változásnak köszönhető az egyes kisebbségek helyzetét széptítés nélkül bemutató *Die Nationalitäten in den Staaten Europas*²⁴ című gyűjteményes munka 1931-es nagy feltűnést keltő megjelenése, valamint a petíciókkal foglalkozó, J. Estelrich²⁵ vezette állandó bizottság 1932-es megalakulása is.

3.2 Szervezeti keretek

A kongresszus a kisebbségi csoportok évenkénti hozzájárulásából fokozatosan kiépítette szervezeti kereteit. Az évenkénti ülések között a nagy kisebbségi csoportok képviselőiből álló *Nemzetiségi Kongresszus Választmánya* (mely azonos volt a kongresszus elnökségével) gondoskodott a határozatok végrehajtásáról, és a következő kongresszus előkészítéséről. A választmány által évente egyszer összehívott Tanács feladata volt a választmány összeállította napirend felülvizsgálása, s a végső döntés a jelentkező kisebbségi csoportok felvételének elfogadása ügyében. A választmány mellett működő, Ammende által vezetett főtítkári hivatal feladatai közé tartozott a kisebbségi csoportokkal és a nemzetközi szervezetekkel való kapcsolattartás, a kong-

²³ A magyar csoportok képviselői között mindjobban az a felfogás érvényesült, hogy a kongresszusok már kimerítették elméleti megállapításaikkal első feladatukat, és most már arra kellene törekedniük, hogy az egyes kisebbségek szomorú helyzetét tárják a világ közvéleményre. Ettől az elgondolástól azonban úgy Wilfan elnök, mint Ammende nagyon idegenkedtek... Egy éjjeli eszmecsereknél azonban a Jardin Public fái alatt meggyőzhette, hogy komolyan elszámtak vagyunk a kongresszusok elhagyására, ha a jelzett irányban előrehaladást nem látunk. Jakabffy Elemér: *Adatok családunk történetéhez. XII. Rész* 28—29. (kézirat). Megtalálható a Teleki László Alapítvány Könyvtárában.

²⁴ Ammende, Ewald (Red.): *Die Nationalitäten in den Staaten Europas, Sammlung von Lageberichten*. Wien, Wilhelm—Braumüller-Verlag 1931. A magyar kisebbségek helyzetjelentései magyarul is megjelentek a Magyar Kisebbség 9.évf. 1930 17. (609—648), 19. (685—705), és 22. (801—823) számában.

²⁵ Estelrich, Juan (1896—1966). Katalán író és politikus. Humanista. Fontos politikai és kulturális üzségek betöltője. Az UNESCO spanyolországi delegátusának tagja.

resszus bulletinjének²⁶ kiadása, a sajtó, s ezáltal a közvélemény információval való ellátása, s általában véve a konkrét szervezési feladatok. Emellett 1932-ben megalakult egy állandó bizottság is J. Estelrich vezetésével, mely a kisebbségeknek a Népszövetséghez benyújtott petícióival kapcsolatos ügyekkel foglalkozott. A főtítkári hivatal számadásainak ellenőrzésére és a következő évi költségvetés előterjesztésére pedig az elnökség mellett minden évben pénzügyi bizottság alakult.

3.3 Főbb kérdések

Mivel a kongresszus a kisebbségek helyzetének javítását a Népszövetség szerepének továbbfejlesztésében, az államok és a kisebbségek viszonyának javításában, s a kisebbségek érdekérvényesítést megkönnyítő önszerveződésében és nemzetközi együttműködésében látta, így ülésein, és határozataiban is főleg ezekre a főbb témákra koncentrált.

3.3.1 A Népszövetség garanciaeljárása²⁷

A kisebbségi jogok esetleges megsértése esetén a Népszövetség Tanácsa, mint első illetékes fórum — mely sajátos módon egyben rögtön az egyetlen fellebbezési fórum szerepét is betöltötte —, illetve először a Tanácson belül kialakított Hármas (esetenként ötös) Bizottság²⁸ foglalkozott az

²⁶ Az előkészítő bizottság első közleményei a Lugoson megjelenő, Jakabffy Elemér által szerkesztett *Glasi Minoritäten*-ban jelentek meg. 1927-től a bizottság már saját időszaki kiadvánnyal rendelkezett, mely szabálytalan időközönként jelent meg *Mitteilungen der Geschäftsführung des Ausschusses des Europäischen Nationalitätenkongresses* címmel. Bécsben jelent meg a Wilhelm—Braumüller-Verlag-nál. 1930-tól a bulletin havonta jelent meg hektografálva a *Presse-Wochenschau zur Nationalitätenfrage* cím alatt. A nemzetiségi kongresszus főtítkári hivatala adta ki. 1933-tól a bulletin új címmel jelent meg (1937 júniusig) *Europäische Nationalitätenkorrespondenz* Kelmés, Erwin: i. m. 67.

²⁷ A kisebbségi panaszeljárás rendszerét részletesen tárgyalják: Balogh Arthur: i. m. 271—288.; Buza László: *A kisebbségek jogi helyzete*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia 1930. 152—232.

²⁸ 1920. október 25-én a Tanács ülésén a következő határozatot fogadták el Hymans, Belgium képviselője javaslatára: „Abból a célból, hogy a Tanács tagjai azon jogának és kötelességének gyakorlása, mely a kisebbségek védelmére vonatkozik, megkönnyebbíttessék, kívánatos, hogy az elnök, s az általa kijelölendő két tag, minden esetben megvizsgáljanak a Nemzetek Szövetségéhez benyújtott minden olyan panaszt vagy közlést, mely a kisebbségi szerződések valamely rendelkezésének megsértéséről, vagy megsértésének veszélyéről szól.” In: Buza László

adott ügygel. Ahhoz azonban, hogy az egyáltalán a bizottság elé kerüljön, az kellett, hogy maguk a kisebbségek, illetve a Tanácsban nem képviselt népszövetségi tagok jogsérelmet bejelentő petícióit — melyeknek előzetesen át kellett haladniuk a Titkárság kisebbségi osztályának szűrőjén — valamelyik tanácstag támogassa. A kisebbségek petícióit tehát önmagukban csak informális jellegűnek tekintették, magukat a kisebbségeket a Tanács nem tekintette ügyfélnek.

A Hármas Bizottság Tanácsnak tett javaslatjai nem kerültek nyilvánosságra, s a bizottság a kisebbségek szerint az esetek nagy részében nem is tett meg mindent a pontos információk beszerzése érdekében, mivel legtöbbször megelégedett a petíciókból, és az érintett kormányok arra adott válaszaiból származó információkkal, valamint a kérvényezők tényleges helyzetét csak hiányosan ismerő kisebbségi osztály²⁹ jelentéseivel. Ráadásul a bizottság a határozott döntések helyett a felek közti kompromisszumkötést szorgalmazta. Amennyiben mégis megindult a jogi eljárás, még akkor is volt lehetőség a vita kompromisszumos lezárására, amivel a felek legtöbb esetben éltek is. Abban a hét esetben, amikor ez nem sikerült, bevonták a további eljárásba az Állandó Nemzetközi Bíróságot.³⁰ Azonban ekkor sem

lő: i.m. 159. A bizottságnak kettős funkciója volt: döntött a beérkezett panasz elfogadhatóságáról, amennyiben az érdekelt állam az ellen bármilyen okból ellenvetést tett, valamint a panasz és az érintett állam észrevételei alapján eldöntötte, hogy szükséges-e felhívni a Tanács figyelmét a panasz tárgyát képező sérelemre.

²⁹ A Népszövetség Főtitkári Hivatalának keretében működött. A közigazgatási osztállyal együtt alkotta a Főtitkárság egy külön szekcióját. A két osztálynak közös igazgatója volt, de önálló apparátussal működött. Az osztály nem volt külön szerv, a főtitkár hatáskörébe tartozó adminisztratív jellegű feladatokat végzett. Nem volt önálló hatásköre, de fontos szerepet játszott a kisebbségi ügyek tárgyalásának előkészítésében, mivel főleg ő szolgáltatta a panaszok elbírálásához szükséges bővebb információkat a Hármas Bizottságnak és a Tanácsnak. Ezért feladatai közé tartozott a kisebbségek helyzetére vonatkozó anyagok (panaszok, cikkek, kormánynyilatkozatok sth...) gyűjtése az adott országokban. Ezekből külön bullettíneket adott ki az osztály képviselőinek. A kisebbségi osztály tisztviselői a kisebbségi szerződéssel kötött államokban — az államok meghívására — helyszíni tanulmányutakat szerveztek. Buza László: i.m. 187—188.

³⁰ A Népszövetség Tanácsának felkérésére a bíróságnak az adott ügygel kapcsolatban véleményező jogköre volt, véleménye azonban a Tanácsra nézve nem volt kötelező erejű. Fontosabb volt azonban, hogy a kisebbségi szerződések értelmében a bíróság döntéshozó jogkörrrel bírt, ha a szerződések értelmezésében véleménykülönbség merült fel az érdekelt állam és valamely tanácstag között. A kérdést a tanácstag kérésére a bíróság volt hivatott végérvényesen eldönteni. A rendszer nagy hiányossága volt, hogy a bírósági eljárás csak valamely tanácstag kérésére indulhatott meg. Kisebbségi ügyekben a bíróság véleményét mindössze hét esetben kér-

döntést, hanem csupán jogi állásfoglalást kértek tőle. A kisebbségi kérdéssel is rendszeresen foglalkozó nemzetközi szervezetek, mint az Interparlamentáris Unió,³¹ a Népszövetségi Ligák Világszövetsége,³² a Nemzetközi Jogi Társaság³³ és a Nemzetközi Jogi Intézet³⁴ a kongresszushoz hasonlóan többször is felhívták a Tanács figyelmét arra, a döntések hitelessége szempontjából elengedhetetlennek tartott reformra, hogy a kisebbségi ügyek tárgyalásába jobban vonják be a hágai Állandó Nemzetközi Bíróságot, mivel az — természeténél fogva — döntéseiben csak a jogi helyzetet venné alapul, s ítéletei is precedens értékűek lehetnének.

3.3.2 Az államok és a kisebbségvédelem

A szervezet alapvető fontosságú kérdésnek ítélte meg a kisebbségvédelem általánosítását. Míg ugyanis a nagyhatalmak Kelet-Közép-Európa államait rákényszerítették a kisebbségvédelmi szerződések aláírására, addig ők maguk saját kisebbségeiknek nem garantálták ugyanezeket a jogokat, s ezzel a kisebbségek védelmének ügyét a mindenkori politikai erőviszonyok függvényévé alacsonyították. Ez amellet, hogy a szerződésekkel nem védett kisebbségekre nézve igazságtalan volt, kikezdehetővé is tette a már megkötött

ték ki — ekkor sem döntést, hanem csak jogi állásfoglalást vártak tőle.

³¹ Interparlamentáris Unió (*Union Interparlementaire*): a különböző államok törvényhozásából alakult nemzetközi szervezet. Angol és francia tagok alapították 1888-ban Párizsban. Székhelyét később Genfben tette át. Nemzeti Tagozatai az Interparlamentáris Csoportok. 1939-ben már ötezer parlamenti képviselő tagja volt 32 csoportban. Nemzetközi ülései, az Interparlamentáris Konferenciák évenként üléseztek. 1922-től foglalkozott a kisebbségi kérdéssel.

³² Népszövetségi Ligák Világszövetsége (*Union Internationale des Associations pour la Société des Nations*): a Népszövetség Egyezségkormányában lefektetett elvek társadalmi úton való népszerűsítésére alakult egyesület. Székhelye Brüsszel volt. A szövetség 1922-től kezdve foglalkozott a kisebbségi kérdéssel. 1923-tól állandó kisebbségi bizottsága volt. A kisebbségi kérdéssel foglalkozó szervezetek közül egyedül ez állt bizonyos fokon hivatalos kapcsolatban a Népszövetséggel.

³³ Nemzetközi Jogi Társaság (*International Law Association*): a nemzetközi köz- és magánjog tanulmányozására, fejlesztésére, s a jogi konfliktusokban javaslatok kidolgozására 1873-ban, Brüsszelben alakult szervezet. Legfőbb szervei a kétévenként összeülő közgyűlés, és az ülészakok közt az ügyeket vivő végrehajtó tanácsa.

³⁴ Nemzetközi Jogi Társaság (*Institut de Droit International*): a nemzetközi jog művelésére 1873-ban alakult tudományos társaság. Székhelye Genf. A tagok által választott 60 rendes, és 60 levelező tagja van. Általában két évenként tart ülészakot. Ügyeit az ülészakok között az elnök és a főtítkár viszi.

sebbségvédelmi szerződések gondolatát, amellyel a győztes kisállamok éltek is.

A szervezett kisebbségek államok felé megfogalmazott elvárásai többértékűek voltak. A kisebbségi kongresszus az államokon egyfelől a teljes állampolgári jogegyenlőséget, másfelől a kisebbségnek, mint kollektívumnak a tiszteletben tartását kérte számon. Az állampolgári jogegyenlőség kérdéskörén belül a kongresszus a hátrányos megkülönböztetés miatt szükségesnek tartotta külön határozatokban foglalkozni az állampolgársághoz való jog, a választójog terén való egyenlőség és a gazdasági egyenlőség kérdésével. Mint kollektívum, a kisebbségek nemzetiségi kultúraautonómiát, zárt településterület esetén a területi önkormányzat engedélyezését, a mesterséges kerületi beosztásoktól való tartózkodást, az anyanemzettel való kapcsolattartás lehetőségét, a nyelvkérdés megnyugtató rendezését, iskoláik és kulturális szervezeteik szabad működését, a helységnevek szabad használatát követelték.

3.3.3 A kisebbségek önszerveződése és nemzetközi együttműködése

A kongresszus működése alatt többször is hangsúlyozta a nemzeti kisebbségek államon belüli és államok feletti együttműködésének szükségességét, melyet elengedhetetlenül szükségesnek tartott a kisebbségi követelések területén való eredményes fellépéshez. A különböző nemzetiségek államon belüli együttműködése elsősorban mint a helyi politikai érdekérvényesítés hatásos eszköze került szóba, de a jó helyi együttműködést a közös nemzetközi fellépés egyik elengedhetetlen előfeltételeként is szorgalmazták. A kongresszus külön határozatokban is foglalkozott az európai népek népközösségeinek megszervezésével. Úgy vélte, hogy „...a nemzetiségi elv, melynek határkiigazítással és államok életre hívásával sohasem lehet teljesen megfelelni, a népcsoportok megszervezésével legalább a kulturális kapcsolatokban megvalósítható”.³⁵ A megalakuló, az összetartozás tudatát erősítő szervezeteknek a kongresszus kulturális feladatokat szánt. Mindezek után nem meglepő, hogy a szervezet külön határozatban üdvözölte, s követendő példaként

³⁵ Lásd a VI. kongresszus 3. határozatának VII. pontját.

vetségének³⁶ mint a népközösségi elv gyakorlati megvalósulásának megalakulását.

3.4 A kongresszus határozatainak szerkezeti fejlődése

A kongresszus tevékenységét határozatainak tükrében alapvetően három szakaszra bonthatjuk. Az 1929-ig tartó első szakaszban a kongresszus tisztázta a kisebbségi léttel kapcsolatban felmerülő csaknem összes elméleti kérdést. Tisztázta a Népszövetséghez való viszonyát, a vele szemben támasztott elvárásait, a kulturális autonómia koncepciójában meghatározta a szervezet bosszútávú, stratégiai célját, s meghirdette a különböző nemzetiségű kisebbségek nemzetek feletti, s az azonos nemzetiségű csoportok államok feletti együttműködésének szükségességét. Állást foglalt a kisebbségek életét megnehezítő hátrányos állami megkülönböztetésekkel szemben, miközben hangsúlyozta a kisebbségi és többségi népek államon belüli együttműködésének fontosságát.

Az 1936-tal lezáródó második szakasz a kongresszus egyre fokozottabb marginalizálódásának idejére esett. Ebben az időszakban egyre inkább megfigyelhető a kongresszusnak az a törekvése, hogy a nemzetközi politikai életben történő fontos eseményekre határozataiban is reagáljon. Így például külön határozatokat szentelt az európai egységtörekvéseknek,³⁷ az orosz éhínségnek,³⁸ a Szovjetunió Népszövetségbe való felvételének,³⁹ a Népszövetség tervezett reformjának,⁴⁰ s a leszerelési konferenciának.⁴¹ Ezekben az években feltűnően nagy hangsúlyt kapott a népközösségek megszervezésének feladata, s a nemzetiségtudományi kutatások szükségességének szorgalmazása is. A kisebbségek helyzetének, s a nemzetközi szervezetek (Népszövetség, Állandó Nemzetközi Bíróság) működésének figyelemmel tar-

³⁶ 1929. június közepén rendezték meg Varsóban a külföldi lengyelek első kongresszusát, melyre 18 országból érkeztek delegáltak. A külföldi lengyelek második kongresszusán, 1934-ben alakult meg a Lengyelek Világszövetsége.

³⁷ Lásd a VI. kongresszus 2. határozatát.

³⁸ Lásd a IX. kongresszus 5., és a X. kongresszus 2. határozatát.

³⁹ Lásd a X. kongresszus 7. határozatát.

⁴⁰ Lásd a XI. kongresszus 2. határozatát.

⁴¹ Lásd a VII. kongresszus 3. határozatát.

tása mellett erre az időszakra valójában már csak egy elméleti kérdés, az egyházak szerepének tisztázása maradt.

Az utolsó két évben a kongresszus erejéből már csak általános helyzet-értékelésre, s az európai kormányoknak címzett kétségbeesett, sürgető felhívásokra futotta.

3.5 Kulturális autonómia és asszimiláció — konfliktusforrások

A kongresszus alapítói az a cél vezette, hogy egy olyan egységes szervezet hozzanak létre, melyben Európa valamennyi szervezett nemzeti kisebbségi csoportja képviselteti magát. Olyan, az egyes kisebbségek teljes egyenlőségén alapuló, a különböző háttérből adódó eltéréseket elfogadó fórumot akartak teremteni, amely alkalmas az alapkérdésekben egységes stratégia kidolgozására és képviselésére. Bár a kongresszuson Európa kisebbségeinek valóban jelentős része képviseltette magát, a teljes reprezentáció, illetve a résztvevők közti teljes egység megteremtése illúziónak bizonyult.

A kongresszusról kilépők első csoportja a kultúrautonómia, mint távlati cél kérdésében került szembe a kongresszus hivatalos állásfoglalásával. A kultúrautonómia gondolatát két oldalról érte támadás. A lengyelországi litván, ukrán és fehérorosz kisebbségek vezetőit nem elégítette ki a kultúrautonómia általuk mérsékeltnak tartott gondolata, mivel mint nagy létszámú, zárt tömbben élő kisebbségek igényt tartottak önrendelkezési joguk elismerésére. Ezért az első három kongresszuson csak megfigyelőként vettek részt (Az ukránok és fehéroroszkok 1928-ban, a litvánok 1929-ben követeléseik változatlan fenntartása mellett beléptek a szervezet rendes tagjai közé). A németországi kisebbségek egészen más alapállásból bírálták a koncepciót. Nem tartották ugyanis elfogadhatónak, hogy a kongresszus stratégiai célkitűzéseinek fókuszában egy olyan elképzelés álljon, amelynek megvalósítása és fenntartása az ún. gyenge kisebbségeket erejüket meghaladó kiadásokra kényszeríti.⁴² A szembenállás hátterében azonban egy, a kongresszus működésére

⁴² Bár az I. kongresszus 2. határozatában a kultúrautonómiában látta a kisebbség és a többség tagjai együttműködésének biztosítékát, a II. kongresszus az egység megőrzése érdekében az I. kongresszuson hozott határozatot úgy módosította, hogy a kultúrautonómia helyett a kulturális fejlődés szabadságát hangsúlyozta. Külön kiemelte, hogy a nemzetiségi kultúrautonómia, illetve az annak megfelelő más szervezetek megalakítása csakis a kisebbségek egyetértésével történhet. II. kongresszus. 1. határozatának I. pontja.

vonatkozó elégedetlenség is meghúzódott. A *Németországi Kisebbségek Szövetségében* egyesült lengyel, dán és szorb kisebbség ugyanis nyomasztónak érezte a német kisebbség számarányát is meghaladó befolyását, s úgy érezte, hogy a német kisebbségek pángermán célok miatt hozták létre magát a kongresszust is. A kongresszussal való 1928-as szakításhoz az ürügyet a fríz-ek felvétele körül fellángolt vita, s a kongresszus hivatalos elutasító álláspontja szolgáltatta.⁴³

Míg a németországi kisebbségek 1928-as kiválása a kongresszus működését nem befolyásolta lényegesen, addig a zsidó csoportok 1933-tól datálható egységes távolmaradása alapjaiban rázza meg az addig féltve őrzött egységet. A kongresszus létszámát, szervezettségét, s ebből adódóan befolyását tekintve két legerősebb nemzetisége kezdettől fogva a német és a zsidó volt. E két meghatározó kisebbség szakításhoz vezető összeütközését az váltotta ki, hogy az 1933-as kongresszus előkészítő ülésain Leo Motzkin,⁴⁴ a választmány zsidó nemzetiségű tagja a kongresszus napirendjére akarta tüzetni a németországi új helyzetet, azért hogy a szervezett kisebbségek fóruma közös nyilatkozatban fétlje el a németországi zsidókat sújtó antiszemita megnyilvánulásokat és cselekményeket. A választmány az alapszabályra hivatkozva elutasította a német államot konkrét bíráló tárgyává tevő javaslat napirendre tűzését. A szakítást az asszimilációról és disszimilációról Hans Otto Rothnak,⁴⁵ a német kisebbségi csoportok nevében felolvasott — előzőleg senkivel sem egyeztetett — deklarációja tette véglegessé. A kongresszust teljesen megosztotta az a kijelentés, mely szerint „A német csoportok mindíg szembefordultak az asszimilációval... Más jellegű, különösen más fajú em-

⁴³ A kongresszus a frízeket arra való hivatkozással nem vette fel tagjai sorába, hogy azok a német nép egy törzsét képezik. A németországi dánokkal, lengyelekkel és szorbokkal szolidaritást vállaltak a lengyel csoportok is, és a továbbiakban ők is távolmaradtak a kongresszustól.

⁴⁴ Motzkin, Leo (1867—1933). Franciaországban élő, nagy tekintélyű cionista zsidó politikus. Részt vett a Versailles-i és Saint-Germain-i békekonferenciákon. Mint a *Comité des Delegations Juives* elnöke kiűnő kapcsolatokkal rendelkezett Genfben. A szervezetet is ő alapította, először főtitkára, majd elnöke volt. Az Európai Nemzetiségi Kongresszusok egyik alelnöke.

⁴⁵ Roth, Hans Otto (1890—1953). Romániai német kisebbségi politikus, jogász. 1919 és 1940 között a német kisebbség képviselője a bukaresti kamarában. A román kormánnyal való együttműködés híve. 1931—34 között az Európai Német Népcsoportok Szövetségének elnöke. 1934-ben tiltakozásul a nemzetiszocialista zsidóüldözés ellen visszalép az elnöki tisztségtől. 1943-ban demonstratívan kizárják a népcsoportból, mivel „semmit sem tanult a nemzetiszocialista forradalomból”.

berek kikülönítését egy nép kultúrájából, amint ezt a legutóbbi időkben megfigyelhettük, mi alapvetően jogosnak tartjuk”.⁴⁶ Bár a magyar, ukrán, észt-országi orosz és lengyel, valamint a lengyelországi litván csoportok vezetői a disszimilációról beterjesztett határozati javaslatot csak az általuk kiadott és jegyzőkönyvezett deklarációval együtt voltak hajlandók elfogadni („az egyes országokban manapság észrevehető antiszemita rendszabályok hullámát az általános emberi jogok megsértésének és a mi kongresszusunk eszméivel szembenállónak tartjuk.”),⁴⁷ a zsidó kisebbségek képviselői végérvényesen elhagyták a kongresszust, s ezzel az irányítás egyre inkább a nyomasztó túlsúlyba került német csoportok kezében összpontosult.

4. A kongresszus jelentősége

A kongresszus 14 éves története 1938-ban véget ért. Nem volt sikertörténet, de nem a küldöttek elszántságán, elméleti felkészültségén és politikai tapasztalatán múltott, hogy nem tudott maradandó, a kisebbségek helyzetében alapvető változást hozó eredményeket felmutatni.

Az óriási területi változásokat szentesítő, első világháborút lezáró békeszerződések új konfliktusok forrásai lettek. Az érintett államok legfőbb politikai célkitűzései az új helyzet véglegesítésére, vagy éppen ellenkezőleg, revíziójára irányultak. Amikor pedig a nyugodt, kiszámíthatónak mondható stresemanni külpolitikát felváltotta Hitler jogos sérelmeket hangoztató még a nyugati politikusok jelentős részét is félrevezető, valójában azonban a kisebbségi kérdést csak eszközként felhasználó agresszív külpolitikája, Európa feltartóztathatatlanul sodródott az újabb világégés felé. Ebben a helyzetben a kisebbségek inkább állandó feszültségforrásnak, mintsem összekötő kapocsnak számítottak az államközi kapcsolatokban. Még az állami szuverenitás bizonyos fokú korlátozására építő Népszövetség is a kisebbségi kérdésben inkább a felek közti közvetítésre törekedett, mintsem hogy vállalta volna a döntőbírói szerepkörrel járó politikai kockázatot.

Ahogy a Népszövetség az egyes kisebbségeket nem tekintette ügyfélnek, úgy a kongresszust sem ismerte el hivatalosan az európai nemzetiségek

⁴⁶ In: Galántai József: *Trianon és a kisebbségvédelem*. Budapest, Maccenas 1989. 167.

⁴⁷ In: Galántai József: i.m. 169.

érdekeit képviselő legfőbb nemzetközi szervezetnek, bár a Titkárság kisebbségi osztályának vezetője a kongresszus üléssein többször személyesen is megjelent.

A valóban felkészült kisebbségi politikus gárda, és a szép számú európai hírnő, a kongresszus elméleti háttérét biztosító szakember mindent elkövetett, hogy a kongresszus súlyát növelje, s azt a kisebbségi problémák terén valamiféle megkerülhetetlen fórummá fejlessze, de ez a törekvésük nem járt sikerrel. A harmincas évek elejétől egyre jobban megfigyelhetővé vált a szervezet marginalizálódása, amit a nemzetközi politikai események mellett csak tovább siettetett a belső egység 1933-as megszűnése is. 1933 után a kultúraautómia megvalósítását célul kitűző eredeti vezetői garnitúra összetételében is jelentős változások következtek be. Ammende 1936-os kínai magánútja során elhunyt,⁴⁸ s többen is a nemzetiszocialista eszmének a képviselők körében való megjelenésével, s megerősödésével egyet nem értve távoztak.⁴⁹ 1937–38-ra a kongresszus munkájában végleg a radikális német nemzetiszocialista irányultságú képviselők lettek a hangadók.

A kongresszus valódi jelentőségét a hatalmas elméleti munka mellett elsősorban a különböző nemzeti kisebbségi csoportok közti kapcsolatfelvétel és együttműködés lehetőségének megteremtése, s a nemzetközi közvélemény figyelmének a téma iránt való felkeltése és ébrentartása jelentette.

⁴⁸ Ammende helyett a főtitkári teendőket ettől fogva a szintén balti német (észtorzszági) Uexküll-Güldenband báró látta el.

⁴⁹ A kongresszus egyik legfelkészültebb és legbefolyásosabb politikusa, Paul Schiemann is betegsége mellett elsősorban emiatt maradt távol a későbbiekben a szervezet munkájától.

EGY AZ EURÓPAI NEMZETI KISEBBSÉGEK KÉPVISELŐI SZÁMÁRA RENDEZENDŐ KONFERENCIA SZÜKSÉGESSÉGÉNEK INDOKAI, IRÁNYELVEI ÉS PROGRAMJA

DR. EWALD AMMENDE (1925 nyara)

A. INDOKOK

1. Ez a konferencia konkrétan azon az új helyzeten alapul, mely az észtországi kisebbségi autonómia⁵⁰ megvalósulásával állt elő. E konferencia már nemcsak a panaszokkal és elméleti kérdések mérlegelésével foglalkozhatna, hanem immár a tényleges lehetőségekkel is. Taktikailag — az észtországi autonómiának köszönhetően — most sokkal nagyobb esélyünk van a sikerre, mint eddig.

2. Egyre nyilvánvalóbb, hogy a Népszövetség Titkársága ma olyannyira ki van szolgáltatva az érdekelt többségi népek nyomásának, hogy munkája eredményességét tekintve érdekében állna, hogy miután a kisebbségeket egyoldalúan propagandista és államellenes elemeknek bélyegezték, azok most már a maguk részéről is egy zárt és jól szervezett mozgalomban a világ közvéleménye elé lépjenek. Ez megerősítené a Népszövetségben a nemzetek közötti béke érdekében működő elemek pozícióját, aminek ügyünkre nézve természetesen nagy jelentősége lenne.

3. Egy sor olyan országban, amelyeket nem kötnek kisebbségi szerződések — így pl. Olaszországban és Spanyolországban — a kisebbségek helyzete napról napra jobban kiéleződik, mivel ezekben a kisebbségek nyílt, azaz hivatalosan megvalósított elnemzetlenítésnek vannak kitéve. Ezen országok kisebbségeinek csak akkor lehet segíteni, ha most a kisebbségvédelem általánosításának kérdése egészen széles körben megtárgyalásra kerül.

4. A konferencia gyors egybehívásának legfőbb oka mégis az a tény lenne, hogy most különböző államok részéről előkészületek történnek arra, hogy a következő közgyűlés alatt a kisebbségi jog általánosításáról szóló vita

⁵⁰ Lásd a Bevezetés 7. jegyzetét

alkalmával a kisebbségi jognak, mint olyanak a létezése ellen harcoljanak; így például a lengyel képviselők nemrégiben kinyilvánították, hogy ősszel egy javaslatot szándékoznak beterjeszteni arról, hogy a kisebbségi jogok tekintetében minden államra azonos kööttségek legyenek érvényesek — legyen bár szó a kisebbségi jogok általánosításáról, vagy akár eltörléséről. Ha nem is feltételezhető, hogy Lengyelországnak, Jugoszláviának és a többi érdekelt hatalomnak sikerül a kisebbségvédelmet teljesen leráznia magáról, amennyiben maguk a kisebbségek semmit sem tesznek, akkor a ma érvényben lévő kisebbségvédelmi szerződések is erősen csorbulhatnak.

5. Egy további ok a kisebbségek Népszövetség melletti világos állásfoglalásának szükségessége. Az érdekelt kormányok minden olyan megállapítását, mely szerint a kisebbségek nem építő jellegű, azaz az európai kultúra fejlődésében aktívan közre nem működő elemek, úgy kellene megcáfolni, hogy azok szigorúan és a legnagyobb határozottsággal a népszövetségi határozatok talaján álljanak. Egy ilyen jellegű zártkörű gyűlésnek épp a jelen pillanatban lenne nagy jelentősége, mikor a helyzet sok helyen kiéleződik.

6. Továbbá figyelembe kellene venni, hogy a jelen pillanat pszichológiaiailag is kedvező egy európai kisebbségi konferencia megrendezésére, míg a jövő év már talán nem lesz az. Tartani lehet attól, hogy abban az esetben, ha az egymással határos európai hatalmak között minden ma még függőben lévő kérdésben megállapodás jön létre, akkor azok az eddiginél sokkal nagyobb határozottsággal szállnának szembe a kisebbségek minden jogos követelésével és kívánságával. (Itt az állam szuverenitásáról való felfogás a tét.) Az ellenálás, amelybe közös fellépés esetén a kisebbségek ütköznek, a jövőben valószínűleg még sokkal nagyobb lenne, mint manapság.

B. PROGRAM

1. Először egy nyilatkozatot kellene eljuttatni Svájcnak, amely egyfelől mindenkor messzemenő vendégbarátságot biztosított az elnyomott nemzetiségek tagjainak, másfelől maga is a nemzetiségi kérdés megoldási lehetőségének mintaképe.

2. Továbbá bizalmat kellene szavazni a Népszövetségnek — esetleg egy felhívással egybekötve. Ebben egyes kisebbségek utalhatnának a Népszövetség alapszabályának 19. paragrafusára,⁵¹ azaz ki kellene jelenteniük, hogy

⁵¹ Lásd a bevezetés 13. jegyzetét.

tartózkodnak az önkényességtől, mert ebben az összefüggésben (a békét veszélyeztető okok megszüntetése) a cselekvés a Népszövetség feladata, mely azonban nemcsak elméleti, hanem gyakorlati kötelessége is.

3. További pontként jöhetne szóba egy a kisebbségi jog általánosításáról folytatott elvi vita — legyen bár szó kivételes jogról, vagy mindenkire és minden esetben érvényes jogi alapelvről. Itt a harmadik közgyűlésnek abból a határozatából kellene kiindulni, mely a kisebbségi szerződések határozatait mindenkire nézve erkölcsileg kötelező erejűvé nyilvánította.⁵² A kisebbségvédelem általánosításának leglényegesebb érve az a tény lehetne, hogy sok többségi nép — olyanok, amelyeket érintenek a kisebbségvédelmi szerződések — úgy tekint a kisebbségvédelemre, mint egyoldalú kényszerítő intézkedésre, és ezért számukra nem adott a szerződések betartásának pszichológiai előfeltétele. Kézenfekvő, hogy ebben a kérdésben a kisebbségek és a szerződéssel kötelezett többségi népek között bizonyos érdekközösség áll fenn, ami politikailag és taktikailag is mindenképpen érdekünkben áll. Ebben a kérdésben a kisebbségek többségi népeik érdekeinek képviselői lehetnének.

4. Ebben az esetben viszont rendkívülfontos lenne a kollektív kisebbségi jogok kérdése is. Le kell szögezni, hogy a kisebbség nemcsak minden egyes tagjának védelmét igényli nyelvének, vallásának gyakorlásában stb., hanem mindenekelőtt kollektivitásának, azaz individuális közösségi életének védelmét is. A kisantant és a versaillesi béke jogi alapelveivel egy teljesen új alapelvet kellene szembehelyezni, melynek aztán végül el kellene vezetnie a területi illetve a személyi autonómia követeléséhez, sőt egyes esetekben a határok Népszövetség általi revíziójához is. Ezzel összefüggésben megfelelő módon ki kellene emelni Észtország példáját, s emellett ezt követően minden csoport külön megfogalmazhatná, hogy ő milyen követeléseket tart szükségesnek kollektivitása megőrzése érdekében — ezeknek a követeléseknek azonban, mint említettük, meg kellene felelniük a Népszövetség alapszabályának.

5. A fent említett pont után egészen általánosan meg lehetne tárgyalni, illetve határozatot lehetne hozni arról, hogy minek kellene ahhoz történie, hogy a kisebbségjogi területen a jövőben minden munka lehetőleg egysége-

⁵² A Népszövetség III. közgyűlésének 1922. szeptember 21-diki határozata kifejezte azt az óhajt, hogy a kisebbségeivel szemben minden tagállam az igazságosságának és türelemnek azt a fokát valósítsa meg, melyet a kisebbségi szerződések az általuk kötött államokra elismernek. Ez a problémának csak formális elintézése volt, az általánosítás nem valósult meg. Balogh Arthur: i.m. 306.

sen és sikeresen folyjék. A kérdés tárgyalásának azonban semmi esetre sem szabadna oda vezetnie, hogy a konferencia valamiféle, a kisebbségek fejlődésének jogi kérdéseivel foglalkozó speciális kongresszussá váljék.

6. Külön pontként lehetne tárgyalni a Népszövetség Titkárságához fűződő kapcsolatot, illetve annak kívánatos voltát, hogy ott többek között olyan hivatalnokok is dolgozzanak, akik kisebbségi sorból származnak, továbbá a panasz eljárás javításának szükségességét. Ebből az alkalomból bizalmat lehetne nyilvánítani a hágai Állandó Nemzetközi Bíróság³³ iránt.

7. Különösen fontos lenne, hogy a konferencia állást foglaljon néhány olyan kérdésben, amely a kisebbségvédelmet ugyan nem közvetlenül érinti, de a nyilvánosságot fölöttébb érdekli, és a kisebbségek számára is rendkívüli jelentőségű. Erre azért van szükség, hogy dokumentáljuk: a kisebbségek nemcsak a saját külön ügyeik iránt mutatnak érdeklődést, hanem ugyanilyen mértékben hasznosak az általános európai kérdések megtárgyalásában is. Itt mindenképp egy a biztonsági garancia egyezmény kérdéséhez kapcsolódó állásfoglalásról lehetne szó, mert hogy a genfi jegyzőkönyv a mai formájában elfogadhatatlan, az a továbbiakban nem is kérdéses. A kisebbségek részéről nyomatékosan alá kellene húzni, hogy egy ilyen biztonsági megállapodás megkötésének egyik leglényegesebb előfeltétele a kisebbségvédelem általánosítása és továbbfejlesztése. Ezzel kapcsolatban különös figyelmet kellene annak a ténynek szentelni, hogy szomszéd államok háborúja esetén a legtöbb kisebbség különösen nehéz helyzetbe kerül (így Lengyelország és Csehszlovákia, Jugoszlávia és Románia illetve Magyarország közötti háború esetén németek harcolnának németek ellen).

Ezért éppen ők azok, akik különösen érdekeltek abban, hogy az ilyen államok közötti esetleges véleménykülönbségek miatt ne alakuljon ki háborús konfliktus, mint ahogy egyáltalán abban is, hogy az európai nézeteltérések rendezése lehetőleg békés úton történjék. Hiszen hogy mi vár a kisebbségekre háború esetén, azt a világháború már nagyon jól bebizonyította.

8. Különösen behatóan kellene tárgyalni ezek után azt a kérdést, hogy hogyan lehet az egyes nemzeti kisebbségi csoportok közötti jó viszonyt továbbra is tartósan fenntartani. Bebizonyosodhatna, hogy egy évente megrendezendő, és jól előkészített európai kisebbségi konferencia a vélemények kicserélésének, és az általános kérdésekben való egységes állásfoglalás kialakításának legjobb eszköze. Egy ennél szorosabb összefogás, illetve egy még rendszeresebb és mélyebb kapcsolat kialakítása az egyes európai kisebbségi

³³ Lásd a Bevezetés 30. jegyzetét.

csoportok között — tekintettel azok sokféleségére — egyelőre valószínűleg nem lenne ajánlatos.

9. A napirend fontos pontját kellene, hogy képezze a szovjet- orosz nemzetiségi politika, és az európai államok számára abból adódó konzekven- ciák.

10. A konferencia berekesztése előtt még köszönetet kellene mondani a Népszövetségi Ligáknak⁵⁴, az Interparlamentáris Uniónak⁵⁵, valamint minden olyan nemzetközi szervezetnek, amely eddig a kisebbségi problémá- val foglalkozott.

C. NEHÉZSÉGEK

1. Ismeretes, hogy az egyes nemzeti csoportok céljaiban jelentős kü- lönbbségek vannak (egyeseknél kulturális autonómia — másoknál a határok megváltoztatása). Ezekből kialakítani azért, hogy biztos legyen: a konferen- cia alatt nem válnak el egymástól teljesen a nézetek. A platformnak a nép- szövetségi alapszabály határozatainak alapján kellene állnia, amely — mint azt fentebb említettük — a 19. paragrafusban tartalmaz egy olyan pontot, mely az ellentétek áthidalásának kiindulópontjául általánosan elfogadható. Ez a paragrafus ugyanis a határok revíziójára törekvő csoportoknak is meg- adja a lehetőséget, hogy lojálisan a Népszövetség alapszabályának talaján álljanak.

2..A legnagyobb nehézséget valószínűleg az egyes kisebbségi csoportok között hirtelen kipattanó nemzeti ellentétek elhárítása okozhatja. A tapasztala- tok alapján mégis feltehető, hogy a csoportok között olyan nagy a kisebb- ségi érdekazonosság, hogy ezt a kérdést még a konferencia előtt sikerülhetne maradéktalanul tisztázni, és egy olyan programban megegyezni, amely nem hagy teret az ilyen ellentétek felmerülésének. Az ebben való közvetítés az olyan kisebbségi csoportok feledata lesz, amelyek egy adott nemzeti ellentét- ben érintett mindkét nemzetiséghez közel állnak (így pl. az olaszországi szlovén kisebbség vezetője, mely kisebbség mint ismeretes az ország német kisebbségével azonos oldalon áll, közvetíthetne a szláv és a német csoportok között).

⁵⁴ Lásd a Bevezetés 32. jegyzetét.

⁵⁵ Lásd a Bevezetés 31. jegyzetét.

3. Továbbá számolni kell azzal, hogy a konferenciát bizonyos oldalról kizárólag a legyőzött népek ügyeként tüntetik fel. Ez mégsem sikerülne, ha a találkozó valóban minden nagy európai kisebbségi csoport részt venne. Így megmutatkozna, hogy a kisebbségi kérdés ma a szó valódi értelmében éppúgy német, mint szláv, éppúgy latin, mint magyar probléma, s e nemzeti csoportok mindegyikének alapján véve azonos érdekei fűződnek kulturális sajátosságaik szabad fejlődéséhez. A konferencia kedvező lefolyásának tehát előfeltétele, hogy lehetőleg minden nagy nemzetiségi csoport képviseltesse magát rajta.

4. További nehézségek származhatnának abból a kérdésből, hogy tulajdonképpen ki küldje a delegáltakat a konferenciára. De a tapasztalatok, melyeket a német kisebbségek összefüggéseik szervezésével kapcsolatban szereztek, azt mutatják, hogy ez a kérdés megoldható úgy, ha a konferenciára a kisebbségek nagy politikai és társadalmi szervezetei küldik el küldötteiket. Azonban nem lenne tanácsos csupán parlamenti képviselők összefüggésére szorítkozni, mert sok kisebbség egyáltalán nem rendelkezik képviselettel országai parlamentjében, és mert egyes kisebbségi szervezetek esetleg volt képviselőket vagy más személyiségeket akarnak delegálni. Mindenesetre fontos, hogy ne csak jogi tanácsadók, szakértők stb. jöjjenek el a konferenciára, hanem a kisebbségek tényleges, politikai felhatalmazással rendelkező képviselői is. Azok a kisebbségek, amelyek egyáltalán nem rendelkeznek szervezetekkel, s ezért akarattuk kinyilvánítására sincs lehetőségük, nem képviseltethetik magukat a konferencián.

5. A tárgyalási nyelvvel kapcsolatban felmerülő nehézségeket azáltal lehetne feloldani, hogy egy germán, egy latin, egy szláv (mondjuk a német, a francia, az orosz) és szükség esetén a magyar nyelv is hivatalos tárgyalási nyelv lenne, de gyakorlatilag adott lenne a lehetőség, hogy a tárgyalásnak lényegében csak két nyelve legyen — például a német és a francia⁵⁶.

D. A KONFERENCIA ELŐKÉSZÍTÉSE ÉS GYAKORLATI MEGVALÓSÍTÁSA

I. Kézenfekvő, hogy az első európai kisebbségi konferencia sikerének legfontosabb előfeltétele a gondos előkészítés. Ennek az előkészítésnek nagyjából a következőképpen kellene történnie.

⁵⁶ Lásd a Bevezetés 14. jegyzetét.

1. Legelőször is a nagy nemzeti csoportok néhány bizalmi emberének kapcsolatba kellene egymással lépnie, hogy megállapítsák, milyen körülmények között, milyen programpontoknál lehetne a nehézségeket elhárítani, a legjelentősebb csoportok részvételét biztosítani, s ezzel a konferenciát a gyakorlatban megvalósítani. Aztán a megbízottak mindegyikének érintkezésbe kellene lépnie a hozzá közel álló kisebbségi csoportokkal, hogy megállapítsa: mennyiben lehet a tárgyalásokra — az ebben az emlékiratban felvázolt irányelvek szerint — egy közös platformot találni. Ha bebizonyosodna, hogy arra az eredményre jutottak, miszerint a kongresszus megszervezése lehetséges, és azt a legtöbb kisebbségi csoport a velük közölt irányelveknek megfelelően kívánatosnak tartja, csak akkor következhetne az előkészületek második, döntő lépése.

2. A nagy nemzeti kisebbségi csoportok képviselőinek egy előkészítő összejövetelen⁵⁷ először végérvényesen meg kellene állapítaniuk azokat az irányelveket, amelyek mentén a konferencia haladhatna. Ebben a genovai konferencia⁵⁸ egybehívásának mintájára kellene eljárni, úgy hogy lefektetünk bizonyos megállapodásokat, amelyekhez minden, a konferencián részt venni kívánó kisebbségnek tartania kellene magát. Így meg kellene egyezni abban, hogy minden olyan csoport, amely nemcsak az autonómiát, hanem végcélként a határok felülvizsgálását követeli, a konferencián a Népszövetség alapszabályának 19. paragrafusára helyezkedjék. Továbbá, hogy minden nemzeti polémia és agresszivitás a résztvevők között ki van zárva. Másodszor, meg kellene egyezni a kongresszus egybehívásának módjáról, annak minden részletéről. Itt külön ki kellene hangsúlyozni, hogy az egybehívás kezdeményezésének az összes nagy nemzeti csoporttól egyidejűleg kell kiindulnia. Harmadszor, meg kellene egyezni a már említett irányelveknek megfelelően a konferencia minden napirendi pontjáról és részletéről, s főleg pontosan meg kellene állapítani az összejövetel helyét, tárgyalási nyelvét és időpontját.

⁵⁷ 1925 július 8-án tartották meg az első előkészítő ülést a magyar, német, ukrán és litván kisebbségi csoportok képviselői. Ezen a találkozón határozták el, hogy még annak az évnak az őszén meg kell tartani a kongresszust. A következő ülést augusztus 25-én tartották Drezdában. Ezen megfogalmazták az egyes csoportoknak kiküldendő meghívólevelek szövegét. Az előkészítő és szervező munkát Dr. Ammendére bízták. Erwin Kelmés: i. m. 55.

⁵⁸ 1922. április 10.—május 19. között Genovába összehívott nemzetközi konferencia, melyen 29 állam vett részt. A konferencia célja az első világháborút követő időszak gazdasági és pénzügyi vonatkozásainak megvitatása volt.

3. Az előkészítő összejövetel munkájának befejezése után minden szóba jöhető kisebbségi csoport meghívása mellett értesíteni kellene a Népszövetség Titkárságát, a Főtitkári Hivatalt, az Interparlamentáris Uniót, illetve a Népszövetségi Ligákat, valamint — ha Genfet választanák a konferencia színhelyül — a svájci szövetségi kormányt. Már ma is megállapítható, hogy az említett szervezetek mértékadó köreivel való privát kapcsolatfelvétel azt mutatta, hogy azok a kisebbségi konferencia megvalósulását — az előkészítésben felvázolt előfeltételek mellett — hasznosnak és szükségesnek ítélik.

II. A konferencia gyakorlati megvalósítása és szervezete.

A konferencia gyakorlati megvalósítása és szervezete a legutóbbi nemzetközi konferenciák valamint a genfi népszövetségi gyűlések tapasztalatai alapján nagyjából a következőképpen képzelhető el.

1. A konferencia helyül csak Genf jöhet szóba, mely a Népszövetség és a nemzetközi szervezetek székhelye, és a sajtót, valamint a nyilvánosságot tekintve a nemzetközi visszhang kiváltására a világ legalkalmasabb helye. Genf ma a legsemmegesebb helynek számít Európában, sőt még maga a Svájci Államszövetség is szívesebben látna egy kisebbségi konferenciát Genfben, mint az ország valamely más részén.

2. A konferencia időpontjaként a röviddel a genfi népszövetségi közgyűlés összeülése előtti idő jöhetne számításba, vagy esetleg még jobb lenne a Népszövetség ülése alatti idő, mert nagy jelentősége lenne, ha a közgyűlés egyes delegáltjai készek lennének konferenciánk álláspontjait és határozatait felhasználni, mint ahogy annak is, ha a Népszövetség közgyűlésén bizonyos kérdések tárgyalása a mi kisebbségi kongresszusunk létrejöttének jegyében zajlana. Azért lenne különösen ajánlatos a népszövetségi közgyűlések alatti idő (tehát szeptember közepe, illetve vége), mert ez idő alatt a sajtó képviselőinek százai — a legjelentősebb újságok tudósítói — jönnek Genf-be, akik kisebbségi konferenciánk megvalósulása esetén annak hírért természetesen fontos lenne hogy megkönyítsük a sajtó képviselőinek munkáját, mint ahogy az is, hogy figyeljünk a Genfben a Népszövetség ülése alatt ezzel kapcsolatban szerzett tapasztalatokra. Mindenesetre kétség sem férhet hozzá, hogy konferenciánk sikere esetén annak hordereje nagy részben a világ különböző országainak nagy és tekintélyes lapjait képviselőik valóban objektív tudósításától függ. Ha egy a genfi népszövetségi közgyűlés alatti időpont mellett döntenénk, akkor leginkább a plénumon való általános vita lezá-

rulása utáni és a zárülések kezdete előtti napok jöhetnének szóba, tehát az az idő, amikor a munka főleg a bizottságokban zajlik.

3. A tárgyalási nyelvek — mint már említettük — a nagy nemzeti csoportok nyelvei lennének, de nem hivatalosan meg lehetne egyezni még kevesebb számú nyelv használatában is. Minden képviselőnek engedélyezett lenne anyanyelvének használata is, de a fordításról neki magának kellene gondoskodnia. Különösen fontos a konferencia plenáris és bizottsági ülések-re való felosztása. A nagy nyilvánosság számára csak az általános kérdésekkel nagyon feszes program szerint foglalkozó plenáris ülések lennének nyitottak. Egyedül itt lehetne szó a beszédek rendszeres, hivatalos nyelvekre történő (esetleg rövidített) fordításáról. Az összes többi munka a bizottságokban zajlana, ahol a vita természetesen sokkal kevésbé lenne formális, azaz sokkal kötetlenebbül folyhatna.

4. Természetesen rendkívül sok függ a konferencia titkárságának teljesítményétől. Ez mindenekelőtt a népszövetségi közgyűlés titkárságának tevékenységét veszi mintául, vagyis gondoskodnia kell úgy a határozatok írásbeli terjesztéséről, mint általában a delegáltak között, és mindenek előtt a sajtóval ápolta jó kapcsolatok fenntartásáról.

5. A konferencia finanszírozását — nagyságának és jelentőségének megfelelően — maguknak a kisebbségi csoportoknak kellene megoldaniuk paritásos alapon⁵⁹. De már ma is látható, hogy egy többé-kevésbé általános részvétel esetén a ténylegesen a konferencia alatt felmerülő általános költségek (terembér stb...) az egyes csoportok számára viszonylag alacsonyak lennének. Tárgyalási helyként, illetve teremként a nagy genfi középületek egyike jöhetne szóba (a Népszövetség ülése alatt talán az Atheneum, egyébként pedig a Reformationssaal.)

E. RÉSZTVEVŐK

1. A konferencián elsősorban az európai kontinens nagy nemzeti csoportjai jönnének számba, melyeket származásuk alapján nagyjából a következőképpen lehetne csoportosítani.

⁵⁹ Lásd a Bevezetés 15. jegyzetét.

1. GERMÁNOK

a. németek

— Lengyelország, Észtország, Lettország, Litvánia, Oroszország, Jugoszlávia, Románia, Magyarország, Csehszlovákia, Olaszország, Dánia

b. svédek

— Észtország, Finnország (Ez utóbbi kisebbség tekintettel a finn államban uralkodó rendezett nemzetiségi viszonyokra a kisebbségi konferencia szempontjából aligha jön számításba.)⁶⁰

c. dánok

— Németország

2. LATINOK

a. katalánok

— Spanyolország

b. románok

— Jugoszlávia

3. SZLÁVOK

a. oroszok

— Észtország, Lettország

b. fehéroroszkok

— Lengyelország

c. ukránok

— Lengyelország, Románia, Csehszlovákia

d. lengyelek

— Németország, Lettország

e. szlovének

— Olaszország, Ausztria

f. csehek

— Ausztria

g. szlovákok

— Csehszlovákia, Magyarország, Jugoszlávia⁶¹

4. MAGYAROK

— Jugoszlávia, Románia, Csehszlovákia

5. LITVÁNOK

— Lengyelország

⁶⁰ Finnországban az államnyelv a finn és a svéd volt. Ahol a kisebbség aránya nem érte el a 10%-ot, ott egynyelvű közigazgatási egységeket hoztak létre. Ha ez az arány nagyobb volt, akkor a közigazgatási egységet kétnyelvűnek nyilvánították. A hivatalok egymás közötti érintkezésében használt nyelv az adott közigazgatási egységben élő többség nyelve lett. A finn hadseregben a polgárok olyan csapatoknál teljesítettek szolgálatot, ahol a velük azonos nyelven beszélők voltak többségben (a vezénylési nyelv a finn volt). A Balti-tengeren fekvő, 1809-ben Finnországgal együtt Oroszországhoz kerülő 95%-ban svédek lakta Åland-szigeteket a Népszövetség 1921-ben Finnországnak adta. Ennek feltételeként a szigetek külön parlamentet és kormányzót kaptak. A finn kormány vállalta, hogy tiszteletben tartja és megőrzi a svéd nyelvet, kultúrát és hagyományokat, a svéd kormány pedig ennek fejében lemondott a szigetekre vonatkozó igényéről.

⁶¹ A jugoszláviai szlovák kisebbség nem lett tagja a kongresszusnak.

II. A konferencián való részvétel szempontjából esetleg szóba kerülhetnének még — erről mindenesetre külön határozatot kellene hozni — a tökéletesen egyéni viszonyokat felmutató balkáni népcsoportok, valamint a zsidók, akik ugyancsak különleges helyzetben vannak. Ami a zsidókat illeti, meg kell jegyezni, hogy ők csak egyes államokban szerveződtek meg tipikus kisebbségként, és különböznek környezetüktől tisztán nemzeti alapon. Ezért adott esetben a konferencián való részvételt tekintve csak ez utóbbi államok zsidó csoportjainak képviselői jöhetnek szóba.

- | | |
|--|--|
| 1. makedónok,
ill. bolgárok ⁶² | — Jugoszlávia, Románia, Törökország |
| 2. görögök | — Törökország ⁶³ |
| 3. törökök ⁶⁴ | — Görögország, Bulgária, Románia |
| 4. zsidók | — Románia, Magyarország, ⁶⁵ Jugoszlávia, ⁶⁶
Lengyelország, Litvánia, Észtország, Lettország |

F. JELENTŐSÉGE

1. Egy ilyen konferencia az egyes kisebbségi csoportoknak mindenekelőtt az értékes véleménycsere lehetőségét és hasznos új szempontokat hozna. Továbbá, erősítené a kisebbségi csoportok közötti szolidaritást, és mindenekelőtt új ingert jelentene a kisebbségi jog fejlődése számára. De eltekintve ettől az inkább speciális vonatkozástól, a konferenciának általában véve is nagy európai, illetve világpolitikai jelentősége lehetne.

2. A konferencia kétségkívül erősítené a népszövetségi eszmét, és hozzájárulna ahhoz, hogy a genfi szövetség egy valóban semleges szervezetté váljék, mivel a kisebbségi képviselők állásfoglalásai sok esetben sokkal szabadabbak lehetnének, vagyis sokkal kevésbé befolyásoltak bizonyos politikai—állami szándékoktól, amelyek — mint ahogy az ismeretes — gyakran akadályozólag és gátlólag hatnak. Egyes szempontok sokkal tisztábban jut-

⁶² A makedónoknak, illetve a törökországi bolgároknak nem voltak képviselőik a kongresszusokon.

⁶³ Nem képviseltették magukat a kongresszuson.

⁶⁴ Egyik török csoport sem vett részt a kongresszus munkájában.

⁶⁵ A magyarországi zsidó kisebbség nem képviseltette magát a kongresszuson.

⁶⁶ A jugoszláviai zsidók sem képviseltették magukat.

hatnának általuk kifejezésre, és sok olyan gondolatot, melyet a Népszövetség még nem mer felvetni, a konferencia köreiben elő lehetne készíteni.

3. Egy ilyen konferencia létrejötte mindenekelőtt a rend új elemét kelene hogy jelentse kontinensünk kaotikus állapotában, vagyis létrejötte a „saját szakállára” cselekvő taktika megnehezítését, másfelől, sok kisebbségi kérdés megoldásában a legális és törvényes eljárás megvalósulásának javuló kilátásait eredményezné. Mivel egymástól távol élnek, az egyes kisebbségek között magától értetődően csak lelki érdekközösségről, — egy eszmei téren való együttműködésről — lehet szó, amely azonban nemcsak az ő érdekük, hanem az egész földrésze is. A különböző nemzeti csoportok között fennálló ellentéteket áthidaló európai kisebbségi konferenciának végül be kellene bizonyítania, hogy Európa népei és nemzetei között a modus vivendi nemcsak kívánatos, hanem éppúgy lehetséges is.

Összefoglalva: ha az első európai kisebbségi konferencia sikeres lenne, és később további hasonló konferenciák követnék, akkor ezzel a nemzetközi politikában egy teljesen új faktor alapjai teremthetnének meg. Kétség sem férhet hozzá ugyanis, hogy az európai kisebbségeknek ez a blokkja egy olyan szervezet lenne, amely kb. 50 millió ember véleményét képviselné, méghozzá olyan emberekét, akiknek alapvető nézetei semmi esetre sem az állami szuverenitás fogalmának túlértékelésén nyugszanak — ez az európai kultúrfejlődés szempontjából rendkívül jelentős lépés lehetne.

Éppen a háború utáni évek bizonyították be nekünk, hogy a ma Közép-, és Kelet-Európában fennálló népi zűrzavarban a nemzetiségi kérdés egyedül új államhatárok megvonásával már nem oldható meg. Másként fogalmazva, a földrészünknek ezen a részén levő határokat bárhogy húzzák és változtassák is meg, mindenképpen emberek milliói lesznek — ha nem németek, akkor lengyelek, ha nem románok, akkor magyarok, ha nem oroszok, akkor észtek és lettek —, akik életüket úgy kell hogy éljék, hogy idegen nemzetiségek tagjainak számítanak.

Korunkban a nemzetiségi probléma megoldása csak úgy lehetséges, ha egy átfogó nemzeti kiegyezés az adott állam keretein belül minden népcsoportnak megadja a lehetőséget, és ezzel az alapot, kultúrájának és nemzeti sajátosságainak szabad fejlődéséhez. De az államok, illetve a többségi népek és nemzetiségeik az érdekek közeledéséhez vezető utat soha nem fogják megtalálni, ha maguk a kisebbségek — a szabályozásban többnyire a legérdekeltőbb fél — ebben aktívan együtt nem működnek.

Ezért most rajtuk, a kisebbségeken a sor, hogy összefogjanak, állást foglaljanak, és közöljék a világgal, hogy szerintük mit kellene tenni, hogy ne kerüljön sor ismét nemzeti viszálykodásokra, és emiatt háborús konfliktusokra.

AZ EURÓPAI NEMZETISÉGI KONGRESSZUS HATÁROZATAI

1. KONGRESSZUS (GENF, 1925. OKTÓBER 15—16.)

1.

A nemzeti—kulturális szabadság a kulturált világnak éppúgy szellemi értéke, mint a vallásszabadság. Ezen tétel etikai alapelveként szolgáljon irányadóul a népek közötti kapcsolatokban, és nyerjen hatékony kifejezést és tényleges megvalósulást pozitív jogszabályokban és törvényes intézkedésekben. Ennek megfelelően minden állam, melynek határain belül másnemzetiségű népcsoportok is élnek, kötelezze magát, hogy ezeknek mint közösségeknek biztosítja a szabad kulturális és gazdasági fejlődés lehetőségét, valamint garantálja tagjai állampolgári jogainak szabad és csorbítatlan élvezetét. Ezen alapelvek elismerése és gyakorlati megvalósítása teremti meg a népek közötti megértés és ezzel Európa békéjének előfeltételét.

2.

Azon európai államokban, melyek határai között más nemzeti népcsoportok is élnek, minden egyes népcsoportnak biztosítani kell a jogot, hogy népiségét a körülményektől függően területi,⁶⁷ vagy személyi alapon⁶⁸

⁶⁷ A területi autonómiát leginkább a szudétánémetek, a kárpátaljai ruszinok, a lengyelországi fehéroroszok, litvánok, ukránok, a romániai ukránok és a katalánok követelték. A területi autonómia problémájáról lásd Balogh Arthur: i. m. 214—222.

⁶⁸ A kultúraautonómiának a kongresszusokon leginkább a német és a zsidó csoportok voltak a hívei. Egyiküknek sem volt újdonság az önkormányzati gondolat, mivel a történelem folyamán mindkét csoportnak volt benne része. Lengyelországban a 16.—18. sz. közt a zsidóknak nemzeti autonómiájuk volt, az erdélyi azászoknak is a 12. sz.-tól 1848-ig megvolt a joguk ahhoz, hogy irányítsák és igazgassák egyházaikat és iskoláikat. A balti német népcsoportokban is erősen élt a rendi alapokon nyugvó testületek szabadságának gondolata. A kultúraautonómia gondolatát a magyarok és a katalánok is támogatták. A szláv csoportok azonban megosztottak voltak a kérdésben. Míg a csehek, a szlovákok, a horvátok, a szlovének azért elleneztek, mert a megvalósításával járó terhek vállalásához gyengének érezték magukat, addig a lengyelországi

megszervezve saját köztestületekben ápolja és fejlessze. A delegáltak ebben az önkormányzati jogban látják annak lehetőségét, hogy az illető államokban a kisebbség és a többség tagjainak lojális együttműködése zavartalanul megvalósuljon és Európa népeinek egymáshoz való viszonya is javuljon.

3.

Minthogy Európa békéjét csak a nemzetiségek közötti valódi megértésre hajló szellem biztosíthatja, a Népszövetségnek saját világosan megfogalmazott feladatának megfelelően⁶⁹ és az 1922. szeptember 21-i határozatának⁷⁰ értelmében különösen behatóan kell foglalkoznia a probléma megoldásával, mely a kisebbségek fenti határozatokban megfogalmazott jogainak megvalósításával történhet. Európa szervezett nemzeti kisebbségi csoportjainak szilárd akarata, hogy lehetőségeihez mérten hozzájáruljon ahhoz, hogy a Népszövetség ezt a célt elérje. Az elnökség⁷¹ megbízást kap arra, hogy ezen határozatokat a Népszövetség tagjainak tudomására hozza.

4.

A kongresszus elhatározza, hogy hálás köszönetet mond mindazon nemzetközi szervezeteknek, amelyek a kisebbségi probléma megoldásán fáradoznak, és kéri őket, hogy magas céljaiknak megfelelően a jövőben is támogatják ezt az ügyet.

ukránok, fehéroroszok és litvánok azért, mert ők a területi autonómiát tűzték ki célul. Erwin Kelmes: i. m. 184—187. A kultúrautonómia gondolatát részletesen tárgyalja Balogh Arthur: i. m. 201—206.

⁶⁹ Az ún. Clemenceau-levél, melyet 1919. június 24-én a szerződéssel együtt adtak át Lengyelország kormányának, össze foglalta a békekonferencia kisebbségvédelmi céljait és indítékait. A levél szerint a kisebbségi szerződésekhez a Népszövetség hivatott garanciát nyújtani. Egyik fő érve szerint a nemzetiségek könnyebben megbékélnek az új helyzettel, ha megfelelő garanciát látnak — a szerződésben — minden esetleges elnyomás megakadályozására. A levél teljes szövegét lásd Galántai József: i. m. 193—200.

⁷⁰ Lásd Ammende tervezetének 3. jegyzetét.

⁷¹ Elnökké Dr. Josip Wilfant választották. Alelnökök: Dr. Grünbaum a zsidó, Dr. Schiemann a német, gróf Sierakowski a lengyel, Szüllő Géza a magyar, Cserkavszki az ukrán, Jermiez a fehérorosz csoportok képviselőitében. A főtitkár Dr. Ammende lett. 1926 és 1928 között az elnökség kiegészült Maspons i Anglasell-lel (katalán), Prof. Kurcsinszkijjellel (orosz) és Dr. Levickijjellel (ukrán). Erwin Kelmes: i. m. 60—61.

2. KONGRESSZUS (GENF, 1926. AUGUSZTUS 25—27.)

1. A kulturális fejlődés szabadságának biztosítása

A kongresszus emlékeztet tavaly meghozott határozatára:

„Azon európai államokban, melyek határai között másnemzetiségű népcsoportok is élnek, minden egyes népcsoportnak biztosítani kell a jogot, hogy népiségét a körülményektől függően területi, vagy személyi alapon megszervezve saját köztisztviselőkben ápolja és fejlessze. A delegáltak ebben az önkormányzati jogban látják annak lehetőségét, hogy az illető államokban a kisebbség és a többség tagjainak lojális együttműködése zavartalanul megvalósuljon és Európa népeinek egymáshoz való viszonya is javuljon”.

Ezen határozattal kapcsolatban nyomatékosan hangsúlyozza, hogy

1. a nemzeti—kulturális önkormányzat, illetve az annak megfelelő más szervezetek megalakítása és életbe léptetése csakis a kisebbségek egyetértésével történhet⁷², akik ezügyben egyedül jogosultak határozni;

2. az egyes személyek azon szabadsága, hogy valamely nemzetiséghez tartozónak nyilvánítsák magukat, vagy ha létezik nemzeti kateszter,⁷³ akkor a kateszterbe való belépés vita, vagy vizsgálat tárgyává nem tehető, büntetőjogi védelem alatt kell hogy álljon, és ezért az állami életben sem a nemzetkisebbségi csoport egésze, sem az egyes személy semmiféle hátrányt nem szenvedhet;

⁷² Bár az I. kongresszus 2. határozatában a kultúrautónómiában látta a kisebbség és a többség tagjai együttműködésének biztosítékát, már az I. kongresszuson akadtak olyan csoportok, amelyek ezt nem fogadták el. Ilyenek voltak a Németország Nemzetkisebbségeinek Szövetségében egyesült németországi lengyelek, dánok, szorbok, és az ausztriai csehek, szlovákok, és horvátok. A fő kifogásaik az autonómiával szemben a következők voltak: 1. A gazdaságilag gyenge nemzetkisebbségek nem tudják elviselni a kultúrautónia megteremtésével járó anyagi terheket. 2. A kisebbségnek a többségtől való éles elkülönülése magával vonná a gazdaságilag függő helyzetben élő gyenge kisebbségek háttérbe szorítását.

A II. kongresszus ezért az egység megőrzése érdekében az első kongresszuson hozott határozatot a fenti módon módosította. Ennek ellenére az egység megőrzése nem sikerült. Erwin Kelm: i. m. 113—115.

⁷³ Lásd a Bevezetés 8. jegyzetét.

3. az állam és minden olyan köztestület, amely közpénzekből kulturális feladatokat lát el, köteles ezen önkormányzatot ugyanúgy támogatni, mint a többségi nép kulturális életét.⁷⁴

2. A gazdasági egyenjogúság biztosítása

Az adott államban élő nemzetiségi személyek gazdasági életben való egyenjogúsága nélkül a nemzeti—kulturális szabadság, mely mint a népek közötti kapcsolatok etikai alapelve elismerést nyert, gyakorlatilag semmit sem ér. A teljes polgári egyenjogúsághoz, az élet és szabadság teljes és széleskörű védelméhez elsősorban kétségkívül az egzisztenciális létért folytatott küzdelem egyenlő jogi és gyakorlati feltételeinek garantálása tartozik. Az állam ne alkalmazzon olyan gazdasági protekcionizmust, amely arra hivatott, hogy a kisebbség tagjait hátrányos helyzetbe hozza. Az állam, mint közjogi, vagy mint privat munkaadó a kisebbségekhez tartozókat nem kezelheti másként, mint a többségeket. Olyan körülmények teremtése, melyek következménye a kisebbségek szakképzésből való kizorolása⁷⁵, megengedhetetlen. Az állam ne engedje és ne tűrje el, hogy a kisebbség egyes tagjainak életlehetőségeit intézményesen, vagy a gyakorlatban korlátozzák. A nemzeti kisebbségekhez tartozók vagyona és vagyontárgyai a magántulajdonnak az államban egyébként is érvényes védelmét kell hogy élvezzék. A polgári-, a közigazgatási-, a kereskedelmi- és iparjogban, az adózásnál, a bányajogban, a szociális és munkástörvényhozásnál sem a célkítűzés, sem a megvalósítás területén nem szabad különbséget tenni a különböző nemzetiségek tagjai között. Ugyanez érvényes a gazdasági reformokra, különösen az agrárreformokra⁷⁶, melyekkel kapcsolatban követelni kell, hogy azok ne rendítsék meg a kisebbségek tősgyökerességét. Egy ilyen reformnak semmilyen körül-

⁷⁴ Mivel a kultúrautónia valójában ténylegesen csak Észtonzáigban valósult meg a két világháború között, így természetes, hogy ez a feltétel sem teljesülhetett.

⁷⁵ Az erdélyi magyarok jelentése pl. beszámol arról, hogy Romániában nem volt magyar nyelvű állami szakoktatás (kereskedelmi, ipari, gazdasági). Egyetlen kivétel a kolozsvári felsőkereskedelmi iskola volt, ahol volt magyar párhuzamos szekció. Ewald Ammende: i. m.

⁷⁶ Az I. világháború után az új államokba került kisebbségek egyik legsúlyosabb sérelme az államokban végrehajtott agrárreform, illetve annak a kisebbségek hátrányosan érintő végrehajtása volt. Több államban is az agrárreform alá eső területek nagy része a kisebbségekhez tartozó földbirtokosok tulajdonát képezte. A helyzetet csak súlyosbította az elégtelen kártalanítás, illetve a földosztásnál a kisebbségek hátrányos megkülönböztetése. Az agrárreformokkal kapcsolatos sérelmekhez lásd Ewald Ammende: i. m. magyar és német jelentései

mények között sem lehet következménye kimondottan a kisebbségek gazdasági meggyengülése. Az olyan gazdasági kérdések szabályozásánál, melyekben lényegében a kisebbségek tagjai jelennek meg károsultként, nem szabad különleges törvényalkotás útján olyan kivételes állapotokat bevezetni, melyek ellentétesek az anyagi és eljárási jog általános alapelveivel.

Az államnak, mint munkaadónak példának okáért minden tevékenységében, minden monopóliumában, így különösen a postánál és a vasútnál figyelembe kell vennie a kisebbséghez tartozók érdekeit.⁷⁷ Ott, ahol az állam a földművelés, a kereskedelem, a kisipar, az ipar vagy más foglalkozások területén koncessziókat és licenzeket ad, hiteleket, támogatásokat nyújt, a nemzetiségeket egyenrangúan kell kezelni.⁷⁸ Ahol az állam köztestületek alapításával befolyást gyakorol a magángazdaságra, ahol kötelező szervezetek útján közvetlenül beavatkozik a szabad gazdasági tevékenységbe, ott a nemzetiségek gazdasága megfelelő figyelemben kell hogy részesüljön. A törvényben előírt munkaszüneti napok meghatározásánál is el kell kerülni az egyes nemzeti kisebbségek tagjainak gazdasági károsodását.⁷⁹ A gazdasági bojkottra való felszólítással szemben a büntetőjog szigorával kell eljárni. Ami az agrárreformot illeti, itt elsősorban azt kell kiemelni, hogy a földbirtokok, épületek, bérlemények kisajátításánál és szétosztásánál a kisebbséghez tartozó állampolgárok nem eshetnek eltérő bánásmód alá. A kisajátított földbirtokok kártalanítási módja nem vezethet a tulajdonviszonyok kisebbségek hátrányára történő eltolódásához.

⁷⁷ Egy példa a lehetséges sérelmekre: míg az impériumváltás előtt a Magyarországtól Csehszlovákiához került területeken a postánál 6251, a vasútnál 35537 magyar nemzetiségű személyt alkalmaztak, addig ez a szám 1924-re hivatalos összeírás szerint 153-ra, illetve 2769-re súlylyedt. Ewald Ammende: i.m. 263.

⁷⁸ A romániai zsidó kisebbségi csoport jelentése szerint például a román kormány a gabona-exportot néhány konzorcium kezébe adta, gondosan ügyelve arra, hogy ezek között ne legyenek olyan zsidók, akik tradicionálisan a gabona vásárlásából és eladásából éltek. Ewald Ammende: i.m. 429. Csehszlovákiában például a dohányjövődéki engedélyek kiosztásánál a cseheket és szlovákokat, közülük is elsősorban a légionáriusokat részesítették előnyben. Ewald Ammende: i.m. 277—278.

⁷⁹ Ez a vallásos zsidóságra vonatkozik. Több állam is kötelezővé tette a vasárnapok és a keresztény ünnepek megünneplését, ami a zsidó kereskedőknek érzékeny gazdasági veszteséget okozott. A lettországi zsidók képviselői pl. kiszámították, hogy ilymódon 73-mal több munkanapjuk esik ki, mint a keresztényen kereskedőknek. A nagy elégedetlenség miatt a legtöbb országban a zsidó polgárok egyes csoportjai ez alól a kötelezettség alól felmentést kaptak. Ewald Ammende: i.m. 46.

Az ilyen és ehhez hasonló gazdasági hátrányok elkerülésére, illetve lehetőség szerinti korlátozására a kongresszus a következőket ajánlja: 1. Az állam minden gazdaságot érintő szabályozásában gondosan részletezett normák kidolgozását; 2. A nemzetiségek arányos részvételét az állami és a hivatalos gazdasági testületek és vállalatok vezetésében; 3. A gazdasági jogvédelem kiépítését.

3. Az állampolgársághoz való jog biztosítása

1. Mindenkinek joga van valamilyen állampolgárságra.⁸⁰

2. Az állampolgárság szerzett jog, amely csak saját akaratból veszthető el, ez az elhatározás azonban konkludens⁸¹ cselekedetekből is megállapítható.

3. Az érdekelt államok közti szerződéskötés — mint pl. a Római Konvenció⁸² is — alkalmas eszköz az új államalakulatok között azon több száz-ezer ember akuttá vált állampolgársági ügyének rendezésére, akik állampolgárságukat önhibájukon kívül veszítették el, és ezáltal gyakran egzisztenciális fenyegetettségek és nyomornak vannak kitéve.

A kongresszus éppen ezért azt ajánlja, hogy a volt Osztrák—Magyar Monarchia területén létrejött utódállamok ratifikálják a Római Konvenciót.

Az egykori Orosz Birodalom területén az utódállamok állami törvényhozásában ajánlatos a versaillesi békeszerződés idevonatkozó alapelveinek elfogadása és alkalmazása, a még a cári időkből származó kivételes és rendőrségi rendelkezések egyidejű megsemmisítése mellett.

4. Egyenjogúság a választójogban és annak gyakorlásában

A kongresszus olyan választási rendszer alkalmazását kívánja, mellyel a nemzeti kisebbségek a törvényhozó és önkormányzati testületekben az állam összlakosságához viszonyított számarányuknak pontosan megfelelő arányú képviselőhöz juthatnak⁸³.

⁸⁰ A problémáról részletesen lásd Balogh Arthur: i. m. 104—115.

⁸¹ ráutaló

⁸² Ausztria, Magyarország és az Osztrák—Magyar Monarchia utódállamainak megbízottai 1922. április 6-án írták alá az Olaszország égisze alatt megrendezett, és Rómában megtartott nemzetközi konferencián meghozott egyezményt. Lényege, hogy az állampolgársági vitákat a Vegyes Döntőbírótság hatáskörébe utalta. Csak Olaszország és Ausztria ratifikálta.

⁸³ Az aránylagos képviselőtről részletesen lásd Balogh Arthur: i. m. 198—201.

A mesterséges választási kerületi beosztások, a többségnek való kedvezés, a választójogi törvény minden olyan egyéb határozata és rendelkezése, illetve az olyan választási gyakorlat, melynek célja a nemzeti kisebbségek háttérbe szorítása, szemben áll az egyenlőség eszméjével.

Maguknak az államoknak is érdekükben áll, és a nemzeti kisebbségeknek az állam feladataiban való zavartalan, felelősségteljes és produktív részvételének is feltétele, hogy lehetőleg minden nemzeti kisebbségnek legyen parlamenti és önkormányzati képviselője. Feltétlenül el kell kerülni a választási törvény olyan módosításait, melyek a nemzeti kisebbségek parlamenti képviselőit elvesztéséhez vezetnek.

5. A nyelvkérdés szabályozása

Az állam a nyelvhasználatot csupán az államapparátusban, valamint az állami szervek és a polgárok közötti kapcsolatban szabályozhatja.

Az állampolgárok egymás közötti kulturális, tudományos, szociális jellegű privát és hivatalos érintkezésében az általuk használt nyelv szabad megválasztása korlátozások nélkül engedélyezendő.

Minden nemzetiségnek joga van államában olyan iskolákhoz, melyekben az oktatás és a vizsga saját nyelvén történik. Az államnyelv elsajátításának lehetőségét minden állampolgárnak saját iskolájában kell biztosítani.

Minden nemzetiségnek joga van vallási téren saját nyelve használatához.

A nevek használata és írásmódja (keresztnevek és családi nevek) a polgárok személyi jogát képezi, az abba való bármilyen jellegű állami beavatkozás megengedhetetlen.⁸⁴

Ahol egy nemzetiség egyes területeken zárt közösségben él, az állami nyelv helyébe annak a nemzetiségnek a nyelve lép.

Az állam központi intézményeihez érkező írásos beadványokat az államban használt köznyelveken kell elfogadni és megválaszolni. Az ezen a nyelveken történő szóbeli érintkezés lehetőségét ezen intézményekben garantálni kell.

⁸⁴ A Szerb—Horvát—Szlovén Királyságban a Trianoni békeszerződés után az 1921. januári népszámlálás alkalmával a magyar nemzetiséghez való tartozás bevallását többek között a hírhedt névgyelemzéssel akadályozták meg. A nem szláv elemek nemzetiségét hatóságilag határozták meg, a családi név hangzása és jelentése, valamint sokszor ötödízigiten vizsgált leszármazás alapján. Ewald Ammende: i. m. 354.

Az egyes területek állami intézményeiben és az önkormányzati testületekben a szóbeli és az írásbeli érintkezésben egyaránt engedélyezni kell a terület köznyelveit.

A jogorvoslat lehetséges megkönnyítése szempontjából alapvető fontosságú a tárgyalási nyelv meghatározása. A bírának és a hivatalnokoknak minden általuk ismert nyelvet használniuk kell.

Az adminisztratív határok megállapításánál figyelembe kell venni a lakosság nyelvi összetételét.⁴⁵

6. A kormányok és a nemzeti kisebbségi csoportok közti viták rendezéséhez vezető út

A kisebbségi jogok nemzetközi szerződésekben való kodifikálása, a jogok megsértésének nemzetközi ügyé történő nyilváníttása, és a Népszövetség e jogok feletti garanciavállalása és védelme jövőbe mutató, történelmi jelentőségű esemény. Ezzel a kisebbségi kérdés szabályozására a Népszövetség Tanácsa személyében egy nemzetközi fórum lett hivatott.

E szabályozás azonban elégtelennek bizonyult, mivel a Népszövetség Tanácsa nemcsak — jellegének megfelelően — a legfelső és végső, hanem egyúttal az egyetlen, és ezzel az első fellebbviteli fok is a kisebbségi jog megsértéséből származó vitákban, s így olyan feladatokkal is meg van terhelve, melyeknek természeténél fogva nem tud tökéletesen megfelelni. Az adott kérdések már csak akkor kerülnek e fórum elé, amikor a konfliktus már kipattant: az első lépések tehát az adott államon belüli viszonyok vitás kérdéseinek rendezésére és elsimítására már rögtön egy nemzetközi fórum előtt történnek.

A Kongresszus ezzel szemben olyan utak keresésének szükségességét hangsúlyozza, melyek segítségével a konfliktusok kirobbanása illetve a már létrejött konfliktusok elmérgesedése elkerülhető, és amelyekben a többség és a kisebbség viszonyából kialakuló problémák elsimítását legelőször magá-

⁴⁵ Az adminisztratív határokkal való visszaélésre jó példát szolgáltat a csehszlovákiai közigazgatási reform. A csehszlovákiai nyelvtörvény 2. §-a kimondja, hogy azokban a járásokban, ahol a magyarság az állampolgárok 20%-át teszi ki, a magyar beadványokat a bíróságoknak és közigazgatási hatóságoknak el kell magyar nyelven is fogadniuk, és az eljárást is ezen a nyelven kell intézniük. Hogy ezt megakadályozzák, a bírósági járásokat úgy osztották be, hogy a magyar kisebbség települési területét szétarabolták, hogy ilymódon minél kisebb legyen azoknak a járásoknak a száma, ahol kisebbség számaránya eléri a 20%-ot. Ewald Ammende: i.m. 264.

nak az érintett államnak a területén, a kormány és a kisebbség közötti — teljes egyenrangúságot biztosító — tárgyalások útján keresnek.

A kongresszus nyomatékosan hangsúlyozza a kisebbség és a többség viszonyában felmerülő problémák közös, tárgyalások útján és a kisebbség felelősségbe való bevonásával történő rendezésének rendkívüli morális és gyakorlati jelentőségét. Ebben az összefüggésben utal az Interparlamentáris Unió⁸⁶ paritásos bizottságok bevezetését szorgalmazó ismételt javaslatára.⁸⁷

A kongresszus a kisebbségi kérdések Népszövetség előtti tárgyalásának a jelenleg érvényes határozatok szerinti eljárását sem tartja ahhoz elégségesnek, hogy a Népszövetség Tanácsa a szerződésekkel ráruházott feladatoknak megfeleljen. Azáltal, hogy ez az eljárás az érintett kisebbségeket nem ismeri el ügyfélnek, és hogy a kisebbségnek még arra sincs joga, hogy megismerje a döntéseket, vagy egyáltalán azok indokait, a felvetett kérdések kimerítő és szakyszerű tárgyalása és a bizalom légkörének megteremtése nehezzé válik. A kongresszus ezért — egyetértésben a Népszövetségi Ligák Nemzetközi Uniójával⁸⁸ és a Nemzetközi Jogi Társasággal⁸⁹ — ismét követeli a teljes, legális nyilvánosságot a kisebbségi kérdések tárgyalásánál, és hogy amíg nem valósítható meg a kisebbségek ügyfélként való elismerése, addig biztosítsák jogilag a kisebbségeknek az eljáráson történő meghallgatását. A kongresszus kifejezi abbéli óhaját, hogy a Népszövetség minden egyes tagjának jogában álljon kérni, hogy a Tanács tárgyalja meg az egyes kisebbségi kérdéseket.

A kongresszus a Népszövetséget tekinti a népek közötti konfliktusok elsimítására és a világ megnyugtatására hivatott legfontosabb fórumnak. Legelemibb érdeke fűződik az elvek és a valóság természetszerű összeütközéséből adódó nehézségek leküzdéséhez, és hogy fejlődése a népek valódi szövetségének szellemében történjék.

⁸⁶ Lásd a Bevezetés 31. jegyzetét.

⁸⁷ Az Interparlamentáris Unió 1923-as koppenhágai konferenciájának 2. határozata hívta fel az államok figyelmét az ún. *paritásos bizottságok* előnyeire. Ezeket az adott államon belül a többség és az érdekelt kisebbség képviselőinek kellett volna alakítaniuk. Azért lett volna nagy jelentősége, mert a vitatott kérdéseknek első fokozaton a kérdések háttérét alaposan ismerő politikusoknak, illetve szakértőknek a bevonásával, az államon belül való megtárgyalásával csökkenhetett volna a Népszövetség elé vitt panaszok száma, pathelyzet estén pedig maradt volna még egy nemzetközi fellebbviteli fórum. Buza László: i. m. 391.

⁸⁸ Lásd a bevezetés 32. jegyzetét.

⁸⁹ Lásd a Bevezetés 33. jegyzetét.

A Népszövetség és a népek, különösen a nemzetkisebbségek közötti bizalmi viszony megteremtését a kongresszus olyan sürgető feladatnak tekinti, amelyben minden kisebbségnek kötelessége együttműködni.

A kongresszus semmisnek nyilvánítja az egyes nemzeti kisebbségi csoportoknak a nemzeti kisebbségi csoportok integráló alapelvűl szolgáló kisebbségi jogokról történő lemondását, függetlenül attól, hogy azt szerződésben kifejezetten megerősítették-e, vagy sem. A kormányoknak az ilyen lemondások kieszközlésére irányuló törekvését közrend elleni vétségnek tekinti. A kongresszus emlékeztet az 1922. szeptember 21-i népszövetségi gyűlés egyhangúlag meghozott határozatára, és az abban megfogalmazott, a kisebbségi szerződések által nem érintett államoknak a szerződésekben lefektetett alapelvek figyelembevételére vonatkozó erkölcsi kötelezettségére.

A kongresszus tudatában van annak, hogy a Népszövetség elveinek gyakorlati megvalósulása az emberi érzület változásától, a világ közvéleményében meggyökeresedő valódi közösségi érzéstől, és a világ közvéleményének erejétől függ. A kongresszus a nemzeti kisebbségek legfontosabb feladatának és kötelességének azt tekinti, hogy szövetségben minden hasonló célt követő nemzetközi szervezettel elszántan és odaadással küzdjön ezért. A nemzeti kisebbségek ezen a gyűlésen ünnepélyesen kiállnak ezen feladatok mellett.

7. Szervezeti kérdések

I. A kongresszus elhatározza egy további kongresszus megszervezését, s ennek előkészítésére kiküld egy előkészítő bizottságot, mely a következő tagokból áll: Dr. Wilfan⁹⁰ képviselő, Dr. F. Maspons i Anglasell,⁹¹ Motzkin⁹² úr, Dr. Schiemann⁹³ képviselő, Sierakowski gróf⁹⁴ és Szüllő Géza.⁹⁵ A bizottság minden tagjának jogában áll, hogy képviseltesse magát. Az előkészítő bizottságnak — melynek feladatai közé tartozik a következő konferencia időpontjának pontos meghatározása is — lesz egy ügyveze-

⁹⁰ Lásd a Bevezetés 18. jegyzetét.

⁹¹ Maspons i Anglasell, Francesc de Paula (1872—1966). Katalán kisebbségi politikus, jogász és közíró. Az Európai Nemzetiségi Kongresszusok alelnöke. Jogtörténeti és gazdaságcsiológiai munkái jelentősek.

⁹² Lásd a Bevezetés 44. jegyzetét.

⁹³ Lásd a Bevezetés 17. jegyzetét.

⁹⁴ Sierakowski: németországi lengyel kisebbségi politikus.

⁹⁵ Lásd a Bevezetés 16. jegyzetét.

tő titkára, akinek székhelyét és munkakörét a választmány hivatott meghatározni⁹⁶.

II. A következő kongresszus előkészítő munkálatai mellett az ügyvezető titkár feladata lesz az is, hogy a kisebbségi mozgalom legfontosabb eseményeiről kiadjon egy bulletint francia és német nyelven.⁹⁷ A bulletin irányelveinek megállapítása az előkészítő bizottság feladata.

III. A kisebbségek számának és helyzetének pontosabb megállapítására egy ankétot szervezünk, és felkérjük a kongresszuson képviselt csoportokat, hogy ebben a munkában legyenek az előkészítő bizottság segítségére.

3. KONGRESSZUS (GENF, 1927. AUGUSZTUS 22—24.)

1. Az állam szuverenitása és a kisebbségvédelem

A nemzetiségek harmadik kongresszusa megállapítja, hogy a kisebbségi jogok kiépülése, illetve a nemzetiségi önkormányzat organikus törvényekbe foglalt közjogi elismerése, és ezen jogok perelhetővé tétele teljes összhangban van a Népszövetségben egyesült szuverén államok mai természetével, és ezáltal a teljes kisebbségi kérdés pozitív megközelítése lehetséges az egyes államokon belül, valamint nemzetközi jogi úton is.

Figyelembe véve, hogy a Népszövetségben a kisebbségi jogvédelmi eljárás mai állapota egyáltalán nem kielégítő, a kongresszus szükségesnek tartja, hogy a kisebbségi szerződésekben deklarált jogok megvalósulása érdekében felémelje szavát a Népszövetségnél és annak bizottságainál.

2. Az európai békét veszélyeztető nemzeti türelmetlenség

A kongresszus megállapítja, hogy az elmúlt évben a nemzeti kisebbségek helyzetében nemcsak hogy nem volt javulás észlelhető, hanem a helyzet még tovább romlott.

⁹⁶ Ammende főtitkár még 1926. novemberében szeretett volna felállítani egy háromtagú hivatalt Bécsben, de ez csak 1927. februárjában sikerült. A hivatal élére Becker titkár került. Bel-
lér Béla: i. m. 1017.

⁹⁷ Lásd a Bevezetés 26. jegyzetét.

Ugyanúgy, mint korábban, az alapvető nemzetiségi jogokkal szemben erőszakot alkalmaznak még most is, és megsértik a kisebbségvédelmi szerződéseknek a Népszövetség Tanácsa 1922.szeptemberi határozata által az összes tagállamra nézve kötelező erejűnek nyilvánított alapelveit anélkül, hogy ez ellen történnék valami. Most azonban már a Népszövetség egyes tagjai magukat az alapelveket, és azok magas erkölcsi és jogi jelentőségét is kétségbe vonják. Emiatt komolyan megrendülni látszanak a Népszövetség békemunkájának alapjai, és az európai béke megőrzése is súlyos veszélybe került. Meggyőződésünk szerint a Népszövetség, mint az Európa békéjét veszélyeztető kérdések megtárgyalásának egyetlen illetékes szervezete, köteles komolyan nekilátni a kisebbségi probléma megtárgyalásának, és köteles gondoskodni arról, hogy a népiség szent jogai megvédelmeztesenek.

**A katalán csoport e ponthoz javasolt,
s a kongresszus által elfogadott kívánságai**

A katalán csoport a kongresszusnak a következő, a Népszövetséghez való viszonyunkat illető kívánságokat ajánlja elfogadásra:

1. A békeszerződésekben védett kisebbségeket illetően — előző, 1926-os kongresszusunk határozatainak megfelelően — továbbra is ragaszkodnunk kell a Népszövetség előtti eljárás kiszélesítéséhez.

2. A Népszövetség tagállamaiban élő, de a békeszerződésekben nem védett kisebbségekre való tekintettel elengedhetetlen, hogy a Népszövetség tagjai által 1922. szeptemberében egyhangúan elismert morális kötelezettség jogi kötelezettséggé is elfogadást nyerjen.

3. A Népszövetség, mint nemzetközi fórum és mint a világbéke jótállója, nem maradhat többé közömbös az olyan nemzetiségi csoportok sorsa iránt, melyek olyan államokban élnek, amelyek nem vagy már nem tagjai a Népszövetségnek. A Népszövetség feladata, hogy az ellenőrzés lehetséges módjait és a beavatkozás formáit megállapítsa.

Mindenesetre kívánatos a panaszok Állandó Nemzetközi Bíróságához való eljuttatásának lehetősége is, sőt ez az út — mivel itt egy illetékes jogi fórumról van szó — előnyben kellene hogy részesüljön a Népszövetség Taná-

csának beavatkozásával szemben, mivel az csak egy politikai fórum. A döntőbírósi eljárás⁹⁸ is kívánatos eszköz lenne a cél eléréséhez.

A Népszövetségnek támogatnia kell a nemzetközi összefogás szolgálatában álló bizottságok és intézetek — mint amilyen például a Szellemi Együttműködés Intézete és Bizottsága,⁹⁹ és a Nemzetközi Jog Kodifikációs Bizottsága¹⁰⁰ — és a nemzeti csoportok együttműködését.

3. A nemzeti kisebbségi csoportok államon belüli és államok feletti együttműködése

1. A kongresszus a nemzeti kisebbségek kötelességének tartja, hogy azok minden országban törekedjenek a kölcsönös, baráti nemzeti kapcsolatok fejlesztésére, és a kisebbségi követelések területén történő közös fellépés céljából — különösen a törvényhozó testületekben való részvétel területén — valamilyen formában fogjanak össze, illetve egyezzenek meg, és támogassák egymást.

2. A kongresszus kifejezi abbéli óhaját, hogy a nemzeti kisebbségek vezetőségei igyekezzenek népcsoportjaiknak jogi követeléseiket illetően hivatalos organumokat teremteni, azért, hogy ezekben a hivatalos vezetőség véleménye mindenkor megjelenhessen. A kongresszus reméli, hogy ezeket az

⁹⁸ A Vegyes Döntőbíróóságok kezdetben három tagból álltak. Egy-egy tagot az érdekelt államok kormánya nevezett ki, a harmadik tagot a két kormány közösen választotta. Ha nem volt megegyezés, akkor a Népszövetség Tanácsa jelölte ki a semleges hatalmak sorából. A döntőbíróóságok ítéletei véglegesek voltak, a magyar—román, magyar—csehszlovák, magyar—jugoszláv döntőbíróóság bizonyos ítéleteinek (optáns perek) kivételével, melyek az 1930-as párizsi egyezmény értelmében megfellebbezhetőek voltak az Állandó Nemzetközi Bíróáságnál. 1930-tól a döntőbíróóságokat két új taggal egészítették ki. Átmeneti jellegű intézmény volt. Magánszemélyek is felléphetek előtte peres félként, nemcsak államok. Ilyenkor a magánszemélyek mellett kormány megbízottak is szerepelhetnek.

⁹⁹ A Szellemi Együttműködés (Coopération Intellectuelle) a Népszövetség által 1922-ben kezdeményezett mozgalom volt, mely az ismeretek és gondolatok népek közötti kicserélését tűzte ki célul. A mozgalom szervei: a Szellemi Együttműködés Nemzetközi Bizottsága és a Szellemi Együttműködés Nemzetközi Intézete. A szervezetben belül külön bibliográfiai, művészeti, irodalmi stb... bizottságok alakultak.

¹⁰⁰ A Nemzetek Szövetsége 1924-ben szakértői bizottságot kért fel a nemzetközi jog olyan alapkérdéseinek tisztázására, melyek közös megegyezés útján történő megoldása lehetségesnek és kívánatosnak látszik. E kezdeményezés alapján háromtagú albizottságok alakultak. Az előmunkálatok alapján 1930-ban Hágában összeült egy kodifikációs konferencia, amelynek ülése azonban nem járt eredménnyel.

orgánumokat a kisebbségi kongresszusok szellemében fogják szerkeszteni, és a béke elérésének egyik legfontosabb eszközeként a kölcsönös közeledést és megértést fogják szolgálni.

3. A kongresszus azt ajánlja, hogy mindazokban a nemzetközi testületekben és kongresszusokon, ahol a kisebbségi kérdés szóba kerül, a nemzeti kisebbségek egységesen lépjenek fel, és a kisebbségi jogok megvédése érdekében támogassák egymást.

4. Szervezeti kérdések

1. A nemzetiségi kongresszus a sajtószabadságot a polgári szabadságjogok, ezen belül a kisebbségi jogok megvalósulása magától értetődő előfeltételének tartja. Ezért a kisebbségi sajtó elnyomását, mint ahogy a cenzúra minden formáját is — mivel az ellentmond ennek az alapelvnek — el kell utasítanunk. Hasonlóképpen állást kell foglalnunk minden olyan intézkedéssel szemben, melyeket több kormány is háború esetére történő felhatalmazások alapján bocsátott ki, mivel ezek megmérgezik a népek lelki atmoszféráját. Azok ellen a rendelkezések ellen is tiltakoznunk kell, melyek megtiltják a kisebbség nyelvén külföldön megjelenő újságok és könyvek behozatalát, mivel ez akadályozza a kisebbségek kultúrájának szabad fejlődését. A kisebbségi sajtónak mind anyagiilag, mind jogilag ugyanazt a szabadságot kell élveznie, mint a többségi nép sajtójának.

2. A kisebbségek kongresszusa felkéri a teljes kisebbségi sajtót, hogy támogassa törekvéseit, és kerüljön mindent, ami az egyes kisebbségek között viszályt szíthatna. A kisebbségi sajtónak feladata, hogy újra és újra hangsúlyozza a kisebbségek szolidaritását. A kisebbségi újságírók szoros együttműködése is a szolidaritás elvét kell hogy ápolja, ezért a kongresszus a kisebbségi újságírók szövetségének megalakítására bíztat,¹⁰¹ és felkéri az előkészítő bizottságot, hogy tegye meg a szükséges lépéseket ebben az irányban.

3. A kongresszus hálás köszönetét fejezi ki az elnökség tagjainak és a kongresszus főtitkárának önfeláldozó tevékenységükért, és egyúttal megállapítja, hogy egy bizottságot hoz létre a „Nemzetiségi Kongresszus Választmánya” elnevezéssel, mely a következő urakból áll: Dr. Wilfan képviselő, Dr. Maspons i Anglasell, Leo Motzkin, Dr. Schiemann képviselő, Dr. Szül-

¹⁰¹ A Kisebbségi Újságírók Európai Szervezete létre is jött 1929-ben. Elnökévé Paul Schiemannnt választották és alakulásakor 15 állam 10 különböző nemzetiségének 40 újságíróját egyesítette. Bellér Béla: i. m. 1036.

lő Géza képviselő, és Prof. Kurcsinszkij¹⁰². A bizottság minden tagja jogosult arra, hogy képviseltesse magát. A következő konferencia helyét és időpontját a választmány állapítja meg.

4. A bizottság szükségesnek tartja, hogy a titkárság tevékenysége bővüljön, és szervezete — ha ezt az anyagi eszközök lehetővé teszik — kiépüljön és kibővüljön. Ezen kívül kifejezi abbéli óhaját, hogy a német, francia és angol nyelven eddig megjelent bulletin a jövőben is jelenjék meg, és ha csak lehet, tökéletesedjék. A titkárság egyik legfontosabb feladata annak a tavaly megtartott ankétnak a feldolgozása, melynek célja az egyes kisebbségek jelentőségének és helyzetének megismerése és egy áttekintés szerzése volt.

4. KONGRESSZUS (GENF, 1928. AUGUSZTUS 29—31.)

I. A nemzetiségek helyzete és a Népszövetség

A negyedik európai nemzetiségi kongresszus elismeri, hogy a Népszövetség tevékenysége kezdetén a legfelső nemzetközi autoritás első megtestesüléseként úttörő módon védelmébe vette a kisebbségi jogok minimumát.

A kongresszus a Népszövetség által vállalt garanciákat nem egy folyamat befejezésének tekinti, hanem az olyan nemzetközi intézkedések egyik első kiindulópontjának, melyeknek a konkrét viszonyok és szükségletek vonatkozásában meg kell könnyíteniük az egyes államok nemzetiségei közti egyenlőség kialakulását, s melyeknek a világbéke érdekében meg kell alapozniuk a bizalom, és a többségi és kisebbségi nemzetiségek államon belüli politikai együttműködésének légkörét.

A Népszövetség több mint nyolc éves tevékenységére visszapiillantva azonban a kongresszus nemcsak a kisebbségi panasz eljárás¹⁰³ rendszerének elégtelen kialakítását állapítja meg, hanem a vállalt kötelezettségek hiányos teljesítését is. Különösen nagy aggodalmat keltenek egyes vezető államférfiaknak az utóbbi években a Népszövetség Tanácsa előtt elhangzott és ellentmondás nélkül hagyott olyan nyilatkozatai, melyek az eredeti — a nemzeti-

¹⁰² Kurcsinszkij, Mihail. Az Orosz Kisebbségek Szövetségének elnöke, az Európai Nemzetiségi Kongresszus alelnöke.

¹⁰³ Lásd a Bevezetés 27. jegyzetét.

ségek fennmaradása szempontjából döntő jelentőségű — kisebbségjogi megállapításokat kétségbe vonják, illetve azokat ellenkezően értelmezik.¹⁰⁴ Mindez csakis az európai nemzetek közti feszültségek jelentőségének teljesen helytelen értékelésével magyarázható.

Az a körülmény, hogy a Népszövetségnél a kisebbségi osztály¹⁰⁵ titkári állásának újraválasztása az objektivitás garanciája nélkül történik¹⁰⁶, azt a különösen nyugtalanító félelmet ébreszti, hogy ez a titkárság a jövőben ügyeket előkészítő feladatának nem fog megfelelni. Ez pedig kisebbségi körökben veszélyeztetné a Népszövetség tekintélyét.

E tények mérlegelésével a negyedik európai nemzetiségi kongresszus kijelenti, hogy a 40 millió lelket átfogó nemzeti kisebbségek bizalma, s velük együtt azon meglehetősen nagy számú csoportoké is, akik a Népszövetség feladatait illetően a kisebbségek felfogását osztják, erősen megrendült a Népszövetségben, mint a kisebbségi jogok jótállójában.

A Népszövetség részéről — alkalmazott módszereinek köszönhetően — a kisebbségi probléma megoldása érdekében mind ez ideig komoly lépés nem történt.

A nemzeti kisebbségek jogainak megvédése — ami a béke megőrzésének előfeltétele — a Népszövetség kötelezettsége, s az is marad.

Elvárjuk, hogy a jövőben ezen kötelezettségének eleget tegyen.

¹⁰⁴ A legnagyobb vihart Mello Franco brazil delegátusnak a Tanács 1925. december 9-diki ülésén és a VI. Közgyűlésen (1925 szeptemberében) előterjesztett jelentése kavarta. Ebben kifejtette, hogy a kisebbségvédelem célja, hogy előkészítse azokat a feltételeket, melyek a teljes nemzeti egység megvalósításához szükségesek. Hasonló értelemben nyilatkozott Chamberlain is. Politis, Görögország képviselője a Tanács 1928. június 5-diki ülésén úgyszintén magáévá tette ezt az álláspontot. Buza felhívja a figyelmet arra, hogy ezekben az esetekben a szerződések egyoldalú interpellációról van szó, s ezért ezek nem tekinthetők autentikusnak. Buza László: i. m. 200—205. Mivel a kijelentések óriási vihart kavartak, a VIII. Közgyűlésen 1927. szeptemberében Apponyi Albert kezdeményezésére tisztázták a félreértéseket. Eszerint a Tanács tagjai beolvadás alatt politikai beolvadást, lojalitást értettek, semmi többet. Balogh Arthur a félreértést az állam és a nemzet amerikai és nyugat-európai értelmezésének a kelet-európaítól való eltérésben, valamint az angol és a francia nyelvben a „nation” szó jelentésének eltérő értelmezési lehetőségében látta. Balogh Arthur: i. m. 59—61.

¹⁰⁵ Lásd a Bevezetés 29. jegyzetét.

¹⁰⁶ A kisebbségi osztály és a közigazgatási osztály közös igazgatójává 1928-ban a spanyol Aguirre de Cárcert választották a norvég Colban helyett. A kongresszusnak azért voltak vele szemben kifogásai, mert Spanyolország nem tartotta tiszteletben a katalán kisebbség jogait. Buza László: i. m. 188.

2. A kognacionális népcsoportok egymáshoz, a nemzet egészéhez, illetve az anyanemzethez fűződő kulturális kapcsolatai

A kongresszus emlékeztet az európai nemzetiségek kulturális fejlődésének szabadságáról 1925-ben és 1926-ban hozott határozataira. Megállapítja, hogy az azonos nemzetiségű csoportok egymáshoz, illetve az anyanemzethez fűződő kölcsönös kulturális kapcsolatai nélkül lehetetlen a megfelelő kulturális fejlődés. Magukra hagyottan, szellemi megtermékenyítés nélkül az egyes népcsoportok elcsökevényesednek, s ez az államoknak sem állhat érdekében. Az egyes nemzetiségek kulturális elszigetelése fejlődésük szabadságát illuzórikussá teszi. Ezért a virágzó kulturális életnek elengedhetetlen előfeltétele a kapcsolatok kölcsönös ápolása. A kongresszus ezért a nemzeti lét természetéből fakadóan szükségesnek tartja, hogy az egyes néprészek kulturális kapcsolatokat tartsanak fenn egymással, a nemzet egészével, illetve az anyanemzettel, s ezeket a kapcsolatokat ápolják. Az államnak ezeket a kulturális kapcsolatokat és azok gyakorlati megnyilvánulásait semmiféle rendszabállyal sem szabad akadályoznia.

3. A nemzetközi szervezetek tevékenysége a nemzetiségi kérdés területén és a nemzetiségek együttműködése ezen szervezetek keretein belül

A negyedik Európai Nemzetiségi Kongresszus elégedetten nyugtázza, hogy a nemzetközi szervezetek az elmúlt évben komolyan foglalkoztak az európai nemzetiségek problémáival. Különösen nagy elégedettséggel üdvözlöi a Népszövetségi Ligák Uniójának tárgyalásait és határozatait. A kongresszus köszönetet mond mindazon szervezeteknek és személyiségeknek, akik a nemzetiségi probléma jelentőségét felismerve idealista szellemben dolgoznak annak megoldásán. Azzal a kéréssel fordul ezekhez a szervezetekhez és személyiségekhez, hogy azok továbbra is vessék latba befolyásukat, és nyerjenek meg az ügynek mindenkit, akit áthat az államok és népek közti megbékélés szükségességének tudata, és éppúgy mint mi, Európa megbékélését tekintti tevékenysége végső céljának. A kongresszus továbbá elégedetten állapítja meg, hogy a választmány, valamint a népcsoportok más tagjai is hozzájárultak az előrelépéshez szolidáris együttműködésük és egymás kölcsönös támogatása révén. Ezért azzal a sürgős kéréssel fordul minden tagjához — miközben utal a harmadik kongresszus határozatára? —, hogy folytassa és bővítsé ki ezt az együttműködést, és egymás kölcsönös támogatását.

4. Nemzetiségi tudomány¹⁰⁷

A negyedik nemzetiségi kongresszus kinyilvánítja abbéli óhaját, hogy az egyes kisebbségi területeken az arra alkalmas helyek regisztrálják a kisebbségeket érintő újságcikkeket és a megjelenő publikációkat, és valósítsák meg a publikációknak a résztvevők közötti kicserélését.

A kongresszus továbbá megbízza J. Estelrich igazgatót, hogy készítsen javaslatokat egy olyan kézikönyv kiadására, amely az európai nemzetiségekkel foglalkozna.¹⁰⁸

5. Szervezeti kérdések

1. A kongresszus legmelegebb köszönetét fejezi ki az elnökség tagjainak és a kongresszus főtitkárának önfeláldozó tevékenységükért, és egyúttal megállapítja, hogy miként eddig, úgy most is egy bizottságot hoz létre a „Nemzetiségi Kongresszus Választmánya” elnevezéssel, mely a következő urakból áll: Dr. Wilfan, Maspons i Anglasell, Prof. Kurcsinszkij, a jogi akadémia tagja, Dr. Levickij, Leo Motzkin, Dr. Schiemann és Dr. Szüllő Géza. A választmány minden tagja jogosult arra, hogy képviseltesse magát. A következő konferencia helyét és időpontját a választmány állapítja meg.

2. A bizottság szükségesnek tartja, hogy a titkárság tevékenysége bővüljön, és szervezete új segéderők alkalmazásával kiépüljön. Ezen kívül kifejezi abbéli óhaját, hogy a titkárság bulletinje kéthavonta, nyomtatásban, német és francia nyelven továbbra is megjelenjen. A bizottság méltányolja a titkárság sajtó- és információs szolgálatának eddigi működését, és ennek kibővítését kívánja. Egyúttal arra kéri a választmányt, hogy a főtitkár munkájának megkönnyítése érdekében dolgozzon ki egy részletes szolgálati utasítást, amelyhez a főtitkárnak a választmány határozatainak végrehajtásában és egyéb jellegű tevékenységében is tartania kell magát.

¹⁰⁷ A kisebbségi tudomány aktualitásáról, céljáról lásd Egyed István: i. m. 27–29.

¹⁰⁸ J. Estelrich tett javaslatot a statisztikai kézikönyv kiadására. A könyvet 1931-ben Prof. Dr. Winkler adta ki Bécsben. Wilhelm Winkler: *Statistisches Handbuch der europäischen Nationalitäten*. Wien, 1931.

AZ EURÓPAI ÁLLAMOK SZERVEZETT NEMZETKISEBBSÉGI CSOPORTJAI KONGRESSZUSÁNAK ALPELVEI ÉS ALAPSZABÁLYA

I. A célból, hogy nemzeti—kulturális fejlődésük szabadságát saját államaik keretei között megvalósítsák, biztosítsák és előmozdítsák, és hogy a cél érdekében szolidaritásukat kinyilvánítsák megszilárdítsák és hatékonyá tegyék, az európai államok szervezett nemzeti csoportjainak (népcsoportjainak, nemzeti kisebbségeinek, nemzetiségeinek) képviselői meghatározott időközönként a továbbiakban is összegyűlnek közös konferenciáikon.

A tárgyalásoknak és a határozatoknak — az egyes kérdések sematikus megoldását lehetetlenné tevő sajátosságok figyelembevételével — igazolniuk kell a csoportok egyetértését és abbéli törekvését, hogy a népek megbékélését, kölcsönös kulturális közeledését, és ezzel a békét szolgálják.

Minden olyan kérdés tárgyalása kizárt, amely a fennálló állami határok megváltoztatására irányul.

II. Azoktól a nemzeti kisebbségi csoportoktól (népcsoportoktól, nemzeti kisebbségektől, nemzetiségektől), melyek az eddig megtartott 1925-ös, 1926-os, 1927-es, 1928-as kongresszusokon nem képviseltették magukat, a felvétel előfeltételeként a következőket várjuk el:

1. A csoportok szervezettek legyenek államukban.
2. Legyen saját nemzeti kultúrákatuk, ami minden további nélkül feltételezhető, ha a csoport többsége a kongresszuson való részvétel mellett dönt, illetve nincs ellene, egyébként meg a jelentkezőnek bizonyítania kell tartós természetű kollektív kulturális életmegtartását.

III. A csoportoknak olyan delegáltakkal kell képviseltetniük magukat, akik az érintett államok polgárai, és annak területén élnek. Az előkészítő választmány tagjaira is a delegáltakra érvényes feltételek vonatkoznak. Kivételes esetekben, és különösen akkor, ha az illető államból delegáltak küldése a helyi viszonyok, és az ezzel járó veszélyek miatt lehetetlennek tűnik, engedélyezett a külföldről érkező delegáltak részvétele, azzal a megszorítással, hogy bár hozzászólási joguk van, de szavazati joggal nem rendelkeznek, és azzal az előfeltétellel, hogy nem vesznek részt aktívan a kérdéses állam in-

tegritása elleni mozgalomban, vagy nem állnak közismerten politikai hűségviszonyban egy másik állammal.

IV. 1. A kongresszus elhatározza egy következő kongresszus megtartását.

2. Az előkészítéssel egy a kongresszus által kijelölt választmány (az Európai Nemzetiségi Kongresszusok Választmánya) lesz megbízva, mely megteszi a szükséges előkészületeket, meghatározza a kongresszus idejét és helyét, pontosan összeállítja a napirendet, és meghívja a csoportokat. Ezen kívül kötelessége a korábbi kongresszusok határozatainak végrehajtása is.

3. Az előkészítő választmány mellett működik egy tanács, mely felülvizsgálja a választmány által összeállított napirendet, dönt a választmány egyéb indítványairól, és a választmány elutasító, vagy nem egyhangú döntése esetén véglegesen határoz egy adott csoport meghívásáról, valamint a nem teljes jogú delegáltak részvételének engedélyezéséről.

4. A tanácsot a választmánynak legalább egyszer, és lehetőleg a két kongresszus közti időszak félidejében össze kell hívnia. Erre minden csoportot meg kell hívni, s ezeknek jogukban áll maximálisan három—három szóvivővel képviseltetni magukat. A tanácsban való szavazás megkönnyítése végett az ugyanazon nemzetiséghez tartozók külön nemzeti csoportokban egyesülnek, mely csoportok mindegyike egy szavazattal rendelkezik.

5. A választmánynak és a tanácsnak a határozatokat egyhangúlag kell meghoznia, kivéve, ha egy kérdést tisztán adminisztratív, technikai, vagy gyakorlati jellegűnek ismer el.

6. A választmánynak alá van rendelve egy titkárság a főtitkár vezetésével.

V. A kongresszus ügyeit az előkészítő választmány a tanács esetleges bevonásával egészen addig az időpontig intézi, ameddig a kongresszus vezetőjét választ magának.

VI. A kongresszus ügyeinek intézésére a korábbi kongresszusokon gyakorlattá vált alapelvek érvényesek egészen addig, amíg a kongresszus erről másként nem határoz.

VII. Az előbbi határozatokból következő jogok gyakorlása az egyes csoportokra eső hozzájárulások befizetésétől függ.

5. KONGRESSZUS (GENF, 1929. AUGUSZTUS 26—28.)

1. A Népszövetség és a nemzetiségek

Az Európai Nemzetiségi Kongresszusban egyesült nemzeti kisebbségek 1925-ös első genfi konferenciájuk óta azon meggyőződésüknek adnak hangot, hogy az egyes államokon belül felmerülő nemzetiségi kérdések megoldása a népek, a többség és a kisebbség közvetlen megértésében keresendő. A közvetlen megértésnek ez az útja egyes esetekben már sikerrel is járt.

A Népszövetséget a kisebbségvédelmi szerződések a szerződések őrzőjévé és a kisebbségek oltalmazójává tették. Amint azonban az kongresszusaink szószékéről újra és újra elhangzott, a Népszövetségnek, mint a népek közötti megegyezés eszméje hordozójának az is hivatása, hogy a nemzetkisebbségi probléma általános rendezésének módját megkeresse és azt alkalmazza, hogy ily módon az államokon belül a népek közötti békés együttműködés előfeltételeit megteremtse, és általánosítsa az európai kultúrfelfogás azon alapelveit, melyek — a Clemenceau-levél¹⁰⁹ szerint — a kisebbségvédelmi szerződéseket életre hívták.

A Népszövetség eddig képtelennek bizonyult eleget tenni azon első feladatának, hogy a kisebbségvédelmi szerződések határozatainak védelmezője legyen. Meghiúsította ezt egy félnék és bizalmatlan eljárási móddal, és ennek ugyanilyen alkalmazásával.

A kongresszusnak és más tényezőknek azon fáradozásai, hogy legalább az eljáráson javítsanak, ugyan bizonyos mértékig sikerrel jártak, egészében véve azonban mégsem hoztak kielégítő eredményt. Különösen a panaszeljárás során szükséges általános publicitás nem érvényesült. Az a szellem, amely elutasította az eljáráson való javítást, csalódást okozott a kongresszusnak és mindenkinek, aki reménykedik a Népszövetségben és azokban az eszmékben, amelyek azt életre hívták, és amely eszmék annak tartalmát és célját kell hogy képezzék.

A helyzetnek a probléma általános rendezése útján történő valódi javulását csak olyan szellem és érzület valósíthatná meg, amely minden emberi közösség nemzeti és kulturális individualitását tiszteletben tartja, és ezt a tiszteletet az általános kultúr-, és jogérzet magától értetődő konzekvenciájának tekinti. A kölcsönös tiszteletnek ez a szelleme forrását nem az esetlege-

¹⁰⁹ Lásd a 69. jegyzetet.

sen kodifikált határozatokban, határait pedig nem a többé-kevésbé szűkkeblű értelmezésekben keresi.

A kongresszus emlékeztet arra, hogy a Népszövetség plenáris ülése 1922 szeptemberében kiállt emellett a felfogás mellett. Egyidejűleg azonban megállapítja, hogy a gyűlésnek ez a proklamációja eddig nem egy fejlődés kezdete, hanem annak betetőzése lett.

A kongresszus emlékeztet arra is, hogy a Népszövetség az állami és társadalmi rendet veszélyeztető szociális problémák elhárítására és szabályozására egy olyan szervezetet hozott létre, a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal¹¹⁰ személyében, melyben az államok, és ezen államok szociális csoportjai, erősek és gyengék egyaránt tökéletes függetlenségben és egyenjogúan dolgoznak együtt e nagy problémák megoldásán. A kongresszus ezt az intézményt egy olyan példának tekinti, amely megvalósulása esetén alkalmasnak tűnik arra, hogy a Népszövetség kisebbségi kérdésben vállalt feladatainak egész komplexumát, a nemzeti kisebbségek védelmét, a konfliktusok kezelését, és a nemzeti kisebbségek védelme alapelveinek előkészítését és általánosítását megvalósítsa.

Ezek mérlegelésével a kongresszus a következő megállapításokra jut:

1. A nemzeti kisebbségek nemzeti—kulturális és állampolgári jogainak biztosítása az európai jogalkotás kötelező alapelve kell hogy legyen.

2. Az egyes kisebbségi problémákból és kisebbségvédelmi rendelkezésekből adódó kérdések kezelésére és megoldására, a kisebbségi jog továbbfejlesztésére és általános szabályozására létre kell hozni a Népszövetségen belül a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal mintájára egy állandó intézményt.

3. A kongresszus ismételten hangoztatja közreműködési szándékát és készségét a kisebbségi probléma békés megoldásában és minden arra irányuló próbálkozásban.

A katalán csoport indítványai

Az európai nemzetiségek kongresszusa megállapítja, hogy bár a politikai téren való nemzetközi együttműködés elképzelhetetlennek tűnik a szellemi téren való együttműködés nélkül, a hivatalos szervek szellemi együttmű-

¹¹⁰ A Népszövetség szakosított szerve. Működését a békeszerződések XIII. fejezete szabályozta. A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal az Általános, vagy Munkaügyi Konferenciából, és a tulajdonképpeni Munkaügyi Hivatalból állt. A konferenciára minden tagállam 4 küldöttet delegált (2 állami, 1 munkaadói, 1 munkavállalói képviselő). Feladata a munkaviszonyokra vonatkozó adatok gyűjtése, szociálpolitikai javaslatok, egyezménytervezetek készítése és előterjesztése.

kődésre való felszólításában bizonyos kulturális csoportok előnyben részesülnek, míg mások — a kisebbségi csoportok — figyelmen kívül maradnak. Így végül is lehetetlenné válik ezek közreműködése a nemzetközi természetű tudományos munkákban. Ez egy olyan körülmény, amely alapjaiban rendítheti meg a népek közötti szellemi együttműködés elvét.

Mind Ezek figyelembe vételével a kongresszus kifejezi abbéli óhaját, hogy

1. a jövőben a Népszövetségnél működő Nemzetközi Együttműködés Bizottságának jog szerint hivatalos tagjai lehessenek azon etnikai csoportok képviselői is, melyek olyan államokban élnek, melyekben ők etnikai kisebbséget alkotnak.

2. a Népszövetség megosztott bizottsága tegye lehetővé a Szellemi Együttműködés Párizsi Bizottságának,¹¹¹ hogy az egyes államok számára fenntartott központi bizottságokon kívül, — de azokkal összefüggésben — olyan speciális bizottságokat hozzon létre, melyek jogszerűen képviselhetik minden egyes kisebbség szellemi érdekeit közvetlenül a Szellemi Együttműködés Párizsi Bizottsága előtt, és ily módon közvetlenül és hatásosan járulhassanak hozzá a nemzetközi tudományos munka sikeréhez.

2. A kisebbségi sajtó feladatai

Az ötödik Európai Nemzetiségi Kongresszus a legmelegebben üdvözi a Kisebbségi Újságírók Európai Szövetségének alapítási szándékát. A kongresszus kifejezi meggyőződését, hogy ez a szövetség a kisebbségi újságírók érdekeinek védelmében és a kisebbségi sajtó közös érdekeinek képviselésén kívül az európai népek közeledésének elősegítésében való különösen hatékony közreműködésre hivatott. A kisebbségi újságírók szövetsége a népek közötti intellektuális megértés közvetítő eszköze lehet, és kell is hogy legyen.

3. A nemzetközi szervezeteknek a nemzetiségi kérdés területén kifejtett tevékenysége

A kongresszus megköszöni a Népszövetségi Ligák Uniójának a kisebbségek iránt tanúsított érdeklődését és mindenek előtt a tavalyi, a kisebbségek számára kritikus évben végzett kiemelkedő munkáját. Ez a köszönet ugyanúgy megilleti az Interparlamentáris Uniót is.

¹¹¹ Lásd 99. jegyzetet.

A kongresszus felszólít minden csoportot, hogy kövesse figyelemmel azon intézmények munkáját, amelyek a nemzetközi jog továbbfejlesztésével foglalkoznak. Egyúttal fel is kéri a csoportokat, hogy működjenek közre ezen nemzetközi vagy helyi egyesületek tevékenységében, és hogy kisebbségeik képviselőiben hozzanak létre olyan speciális bizottságokat, melyek támogatják a népek közötti megértést, és a népek jogait szolgáló nemzetközi jogi és egyéb nemzetközi szervezeteket.

4. A nemzetiségi tudomány kérdései

Az európai nemzetiségi kongresszus meglepéssel értesült azokról az előkészítő munkálatokról, melyek az európai nemzetiségek statisztikai kézikönyvének kiadására irányulnak. A kongresszus köszönetét nyilváníttja kollégáknak, Estelrich úrnak javaslataiért, és Dr. Winkler¹¹², Dr. Auerhahn,¹¹³ Dr. Zizek¹¹⁴ professzoroknak értékes szakvéleményükért.

A kongresszus megbízta választmányát, hogy a kongresszuson résztvevő népcsoportok statisztikai szakembereinek segítségével tegye vizsgálat tárgyává azokat az alapelveket, melyek alapján a kézikönyv kiadásra kerülne.

Egy intereurópai nemzetiségtudományi intézet alapítása

Az az általános érdeklődés, amelyet ma az európai nemzetiségi mozgalom nemcsak maguknál a nemzetiségeknél, hanem a legfőbb államalkotó népek széles körében is felkeltett, valamint azon körök bizalma, melyek őszinte akarattal törekednek a népek és államok békés együttélésének megvalósítására, az európai nemzetiségi kongresszust arra kötelezi, hogy kezdeményezze az európai nemzetiségi mozgalom által felvetett összes probléma alapos és a valóságnak megfelelő tisztázását.

Az európai nemzetiségi kongresszus ezért feltétlenül szükségesnek tartja egy összeurópai nemzetiségtudományi intézet létrehozását. Meg van győződve arról, hogy az a sok félreértés, amely ma még a népek közötti bizalom

¹¹² Winkler, Wilhelm (1884—). Statisztikus, demográfus, a kisebbségi statisztika elismert szakértője. 1929-től a Bécsi Egyetemen tanított. 1938 és 1945 között nem kapott szakterületén munkát. Fő műve, a kisebbségi kutatások számára nélkülözhetetlen alapmű: *Statistisches Handbuch der Europäischen Minderheiten*. Wien, 1931.

¹¹³ Auerhan, Jan: tekintélyes cseh statisztikus.

¹¹⁴ Zizek, O. (1876—). A frankfurti egyetem statisztika professzora, majd a bécsi egyetem docense. A *Deutsche Statistische Gesellschaft* folyóiratában megjelent statisztikai és közgazdaságtani tárgyú cikkei jelentősek.

útjában áll, nem annyira a rossz szándéokra, mint inkább a nemzetiségi probléma lényegi alapjainak félreértésére és tisztázatlanságára vezethető vissza. A kongresszus reméli, hogy a nemzetiségstudományi intézet a népek és az államok közötti viszony végleges rendezése érdekében az összes európai nép együttműködésével értékes munkát fog végezni, és megbízza a nemzetiségi kongresszus választmányát, hogy minden eszközzel törekedjék az intézet mielőbbi megalapítására.

A szervezőbizottság beszámolója

1. Figyelembe véve, hogy a kongresszusnak a nyilvánosság számára meg kell mutatnia, hogy az elmúlt tíz évben hogyan változott a kisebbségek joga és helyzete, a kongresszus felszólítja a választmányt, hogy a következő kongresszus előtt adjon ki egy tájékoztatót, melyből a csoportok jelentései alapján — melyeknek szakszerű áttekintést kell nyújtaniuk — láthatóvá válik az egyes népcsoportok helyzete¹¹⁵.

2. Felszólítunk minden csoportot, hogy a Népszövetségnek benyújtott beadványaikból egy-egy példányt adjanak át a titkárságnak, hogy itt ezen anyagokból teljes archívum létesüljön.

Ugyanígy felkérjük a csoportokat, hogy hazájuk parlamentjében elhangzott interpellációikat és indítványait — ha ezek a kisebbségi kérdésre vonatkoznak — juttassák el a titkárságnak.

Az ilymódon rendelkezésre álló anyagból minden kongresszuson egy általános áttekintést kell nyújtani a delegáltaknak.

3. A kongresszus őszinte köszönetét fejezi ki az elnökség tagjainak és a kongresszus főtitkárának az elmúlt évben kifejtett tevékenységükért. A kongresszus megbízza a Dr. Wilfanból, Prof. Kurcsinszkiéből, Dr. Levickijből, Maspons i Anglasellből, Motzkin úrból és Dr. Szüllöböl álló választmányát, hogy az ezévi kongresszus határozatait hajtsa végre, és készítse elő a kongresszus következő ülését. A következő konferencia helyét és időpontját a választmány határozza meg, melynek tagjai az előkészítő üléseken képviselhetik magukat.

¹¹⁵ A helyzetjelentéseket csak 1931-ben sikerült kiadni. Ewald Ammende (Red.): *Die Nationalitäten in den Staaten Europas, Eine Sammlung von Lageberichten*. Wien, Wilhelm-Braumüller-Verlag 1931. 1932-ben a fenti gyűjteményhez egy kiegészítő kötetet is kiadtak. Ewald Ammende (Red.): *Die Nationalitäten in den Staaten Europas, Ergänzungen*. Wien, Wilhelm-Braumüller-Verlag 1932.

4. A kongresszus felszólítja a választmányt, hogy vizsgálja meg a titkárságot és az annak kiépítését érintő kérdéseket, és az erre vonatkozó javaslatait tegye meg a kongresszusnak.

5. A szervezőbizottság a főtitkári hivatal munkájának megkönnyítése érdekében szükségesnek tartja, hogy az elnökség mellett minden évben alakuljon egy pénzügyi bizottság, melynek feladatai:

a) a főtitkári hivatal számadásainak ellenőrzése,

b) a jövő évi költségvetés előterjesztése,

c) a vizsgálat eredményeinek a szervezőbizottság elé való tárása, mely bizottság a főtitkári hivatal gazdálkodását elfogadja, és erről a kongresszust tájékoztatja. E pénzügyi bizottság tagjául az elmúlt és a jövő évre az öt legnagyobb csoportnak egy-egy tagot kell javasolnia.

6. Mivel a csoportokat képviselő új tagok felvételének még nincsenek kikristályosodott irányelvei, az elnökség ma megbízta a szervezőbizottságot, hogy ezekre tegyen javaslatot. A rendelkezésre álló idő rövidségére való tekintettel csak a következő rövid, alapvető jellegű javaslatokat teszi meg, melyek a következő kongresszus kezdetéig részletes kidolgozást igényelnek.

a) A csoportok azon képviselőinek, akik eddig nem vettek részt a kongresszuson és be akarnak lépni, legalább két hónappal a konferencia előtt jelentkezniük kell a Főtitkári Hivatalnál, hogy annak legyen lehetősége a felvétel előfeltételeit megvizsgálni, és a teljes anyagot az elnökség illetve a szervezőbizottság elé terjeszteni.

b) A nem nemzeti listán megválasztott képviselők akkor nyerhetnek felvételt, ha igazolják, hogy a nemzeti politika kérdéseiben függetlenek más nemzeti csoportosulásoktól, és a kisebbségi jogok érvényességét képviselik.

c) A kongresszus felkéri a választmányt, hogy dolgozzon ki egy szervezeti statútumot, és azt terjessze a következő kongresszus elé.

7. Kiegészítés a felvétel előfeltételeinek III.1. bekezdéséhez.

Az állampolgári jogok politikai okokból történő felfüggesztése, vagy annak lehetetlen volta, hogy az adott személy saját országában éljen, nem zárja ki a kongresszusra történő felvételt.

6. KONGRESSZUS (GENF, 1930. SZEPTEMBER 3—6.)

1. A nemzetiségek helyzetjelentéseiből levonható alapvető következtetések

A kongresszus tudomásul veszi a résztvevő nemzeti kisebbségi csoportok helyzetéről szóló beszámolóknak a főtitkár által előadott végkövetkeztéseit, s ezen beszámolók alapján megállapítja, hogy az egyes nemzetkisebbségek helyzete még mindig nincs rendezve, s ezzel olyan helyzet állt elő, mely ellentétek és konfliktusok forrását képezi.

A kongresszus úgy határozott, hogy a beszámolók november 1-ig történő kiadását biztosítani kell.

2. Európai egységtörekvések és a nemzetiségek állásfoglalása

A kongresszus elfogadta a következő, Aristide Briandhoz¹¹⁶ írott levelet:

Kegyelmes Úr!

Mint az összefogás gondolatának hordozói és szolgálói, akik minden törekvünkkel és cselekedetünkkel az európai kultúra megőrzésén és gyarapításán fáradozunk, a legnagyobb figyelemmel olvastuk az Ön hasonló alapállásból született me-

¹¹⁶ Briand, Aristide (1862—1932). Francia államférfi és diplomata, a két világháború közötti francia politikai élet kiemelkedő alakja. A sűrűn egymást váltó kormányokban többször volt miniszter és miniszterelnök. 1925-től 1932-ig külügyminiszter. 1925-ben aláírta a locarnói egyezményt. 1928-ban megkötötte a Kellog—Briand paktumot. 1930-tól Páneurópa híve. A világháború után a németekkel való megegyezést szorgalmazta. 1926-ban Stresemannal, Chamberlainnel együtt megosztott Nobel-békedíjat kapott.

morandumát¹¹⁷. Éppen az általunk képviselt európai népcsoportok azok, melyek legjobban érdekelték a béke biztosításában.

Annál nagyobb fájdalommal kell megállapítanunk, hogy az Ön által kezdeményezett lépés aligha vezet az európai emberiség Ön által és általunk is egyformán óhajtott megbékéléshez. Az Ön elképzelése ugyanis — túlzott egyoldalúsággal — egyedül az államokban látja az európai társulás hordozóit.

Annak a sok millió embernek az érdekében, akik számára a népi közösség dik-tálta egységtörekvés nem teljesülhet egy közös államiság elérésében, az európai uniónak nem csak az államokra kell építenie, hanem a népekre is.

Nálunk jobban senki sem értékelheti egy olyan szervezet nagy előnyeit, melynek alkotó munkája életre hívná az európai uniót. Mindazonáltal nem szabad, hogy csak arról legyen szó, hogy az államok között új hidak épüljenek. Ma mindenekelőtt arról van szó, hogy a népek közötti megértés előtt szabaddá tegyünk az utat. Ennek első feltétele, hogy minden európai ember önmagáért, és nemzetétársaival a legszorosabb kapcsolatban élhessen. Minden ellenkező biztosítás ellenére az elnemzetlenítő törekvések és a népek egymásra találásának akadályozása az államok belpolitikájának szilárd elemeit képezik.

Ezért sürgős felhívással fordulunk Excellenciához, aki a Népszövetségben a megbékélés és az európai megegyezés lelkes szószólója, és aki elismeri minden népnek az élethez való jogát, hogy kimagasló egyéniségének teljes súlyával szálljon sikerre azért, hogy az össz európai életközösség irányába mutató fejlődés ne egyedül a gazdasági élet szükségszerűségeire és az államok érdekeire támaszkodjék, hanem a legfőbb igazságosság követelményeinek megfelelően a népek közötti együttműködésre is.

Fogadja Excellenciád kiváló nagyrebecsülésünket
a VI. nemzetiségi kongresszus nevében és megbízásából

a kongresszus elnöke

¹¹⁷ Briand francia miniszterelnök és külügyminiszter 1929 őszén ismertette a Népszövetség Közgyűlése előtti páneurópa tervét. A több forrásból táplálkozó Európa koncepció szerint a kormányoknak maguknak kell kezükbe venniük az egység gondolatának megvalósítását. A francia javaslat háttérben többek között az USA gazdasági térnyerésének ellensúlyozása, Franciaország nemzetközi pozíciójának behátyázása és az esetleges német fölényből származó veszélyek semlegesítése állt. Páneurópát Briand Nagy Britannia bevonásával és a Szovjetunió kizárásával képzelte el. Terve nem talált pozitív nemzetközi fogadtatásra. Kövics Emma: *Az európai egység kérdése és Németország, (1919–1933)*. Budapest, Akadémiai Kiadó 1992. 145–179. A memorandum szövegét lásd *Das Briand-Memorandum und die Antwort der europäischen Mächte*. In: *Europa-Dokumente I*. Berlin, Verlag der Europäischen Revue 1930. 7–13.

3. Az egyes európai népek népközösségeinek megszervezéséhez vezető út

I. Az európai kultúra lényegében az európai népek, mint jellegzetes, különálló közösségek szellemi életének megnyilvánulása.

Európa kultúrájának gazdagságát és folyamatos megújulását elsősorban a népcsoportok különbözőségének, a közöttük kialakuló kölcsönös kulturális ráhatásoknak, a népek sajátosságainak, valamint az egyes népek jellegzetessége és az európai emberiség közös kultúrkincse közötti ellentétnek és kiegyenlítődéssnek köszönheti.

II. Az európai kultúra megőrzéséhez és támogatásához szükség van arra, hogy minden európai nép ápolhassa kulturális sajátosságait. Csak így járulhat hozzá akadálytalanul, lényegének megfelelően Európai közös kultúrkincséhez, és csak így gazdagíthatja saját kultúráját akár más népek, akár az európai közösség kultúrkincséből.

III. A nemzeti eszme döntő befolyást gyakorol az egyes népek és Európa kulturális fejlődésére. Ehhez napjainkban növekvő erővel társul a nemzetközi összetartozás eszméje. Ezen eszmék befolyása alatt Európa egyes népeinek, valamint az egész kontinensnek a helyzete sürgetően veti fel egy olyan szervezet létrejöttének szükségességét, amely a népek kulturális tevékenységét, valamint a nemzetközi kulturális együttműködést támogatja és koordinálja.

IV. A kongresszus a fenti megállapításoknak megfelelően úgy véli, hogy ennek a szervezetnek a népcsoportokra, mint olyanokra, tehát a népekre, ezek teljességére kell épülnie, politikai helyzetükre való tekintet nélkül.

V. A kongresszus üdvözli, hogy egyes népeknél már mutatkoznak kezdeményezések egy ilyen szervezet felállítására. A kongresszus kifejezi abbéli óhaját, hogy minden európai nép hozzon létre egy ilyen össznemzeti, kulturális célokat maga elé tűző szervezetet, és hogy a kormányok a népcsoportok ilyen jellegű szervezeti összefogását ne akadályozzák.

VI. Az egyes népcsoportok megszervezésével egy minden népcsoportot felölelő szervezetnek kellene létrejönnie, hogy a népek kulturális tevékenysége és együttműködése a valódi egyenjogúság és kölcsönös megbecsülés szellemében természetes alapra helyeződjen. Ez biztosítaná a kis népek kulturális önállóságát és fejlődésük szabadságát.

Emellett tervbe lehet venni az egyes rokon népek közti szorosabb együttműködést is, mely csak erősítené a nemzetközi együttműködést.

VII. A kongresszus nem becsüli le a független nemzetállamok megalakulásának jelentőségét Európa népeinek életében, és hangsúlyozza annak

szükségességét, hogy a népcsoportok minden egyes szervezete vegye figyelembe az államok érdekeit. Ugyanígy látja azokat a nagy nehézségeket is, melyek az itt megfogalmazott követelések megvalósulásával szemben állnak. Úgy véli azonban, hogy a nemzetiségi elv, melynek határkiigazítással és új államok életre hívásával sohasem lehet teljesen megfelelni, a népközösségek megszervezésével — legalább a kulturális kapcsolatokban — megvalósítható. Csak így lesznek adottak az európai népek megbékélésének és szolidaritásának utolsó feltételei, és az európai államok egyesülésének pszichológiai előfeltételei.

VIII. A kongresszus megbízza a választmányt — melyet felkér a következő kongresszus előkészítésére —, hogy fontolja meg és ösztönözze a többségi népek köréből meghívott személyekkel való, adott esetben a kongresszus, vagy a választmány keretei között történő együttműködés kérdését.

7. KONGRESSZUS (GENF, 1931. AUGUSZTUS 29—31.)

1. Az európai nemzetiségek helyzete

Az európai államok szervezett nemzeti kisebbségeinek VII. kongresszusa tudomásul vette a népcsoportok helyzetéről nyomtatásban megjelent és szóban is ismertetett beszámolókat. E beszámolók okozta mély benyomás hatására a kongresszus a következőket állapítja meg:

A kisebbségvédelemre kötelezett államokban éppúgy hiányzott és hiányzik a kisebbségi problémák iránt tanúsított megértés, mind azokban, — eltekintve néhány kivételtől — melyeknek nincsenek ilyen jellegű kötelezettségeik.

Az államok más nemzetiségű polgárainak alkotmányosan és nemzetközi jogilag biztosított jogait semmibe veszik.

Az állampolgári egyenjogúság, a törvény előtti egyenlőség, a kultúra szabadsága majdnem mindenütt hiányzik. Még az állampolgársághoz való jog sem biztosított.

A más nemzetiségű állampolgárokat a közélet minden területén tudatosan mellőzik és háttérbe szorítják.

Az asszimilációs törekvések erősebbek, mint valaha.

Az állam saját polgárainak élete és vagyona ellen rendőri és katonai hatalmi eszközökkel olyan üldözések folynak, melyek általános riadalmat keltenek.

Az előző kongresszusok megállapították:

A népiség tisztelete elengedhetetlen előfeltétele az európai megbékélésnek.

Ezért a Népszövetség egyik legfontosabb feladata, hogy a minden kisebbségre egyformán érvényes jogvédelmet megteremtse.

A nemzetiségek hetedik kongresszusa azonban meg kell állapítsa, hogy még az élet és vagyonbiztonság ellen elkövetett legsúlyosabb támadások esetén benyújtott panaszok is olyan kezelésben részesültek a Népszövetség részéről, amely megrendíti a jogsérelmet szenvedőkben a védelembre vetett bizalmat.

A VII. nemzetiségi kongresszus ezért a következőket határozza:

Megbízta az elnökséget, hogy tárja fel a Népszövetség előtt a helyzet komolyságát és mindenekelőtt hangsúlyozza annak szükségességét, hogy az a kisebbséghez tartozók életbevágó kérdésekben beadott panaszainak tárgyalási módját változtassa meg.

2. A kisebbségek tapasztalatai az észt kultúraautonómiairól a törvény fennállásának 6 éve alapján

A VII. európai nemzetiségi kongresszus érdeklődéssel fogadja az észt delegáltak beszámolóit, és az észt szakértők véleményét az észt kultúraautonómia törvény öt éves alkalmazásának kedvező tapasztalatairól. A kongresszus ezekből a magyarázatokból azt a következtetést vonja le, hogy a kultúrautonómiát Észtország népcsoportjai éppúgy pozitívan értékelik,¹¹⁸ mint maga az észt állam, valamint hogy a törvénynek az lett az eredménye, hogy a kulturális kérdéseket kiemelte a politikai szférából, és hogy a népcsoportok kultúrájának ápolási lehetősége is kedvező hatást gyakorolt az általános politikai megbékélésre és a népek egymás iránti megbecsülésére. A nemzetiségi kongresszus a szakértői vélemények alapján szükségesnek tartja, hogy a Népszövetség megvizsgálja az Észtországban bevált kultúrautonómia más európai államokra történő alkalmazásának lehetőségét, és hogy megtegye a

¹¹⁸ Harry Koch, az Észtországi Német Kulturális Önkormányzat elnöke (1925—1932) szerint a kultúrautonómia a megvalósításával járó, komoly terhek ellenére is bevált. Harry Koch: *Fünf Jahre deutsche Kulturselbstverwaltung in Estland*. In: *Nation und Staat* 1930. 239—243.

szükséges lépéseket az észtországi tapasztalatok felhasználására az összeurópai nemzetiségi probléma megoldásában.

3. Leszerelés, biztonság és a nemzetiségi kérdés megoldatlan volta¹¹⁹

A leszerelés az egyidejű morális leszerelés nélkül — melynek elsősorban a nemzetiségi kérdés kielégítő megoldásából kellene állnia — nem valószínűsíthető meg. Csak ez lenne a béke valódi biztosítója.

4. Szervezeti kérdések

1. A kongresszus legmelegebb köszönetét fejezi ki az előkészítő bizottság tagjainak, különösen a kongresszus elnökének és a főtítkárnak múlt évi tevékenységükért, mindenekelőtt a helyzetjelentések megjelenéséért.

A kongresszus megbízza választmányát, mely Dr. Wilfan, Prof. Kurcsinszkij, Dr. Levickij,¹²⁰ Maspons i Anglasell, Motzkin, Dr. Schiemann és Dr Szüllő urakból áll, hogy az ezévi kongresszus határozatait hajtsák végre, és a következő ülést készítsék elő. A következő ülés helyét és időpontját a választmány határozza melynek tagjai az előkészítő üléseken képviselhetik magukat.

2. Miután a pénzügyi bizottság megvizsgálta a főtítkár elszámolását és jelentést tett a szervezőbizottságnak, a főtítkár elszámolását elfogadták. A jövő évi költségvetési előirányzat keretei ugyanazok maradnak, mint tavaly, a csoportok anyagi hozzájárulása változatlan marad.

3. A főtítkári hivatal fenntartása és az ügyek szabályszerű intézése csak akkor lehetséges, ha a csoportok hozzájárulásukat időben befizetik. Ha valamely csoport a befizetéssel még hátralékban van, kérjük tartozását mielőbb rendezze.¹²¹

¹¹⁹ A kongresszus a leszerelés kérdésével a közelgő leszerelési konferencia (1932) jegyében foglalkozott.

¹²⁰ Levickij: lengyelországi ukrán kisebbségi politikus.

¹²¹ A hozzájárulások befizetésével való késlekedésből származó, a kongresszus történetét végig kísérő pénzügyi gondok már 1927-ben jelentkeztek. Ebben az évben egyedül a németek fizettek határidőre. A magyarok 600 Frankkal maradtak adósok, míg a katalánok, a zsidók, és a lengyelek csak egész keveset fizettek. OL Küm. res. pol. 1927—47—927.

4. Nyilvánvalóvá vált annak szükségszerűsége, hogy a már tavaly szükségesnek nyilvánított szervezeti statútumot¹²² egy külön erre a célra felállított bizottság kidolgozza. A bizottságba minden, azonos nemzetiségű tagokból álló csoport egy-egy képviselőt küld. A munkát a bizottságnak 1931. december 31-ig kell befejeznie, és az elkészült tervezetet 1932. január 15-ig el kell juttatnia a választmánynak, és a népcsoportoknak. A szervezőbizottság időbeni összehívása az elnök feladata. Ha 1932 április 1-jéig senki sem emel ellene kifogást, akkor a szervezeti statútum elfogadottnak tekintendő, és már a következő kongresszusra is érvényes. Végső megerősítése a következő kongresszuson történik.

5. Tézisek: A népközösségek megszervezése (gyakorlati tapasztalatok és alapvető javaslatok) (végső megfogalmazás)

A kongresszus felidézi a tavalyi kongresszusnak a népközösségek megszervezésére vonatkozó határozatát és kijelenti, hogy a szervezésnek a következő alapelvek szerint kell történnie.

Először: A szervezet kizárólag kulturális célokat tűzhet maga elé, és kizárólag kulturális feladatokat láthat el.

Másodszor: A szervezet a népek csak azon részeit foghatja össze, melyek az adott nép kultúráját saját nemzeti kultúrájuknak ismerik el és a népközösséghez önként csatlakoznak.

Harmadszor: A népközösség szervezetének meg kell felelnie az adott népiség sajátosságainak és igényeinek, s azt adott esetben hozzá kell igazítani a népen belüli különbségekhez is, különösen az olyanokhoz, amelyek a különböző államokhoz való kerülés következményeként alakultak ki.

Amennyiben egy népközösség több állam területén él, az államhatárok által elválasztott részek kapcsolata elsősorban csak így állítható ténylegesen helyre. Ehhez elsősorban az egyes államok területén már meglévő, vagy majd csak ezután létrehozandó, az ottani törvényeknek megfelelő csúcsszervekre kell támaszkodni. Törekedni kell arra, hogy a népközösség szervezeti

¹²² A statútum magában foglalta volna a kongresszus alapelveit, rögzítette volna a csoportok felvételének lehetőségét, szabályozta volna a delegáltak kongresszuson való részvételének feltételeit, s tartalmazta volna a kongresszus szervezeti és ügyrendjét. A statútum nyilvánosságra hozatala nem valósult meg. Erwin Kelmea: i.m. 66.

jellegű szövetkezése az államhatárokon túl is legális formát öltön, és hogy azt az érintett államok elismerjék.

Negyedszer: A kongresszus kívánatosnak tartja, hogy a népcsoportok megszervezése minden európai népnél mihamarabb megvalósuljon, és ha csak lehetséges, ez egymás kölcsönös elismerése és támogatása alapján történjék. Az egyidejűség és a kölcsönösség megteremtené a bizalom légkörét, és a legjobb biztosíték lenne minden visszaélés ellen. Különösen ott lehetne ezt üdvözölni, ahol a népek a szomszéd államokban fordítottan, kisebbségként és többségként állnak szemben egymással.

Ötödször: A népközösségek megszervezését előkészítő és támogató össznemzeti jellegű rendezvényeket, intézményeket, és intézeteket is úgy kell megszervezni — amennyiben azok kizárólag kulturális feladatokat látnak el és kulturális célokat szolgálnak —, hogy azok ténylegesen hozzáférhetőek legyenek az egész nép számára. A népközösségeknek meg kell valósítaniuk minden honfitársuk államhatárok feletti egyenlőségének alapelvét. Minden össznemzeti rendezvénynek, intézménynek és intézetnek állampolgárságra való tekintet nélkül azonos feltételek mellett nyitva kell állnia az adott néphez tartozók előtt. Eközben mindent el kell kerülni, ami a másnemzetiségű államokban élő honfitársakat szembe állítaná azzal az állammal, amelyben azok élnek, s amelyre azoknak tekintettel kell lenniük.

8. KONGRESSZUS (BÉCS¹²³, 1932. JÚNIUS 29—JÚLIUS 1.)

1. A nemzetiségi jog alapelveinek általános érvényessége Európában

A Szövetséges és Társult Főhatalmak Legfelső Tanácsának az ún. Clemenceau-levél néven ismertté vált állásfoglalása a kisebbségek azon jogát, hogy nemzeti sajátosságait és kultúrájukat egy másnemzetiségű államon belül megőrizzék, minden civilizált állam lakossága alapvető jogának ismeri el. E jogok kodifikálását, mint az egyes államokra vonatkozó kötelezettséget

¹²³ A konferenciát azért Bécsben rendezték, mert a gazdasági válság miatt a delegáltak nagy része nem tudott volna kiutazni Genfbe. Mivel a kisebbségek jelentős része Közép-, és Kelet-Európában élt, ezért az utazási távolság lerövidítése végett Bécs mellett döntöttek. Erwin Kelm: i. m. 84.

nem kivételes esetként értékeli, hanem az európai civilizáció ezen alapjának alkalmazásaként. Ez a jogi alapelv nemcsak azokra nézve kötelező érvényű, akikre ezt a kötelezettséget nyomatékosan kiszabták, hanem azokra is, akik vállalták azt a még nagyobb kötelezettséget, hogy ezeknek a jogoknak garantálói legyenek.

A valóság ezekkel a gondolatokkal és szándékokkal ellenkező irányba haladt.

Azok az államok, amelyeket nem köteleztek hangsúlyozottan a kisebbségvédelemre, mert azok azt magától értetődőnek nyilvánították, a kodifikációs kötelezettség alóli mentességüket úgy értelmezték, hogy a morális kötelezettség alól is mentesek. A védtelen európai kisebbségek szomorú sorsa iskolapéldája annak, hogy hogyan tér vissza az a már régen eltűntnek hitt szemlélet, hogy az erősebb népek joga van más népek jogfosztására és elnemzetlenítésére.

Azok az államok és népek azonban, melyeket szerződésben köteleztek a kisebbségi jogok elismerésére, ezt a kötelezettséget — tévesen — nem egy általános érvényű jogi alapelv proklamálásaként fogják fel, hanem egy egyoldalúan rájuk kényszerített, ezért őket degradáló szolgálomként, egy a kisebbségekre vonatkozó kivételes jogként, melynek alkalmazása számukra korlátozó értelme miatt ellenszenves, és amelyet számukra idegen és ellenséges szervezetek kényszerítenek rájuk. Így aztán a Népszövetség által garantált jogokat, melyeket biztosítaniuk kellene, korlátozzák, és gyakran figyelembe sem veszik.

A védett és a nem védett kisebbségek, a szerződésben kötelezett és a szerződésben nem kötelezett államok közötti ilyen jellegű különbség ellentétben áll azzal a szellemmel és szándékkal, amelyben a kisebbségvédelem proklamálása történt. Ez állandó jogtalanságok, valamint az európai térség (melyben ezek a kisebbségek élnek) állandó nyugtalanságának forrása lett.

Ezért az európai nemzetiségek kongresszusa, amely csak európai nemzetiségekből áll, és amely az általa képviselt alapelvek általános érvényességének elismerésében csak az európai viszonyok tekintetében tartja magát kompetensnek, követeli, hogy a sérthetetlen, már kodifikált kisebbségi jogok továbbfejlesztéseként valósítsák meg az eredeti elképzeléseket a nemzeti kisebbségek védelmét biztosító elvnek az összes európai állam jogrendszerében való rögzítésével. A kongresszus ezt mint az Európa megbékéléséhez vezető út egyik eszközét követeli. A kongresszus elérkezettnek látja az időt Európa nemzeti kultúráinak sokasága és sokfélesége ellenére is viszonylag egyszerű képletű nemzetiségi problémájának közös erőfeszítéssel történő megoldására.

E cél eléréséhez a kongresszus az egyik eszközt az európai államok nemzetközi megállapodásában látja, amelyben az egyezményt aláírók és az újonnan belépők számára rögzítik — a résztvevők önkéntes csatlakozása mellett — a nemzeti kisebbségek alapjogainak általánosan kötelező erejét.

Egy ilyen szerződésnek azoknak az európai államoknak a kezdeményezéséből kell kiindulnia, melyek felismerték a megoldás politikai szükségességét és morális jelentőségét, és az Európa sorsáért érzett, rájuk nehezedő felelősség tudatában a nemzetkisebbségi csoportok nemzeti—kulturális fejlődési szabadságának védelmével a nemzetiségi probléma igazságos megoldását és a nemzetiségek teljes állampolgári egyenlőségét keresik.

A kongresszus őket, népeiket, az ő államférfiaikat szólítja fel, hogy kezdeményezzék egy ilyen jellegű nemzetközi egyezmény megkötését.

A kongresszus megbízza az ügyvezető választmányt, hogy ezt a határozatot hozza tudomására minden európai állam kormányának és a Népszövetség Tanácsának.

2. A népcsoportok jogainak elismerése az egyház működésében

A nyolcadik Európai Nemzetiségi Kongresszus az egyházak meghívott képviselői¹²⁴ által tartott referátumok meghallgatása után nagy elégedettséggel állapítja meg, hogy mozgalmunknak a népiség megőrzésére és szabad fejlesztésére irányuló alapvető követeléseivel összhangban vannak az egyházak tanaival és alapelveivel.

A kongresszust elégedettséggel tölti el, hogy az egyházak működése évszázadok óta a népiségre épül, és hogy a vallási igényeknek a hívők nyelvén történő kielégítése szent jognak számított, és számít ma is.

A kongresszus megállapítja, hogy e tanokkal és tradíciókkal szemben Európa különböző területein kísérletek történtek arra, hogy az egyházak működését az egyes nemzetiségek kárára befolyásolják, és hogy az egyházi intézményekkel — az elnemzetlenítésre felhasználva őket — visszaéljenek.

A kongresszus ezeket az egyházak népeket összekötő befolyását aláásni akaró próbálkozásokat — különösen egy olyan korban, mikor az agresszív

¹²⁴ „A Népcsoportok jogainak elismerése az egyházak működésében” című témához egyházi oldalról a következők szóltak hozzá: Dr. K. Drexel prelátus, a bécsi statisztikai hivatal elnöke; Prof. Dr. Karlicky, a katolikus egyház, Prof. Dr. A. Keller, a protestáns egyház, Hornikevics kanonok, az ukrán unitus (görögkatolikus) egyház, Prof. Kartasov, egykori orosz kultuszminiszter, a görögkeleti egyház nevében. Lord Dickinson, az anglikán egyház tagjaként, mivel a kongresszuson nem tudott megjelenni, egy dolgozatot küldött. Erwin Kelmes: i. m. 84.

nacionalizmus a világ békéjét veszélyezteti — rendkívül kártékonynak tartja és a legélesebben elítéli.

A kongresszus azzal a felhívással fordul az egyházakhoz, hogy a kisebbségek természetes jogait saját működési körükben és mindenütt, ahol az módjukban áll támogassák és hathatósan segítsék.

3. A Népszövetség tevékenységének eredményei a kisebbségi panaszok területén az eljárásrendben történt madridi változtatások¹²⁵ elfogadása óta

A.

A nyolcadik Európai Nemzetiségi Kongresszus a legnyomatékosabban megismétli azt a megállapítását, hogy a Népszövetségnek garanciavállalásából következő kötelezettségeinek valódi teljesítéséhez szüksége van egy állandó kisebbségi bizottságra, mely nemcsak hogy megszüntethetné a Népszövetség Tanácsa előtti eljárás mai súlyos hiányosságait, hanem az egyes kisebbségek helyzetéről szóló információk folyamatos gyűjtésével összeállíthatná a szükséges anyagot olyan módszeres beszámolókhöz is, amelyek — egy eddig még nem alkalmazott formában — minden évben elhangozhatnának a népszövetségi gyűlésen, vagy akár a Tanácsban is. A kongresszus továbbá megállapítja:

a) A Népszövetség Tanácsa előtti eljárás jelenleg a következő hiányosságokban szenved:

1. a panaszok tárgyalásának halogatása, a határidőknek a kormányok által történő be nem tartása, az elnapolásokra való hajlandóság, az ebből keletkező idővesztés, az, hogy a kormányok a Hármas Bizottság¹²⁶ megkeresésére általában csak nagyon későn válaszolnak;

2. a Hármas Bizottság Tanácsnak tett javaslatait nem engedik nyilvánosságra kerülni;

¹²⁵ A Tanács 1929. június 13-diki ülésén elfogadott reformok megkönnyítették a kisebbségi panaszokra vonatkozó adatok beszerzését, a Hármas Bizottság tárgyalásai bizonyos — korlátozott — nyilvánosságot kaptak, és lehetővé vált a Hármas Bizottságok kereteinek bővítése is. A kérdésről részletesen lásd Buza László: i. m. 181—185.

¹²⁶ Lásd a Bevezetés 27. jegyzetét.

3. az ügy előadója a jelentéséhez szükséges anyagot gyakran csak az utolsó pillanatban kapja meg, és így a Tanács ülése előtt sem saját maga, sem a Tanács tagjai nem tájékozódhatnak megfelelően az ügyről;

4. a Hármás Bizottság jelentésében szereplő információk csak magából a petícióból és az érintett kormányok válaszaiból származnak, és nem minden a Hármás Bizottsághoz beérkező információt juttatnak el a Tanácshoz is;

5. a Hármás Bizottságok összeállítása gyakran tisztán gépiesen történik, és nem számol eléggé az egyes államok képviselőinek a bepanaszolt állammal szembeni politikai elfogultságával;

6. a kérvényezők tényleges helyzetéről és az általuk beterjesztett esetekről a titkárság tájékozottsága teljesen elégtelen, és ezért a Titkárság memorandumait, melyek a petíciókról való döntésnél mérvadók — mivel a Hármás Bizottságok sok tagjának semmilyen más tájékozási lehetősége nincs — elégtelen ismeretek alapján állítják össze;

7. a Tanács által hozott határozatok egyhangúságának szükségszerűségéből következő hiányosságok kiéleződnek azáltal, hogy az ügy előadójának jelentése nem a tényállás objektív ismertetése, hanem a legjobb esetben is az érintett kormányok meghallgatása utáni kompromisszumos megoldás keresése; és hogy végül:

b) a lengyel és a többi hasonló kisebbségvédelmi szerződés 12. cikkének 1. bekezdése¹²⁷ a Népszövetségnek általános garancianyújtási kötelezettséget ír elő, mely azt folyamatos információgyűjtésre kényszeríti azért, hogy azokat megvitassák, és hogy ezzel megkönnyítsék a Tanács tagjainak azt, hogy éljenek a 12. cikk 2. bekezdése által biztosított kezdeményezési jogokkal.

B.

A kongresszus a tényleges helyzetnek megfelelő nagy nyomatékkal felhívja a Népszövetség Tanácsának figyelmét a többségi népek akaratából történő azon eseményekre, melyek a kisebbségi népek gazdasági és szociális

¹²⁷ „Lengyelország hozzájárul ahhoz, hogy a Nemzetek Szövetségének Tanácsa minden egyes tagjának meglegyen az a joga, hogy a Tanács figyelmét a kötelezettségek valamelyikének bármilyen megsértésére vagy megsértésének veszélyére felhívja, és hogy a Tanács oly módon járhasson el és oly utasításokat adhasson, amelyek az adott esetben alkalmasoknak és hatásosaknak mutatkoznak.” In: Halmosy Dénes: *Nemzetközi szerződések 1919–1945*. Budapest, Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó 1983. 88.

életfeltételeinek aláásására, és a kisebbséghez tartozóknak — különösen az államigazgatás szervei által gyakorolt erőknek — a gazdasági élet minden területén való háttérbe szorítására irányulnak.

A kisebbségekre leselkedő veszélyek az elviselhetetlenségig fokozódnak azáltal, hogy a gazdasági válság következtében létrejött viszonyokat arra használják fel, hogy a kisebbségi népeket a többségi népek kedvéért, a leplezetlen kisajátításoktól sem visszariadva gazdasági pozícióikból tervszerűen kiszorítsák. Az ilyen gazdaságpolitika illuzórikussá teszi az államon belüli és az egyes államok közötti együttműködéshez fűzött reményeket, és a mai katasztrófális tendenciát csak még tovább erősíti.

C.

A kisebbségi kongresszus titkársága felkéretik, hogy gyűjtsön anyagokat arról, hogy a nemzeti kisebbségeket a többségi népek által kifejtett elnyomó gazdasági intézkedések egzisztenciájukban mennyire károsították és mennyire fenyegetik még ma is. A titkárság felkéretik, hogy ezt az anyagot a feldolgozás után a jövő évben terjessze a kisebbségi kongresszus elé.

4. Tudományos kutatás és nemzetiségi politika

A kongresszus megállapítja, hogy a nemzetiségi kérdés Európa békéjéért szolgáló megoldását nem mindig a nemzetek gyűlölködése és rosszakarata akadályozza, hanem jelentős mértékben a téves elképzelések, a nemzeti erők lényegének, európai helyzetének és törekvéseinek nem kellő ismerete is. A kongresszusnak az a véleménye, hogy a nemzet-szociológiai problémákör tudományos igényű, objektív és szisztematikus vizsgálata rendkívül nagy szolgálatot tehetne a nemzeti kérdés megoldásának, és ezzel az európai béke ügyének is.

Bár a kongresszus hálásan elismeri az adott, tudományos probléma részterületeivel foglalkozó intézetek¹²⁸ munkáját és egyéni kutatási eredmé-

¹²⁸ Vitéz Nagy Iván a Magyar Szemle 1930-as évfolyama VIII. kötetének 3. számában (215–221.) a következő közép-, és kelet-európai kisebbségi intézeteket ismerteti: Institut für Statistik der Minderheitenvölker (Bécs); Institut für Grenz- und Auslandsdeutschtum (Marburg); Deutsches Ausland-Institut (Stuttgart); Deutsche Gesellschaft für Nationalitätenrecht (Berlin); Instytut Badan Sprawy Narodowosciowych (Varsó); Institut pour la défense des droits des Minorités (Ljubljana); Kisebbségi Kérdést Tanulmányozó Cseh Társaság (Prága). Magyarországon nem működött egy egységes, központi magyar kisebbségi intézet. Teleki Pál irányításával Bu-

nyeit, megállapítja, hogy az Európát egy évszázada irányító erőkről jelen pillanatban — különösen szociológiai téren — még nincs megfelelő elméleti és mindenek előtt gyakorlati képünk. A kongresszus a szociológia, a jog, a történelem, a pszichológia és a pedagógia érintett területeinek képviselőihez fordul, és felkéri őket, hogy a mai Európa társadalmi alapjainak energikus kutatásával továbbra is segítsenek a kongresszusnak abbéli törekvésében, hogy megtalálja azokat az utakat, amelyek lehetővé teszik Európa szociológiai életének hordozói között a jószomszédi viszonyt.

A kongresszus ebben az összefüggésben emlékeztet saját korábbi határozatára, melyet egy a nemzetiségi probléma minden területét átfogó kutatás és együttműködés központjává szolgáló nemzetiségyszociológiai intézet alapításának szükségességéről hozott.

5. Szervezeti kérdések

1. A kongresszus megköszöni a végrehajtó bizottság tagjainak, különösen az elnök és a főtitkár uraknak múlt évi tevékenységüket, és nagy megelégedéssel veszi tudomásul, hogy ebben az évben sikerült a tavaly kiadott helyzetjelentéseket minden nehézség ellenére kiegészíteni.

2. A kongresszus megbízza a végrehajtó bizottságot, melynek tagjai Dr. Wilfan, Prof. Kurcsinszkij, Dr. Levickij, Maspons i Anglasell, Motzkin, Dr. Schiemann és Szüllő urak, hogy az ezévi kongresszusi határozatokat hajtsa végre, és a következő konferenciát készítse elő. A következő konferencia helyét és időpontját a végrehajtó bizottság határozza meg, melynek tagjai az előkészítő üléseken képviselhetik magukat.

3. A pénzügyi bizottság, melybe a katalán, a német, a zsidó, a szláv, és a magyar csoportok egy-egy képviselőt delegálnak, a főtitkár elszámolását megvizsgálta és arról jelentést tett a szervezőbizottságnak. A főtitkár elszámolását elfogadták. A jövő évi költségvetési előirányzat keretei ugyanazok maradnak, mint tavaly.

4. A jövő évben is változatlanul maradó pénzügyi hozzájárulások kérdése aggodalommal tölti el a pénzügyi bizottságot, mivel két csoport jelentékeny összeggel maradt hátralékban, s ezért a főtitkári hivatal fenntartása

dapesten működött a Magyar Statisztikai Társaságon belül megszervezett Államtudományi Intézet. Krisztics Sándor pécsi professzor szintén Budapesten hozta létre a Magyar Szociográfiai Intézetet. Steinecker Ferenc irányította a Közigazgatástani és Községpolitikai Intézet munkáját. Faluhelyi Ferenc professzor Pécsen hívta életre a Nemzetközi Jogi Intézetet.

rendkívüli nehézségekbe ütközik. A két csoport figyelmét hangsúlyosan felhívjuk a deficit megszüntetésére, és egyúttal nyomatékmal kérünk minden csoportot, hogy kongresszusunk érdekében gondoskodjanak róla, hogy pénzügyi hozzájárulásuk időben eljusson a főtitkári hivatalba.

5. A provizórikus alapszabály 8. §-ának megfelelően a szervező bizottság elnökének ebben az évben is feladata lesz, hogy az egyes csoportokkal a szükséges eszközök biztosítása érdekében felvegye a kapcsolatot.

6. Az elmúlt évben szükségesnek nyilvánított szervezeti statútumnak elkészült egy ideiglenes változata, amely azonban még további részletes kidolgozást igényel. Felkérjük kongresszusunk elnökét, hogy a fenti alapszabálytervezet és az ehhez benyújtott számos vélemény alapján készítsen el egy új tervezetet, és azt az újbóli állásfoglalás végett juttassa el a tagokhoz.

Kívánatos, hogy azok a csoportok, melyek az alapszabály tervezettel kapcsolatban még nem nyilvánítottak véleményt, véleményüket és kívánságaikat ezév október 1-jéig juttassák el az elnök úrnak.

7. A folyamatosan működő genfi iroda megnyitását az általános gazdasági helyzet miatt ebben az évben sem lehetett megvalósítani. Ennek ellenére szükséges, hogy a Népszövetséghez benyújtott petíciók miatt legalább a főtitkári hivatal folyamatosan működjék, és még egyszer megkérünk minden csoportot, hogy minden esetben gondoskodjék a másolatoknak a főtitkári hivatalhoz történő eljuttatásáról.

8. Dr. Ammende főtitkár javaslatának megfelelően létre kell hozni egy olyan, a petíciók kérdésével foglalkozó állandó bizottságot, amelybe minden, a kérdésben érdekelt csoport elküldené képviselőit¹²⁹. E bizottság összehívása az elnök feladata.

¹²⁹ Az állandó bizottság még a népszövetségi közgyűlés alatt megalakult. Elnöke J. Estelrich lett. Kelmes, Erwin: i.m. 70.

9. KONGRESSZUS¹³⁰ (BERN, 1933. SZEPTEMBER 16—19.)

1. Nemzeti disszimiláció és a nemzetiségi jogok¹³¹

A kongresszus megállapítja: a nemzeti disszimiláció bevezetése és végrehajtása esetén érintetlenül kell maradniuk mindazon szabadságoknak és jogoknak, amelyek mellett az európai nemzetiségek kongresszusa fennállása óta nyilatkozataiban és határozataiban állást foglalt.

2. Vallás és anyanyelv

Az európai nemzetiségek IX. kongresszusa azzal a felhívással fordul a keresztyén egyházak legfelső vezetéséhez, hogy azok rendelkezzenek abban a tekintetben, hogy az általuk elismert és történetük folyamán mindenkor követett alapelveknek megfelelően a hívők anyanyelvükön való vallásos gondozása minden államban és minden kisebbségre vonatkozóan a gyakorlatban is megvalósuljon.

A keresztyén egyházak legfelső vezetésétől a nemzeti kisebbségek nemcsak azt várják el, hogy szerveiknek tiltsák meg a hívek elnemzetlenítésében való akár közvetett, akár közvetlen, akár aktív, akár passzív részvételt, hanem azt is, hogy a kisebbségi jogoknak az egyházi életben való érélyes, részletekbe menő szabályozásával mutassanak példát az államoknak.

A nemzeti kisebbségek egyidejűleg arra kéri az egyházakat, hogy erkölcsi szempontból az egyházi területen kívül is foglaljanak állást korunk egyik legnagyobb és legvégtetesebb átkával, az elnemzetlenítéssel szemben.

3. A területi önkormányzat

Az európai nemzetiségek IX. kongresszusa emlékeztet arra az első kongresszus által megfogalmazott követelésre, mely szerint Európa azon ál-

¹³⁰ A magyar csoportok nevében az előkészítő bizottság ülésein Szüllő Géza és Jakabffy Elemér azt javasolta, hogy ebben az évben ne tartson a kongresszus ülést, mert ezen jelenleg a zsidó és a német csoportok felfogása nem lenne összeegyeztethető, s ez könnyen szakadáshoz vezethetne. A magyar javaslatot a zsidó, és a német csoportok tiltakozása miatt nem fogadták el. *Magyar Kisebbség* 1933. 19—20.sz. 553.

¹³¹ A disszimilációval kapcsolatban lásd a *Bevezetés Kulturális autonómia és asszimiláció — konfliktusforrások* című részét.

lamaiban, amelyekben más nemzetkisebbségi csoportok is élnek, minden népcsoport jogosult legyen különleges viszonyainak figyelembe vételével akár területi, akár személyi alapú önkormányzatba szervezeten népiségét ápolni és fejleszteni.

Egy állam területének azon részein, amelyeken a másnemzetiségű lakosság zárt egységben települt, a népi és az állampolgári lét szempontjából a területi önkormányzat a megfelelő megoldás.

A kongresszus megállapítja, hogy azokkal a csak vélt hátrányokkal szemben, amelyek az állam egészére a területi önkormányzat megvalósulásából származhatnak, nem túl drágák azok az összehasonlíthatatlanul nagyobb előnyök, amelyek a területi önkormányzat révén elérhetik egy állam különböző nemzetiségű területeinek megnyugtatását és kulturális, gazdasági valamint szociális fejlődését.

A kongresszus ismételten követeli a területi önkormányzatot mindazon területek részére, ahol a nemzetiségek zárt egységben élnek, és tiltakozik minden olyan erre vonatkozó halogatás, vagy korlátozás ellen, amely állami jogi vagy nemzetközi jogi kötelezettségeket sért.

4. A Népszövetség működése az elmúlt évben

A kongresszus tudomásul veszi a Népszövetség tavalyi működéséről szóló jelentéseket és megállapítja, hogy nincs oka revideálni azon határozatait, melyek főleg a panasz eljárás javítását követelték és a Népszövetség tevékenységéről gyakoroltak kritikát.

5. Az orosz éhínségről¹³²

A Szovjetunióban az embereket vallási, népi hovatartozástól függetlenül az ország egész területén, de különösen Ukrajnában sújtó szörnyű éhínséget illetően Európának az Európai Nemzetiségi Kongresszusban egyesült népcsoportjai és közülük is különösen azok, akiknek néptársai élnek a Szovjetunióban, köszönetüket és rokonszenvéket nyilvánítják azoknak, akik mint

¹³² A kapkodó, erőltetett kollektivizálási kampány következtében az állatállomány jelentős része elpusztult, a mezőgazdasági munkák akadózta, így élelmiszárhiány lépett fel az országban, amit tovább súlyosbítottak a parasztek kitelepítései és az 1932—33-as aszály. A beköszönő éhínség halálos áldozatainak számáról máig sincsenek pontos adatok, de a halottak száma akár az 5—6 milliót is elérhette.

öminenciája Bécs kardinális érseke¹³³ és az Egyházi Segítségnyújtás Szövetségében megszervezett evangélikus és görög-katolikus egyházak az elmúlt napokban felhívást tettek közzé a fenti területeken haldokló emberek egyházak és nemzetek feletti megsegítésére. Úgy gondolják, hogy tekintettel a télen várhatóan tovább fokozódó éhínségre, a segítségnyújtás támogatása a világ közvéleményének alapvető erkölcsi kötelessége. Üdvözlük a nemzetiségi kongresszus főtítkárának emlékiratában megfogalmazott, e kérdésre vonatkozó konkrét javaslatait, és kijelentik, hogy az Európai Nemzetiségi Kongresszus körei minden tőlük telhetőt megtesznek azért, hogy a segítségnyújtást ők is támogassák.

10. KONGRESSZUS (BERN, 1934. SZEPTEMBER 4—6.)

1. Az európai nemzetiségek tízéves együttműködése

Az európai nemzetiségek X. kongresszusa nyomatékosan hangsúlyozza a már az 1925-ös első kongresszuson is megfogalmazott, minden egyes népcsoport adott országon belüli nemzeti—kulturális szabadságának megvalósulására vonatkozó követelését. Az összegyűlt delegáltak szilárdan kitartanak azon véleményük mellett, hogy csak ennek az elvnek a megvalósításával teremthető meg a különböző népek békés együttélése az európai államok keretei között. Az európai nemzetiségek képviselői ismételten rámutatnak arra, hogy a népek közötti gyűlölet, konfliktusok, sőt maguk a háborús összeütközések is főleg a meg nem oldott nemzetiségi problémákból keletkeznek. A napról napra növekvő ellentétek láttán az európai nemzetiségek X. kongresszusa felemeli óvó hangját. Ma éppúgy hangsúlyozni kell, mint 10 évvel ezelőtt, hogy a népek közötti béke előfeltétele a nemzetek közötti kiegyezés. Éppen mert egy eljövendő háború a nemzetiségeket érintené a legsúlyosabban, delegáltjaik feljogosítva érzik magukat annak kinyilvánítására, hogy erejükhöz képest éppúgy, mint eddig, ezután is mindent el fognak követni

¹³³ Innitzer, Theodor (1875—1955). Osztrák katolikus egyházférfi. 1932-ben Bécs érseke, 1933-ban pedig kardinális lett. Kezdetben támogatta az Anschluß-t, később azonban a nemzeti-szocializmus ellen fordult. 1945-ben ő alapította meg a bécsi Katolikus Akadémiát.

a nemzetiségek jogos követeléseinek teljesítése érdekében, hogy ezzel megakadályozzák egy új háború kitörését az európai kontinensen.

2. A Szovjetunióban éhezők megsegítésének kérdéséhez

Amikor a kilencedik Európai Nemzetiségi Kongresszusa felemelte szavát, hogy felhívjon a Szovjetunióban éhhalállal fenyegetett, legkülönbözőbb népi hovatartozású emberek megsegítésére, a tömeges halálozás tényét több oldalról cáfolták. Ma mindenki, aki betekintést nyert a szovjetunióbeli viszonyokba egyetért abban, hogy az éhenhalt áldozatok száma egyedül az 1933-as évben eléri a több milliót. A hivatalos moszkvai szervek jelentései ellenére, melyek szerint a tavalyi évvel ellentétben a termés egy része szovjet Ukrajnában és a Szovjetunió más területein is az aszály következtében tönkrement, az ismét az emberek millióit és millióit fenyegető éhhalál veszélyét megint csak kétségbe vonják. Ilyen körülmények között a tizedik Európai Nemzetiségi Kongresszus, mint olyan nemzetiségek közössége, melyeknek néptársai élnek a Szovjetunióban, kötelességének tartja, hogy ismét felemelje szavát, és sürgős kéréssel forduljon a világ népeihez a Szovjetunióban éhhalállal fenyegetett legkülönbözőbb nemzetiségű emberek megsegítése érdekében. A kongresszus ebben az összefüggésben utal a canterbury érsek, és Innitzer kardinális, a bécsi érsek valamint mindazon vallások képviselőinek nemeslelkű felhívására, akik ezekhez a felhívásokhoz csatlakoztak. A kongresszus a canterbury érsek¹³⁴ érveinek szellemében, az emberi összetartozás érzésének jegyében feljogosítva érzi magát arra, — és kötelességének is tekinti — hogy elengedhetetlennek nyitvánítsa azt, hogy a Szovjetunió Népszövetségbe való belépése¹³⁵ alkalmával megnyíljen a lehetőség a Szovjetunióban éhezők megsegítésére.

¹³⁴ Lang, Cosmo Gordon (1864—1945). 1928-tól 1942-ig canterbury érsek. Nyugalomba vonulása alkalmából VI. György a Lambeth bárója címet adományozta neki.

¹³⁵ Németország Népszövetségtől való kilépésével sürgetővé vált a Szovjetunió és a Népszövetség viszonyának rendezése. Különösen Franciaország sürgette a Szovjetunió bevonását. Barthou külügyminiszter a francia—szovjet szövetséget tekintette a kollektív biztonsági rendszer gerincének. Ezért a francia diplomácia kezdeményezésére a Népszövetség 30 állama 1934. szeptember 14-én meghívta a szervezetbe a Szovjetuniót. Az új tag a Tanácsban állandó tagsági helyet kapott. A Szovjetunió 1939-ig vett részt a Népszövetség munkájában, mikor is az Finnország megtámadása miatt kizárta tagjai sorából.

3. A Lengyelek Világszövetsége¹³⁶

A X. Európai Nemzetiségi Kongresszus üdvözi a haladást, melyet a különböző népek, és különösen a lengyel nép az államok feletti népiségi szervezetek megvalósítása terén felmutathatnak. Kifejezi megelégedését, hogy a Lengyelek Világszövetségének a minap történt megalakukása az 1926-os kongresszuson megállapított vezéreszmék szellemében történt. A kongresszus kifejezi reményét, hogy a Lengyelek Világszövetségének megalapítása segítheti más népek hasonló törekvéseinek elismerését.

4. Egy a Népszövetség mellett létrehozandó tudományos bizottság

A kongresszus utal a Népszövetség kisebbségvédelem területén alkalmazott eljárásának javítására vonatkozó eddig megtett javaslataira. A Népszövetségi Ligák Világszövetségének állandó kisebbségi bizottsága nagyrészt ugyanazokat a követeléseket fogalmazta meg. A kongresszus teljes mértékben támogatja a Népszövetségi Ligák Világszövetsége által nemrégiben megfogalmazott, a Népszövetség mellett működő, nemzetiségi kérdésekkel foglalkozó tudományos bizottság megalakítására irányuló szerény követelést.

5. Köszönet a nemzetközi szervezeteknek

A X. Európai Nemzetiségi Kongresszus őszinte köszönetét fejezi ki a Népszövetségi Ligák Világszövetségének, különösen a szervezet állandó kisebbségi bizottságának az elmúlt évtized folyamán a nemzetiségi probléma tisztázása és rendezése terén végzett munkájáért. Ez a köszönet megilleti az Interparlamentáris Uniót is. A kongresszus egyidejűleg azon kéréssel fordul hozzájuk, hogy az összeurópai helyzet következményeként kialakult visszahozás ne csüggesse el őket, hanem folytassák tovább az európai államokon belüli békés, a nemzeti kiegyezés érdekében végzett munkájukat.

6. A kisebbségi jog általánosításának kérdéséhez

A lengyel kormánynak a nemzetközi kisebbségvédelem tárgyában egy az egész világra kiterjedő egyezményt követelő és az ezévi népszövetségi

¹³⁶ Lásd a Bevezetés 36. jegyzetét.

gyűlés napirendjére felkerülő javaslata a tizedik Európai Nemzetiségi Kongresszust a következő megállapításokra ösztönzi:

Az érvényben lévő kisebbségvédelmi szerződéseknél olyan általános érvényű morális és jogi elvek szolgálnak alapul, melyeknek minden esetben alkalmazást kell találniuk. Ezt maga a Népszövetség gyűlése ismerte el 1922. szeptember 21-i határozatával, melyet tavalyi ülésén ünnepélyesen megerősített.

Ezért érthető, hogy az első kisebbségvédelmi szerződések hatálya lépésének pillanatától fogva jelentkeztek olyan törekvések, melyeknek célja a szerződésekben lefektetett normáknak az összes többi államra való kiterjesztése és ezzel a kisebbségi jog általánosítása volt. Az ilyen jellegű törekvések legjelentősebb megnyilvánulásaiaként nyerjenek említést az Interparlamentáris Unió (Koppenhága, 1923)¹³⁷ és a Népszövetségi Ligák Nemzetközi Szervezetének (Hága, 1928)¹³⁸ határozatai.

Az Európai Nemzetiségi Kongresszusok is több ízben követelték a kisebbségvédelem általánosítását. Egészen konkrétan azonban a nyolcadik nemzetiségi kongresszus (Bécs, 1932) foglalt állást a kérdésben.

Ez a határozat azzal a felhívással fordult az európai államok kormányaihoz, hogy azok kössenek egy általános egyezményt, melynek eredményeként a nemzetközi kisebbségi jog alapelveit az európai kontinens területén egyöntetűen alkalmazni kellene.

Az Európára való korlátozódás oka nem csupán taktikai megfontolásokból következik. Ez sokkal inkább azért szükséges, mert kontinensünkön a problémák egészen más jellegűek, mint a világ többi részén, és mert az európai térségben ezek a problémák nagyjából hasonlóak, melynek következtében itt lehetséges a nemzetiségi probléma hasonló és egységes szabályozása.

A kongresszus megállapítja továbbá, hogy nem lenne helyes a hatályos kisebbségi jog homályosságait és fogyatékoságait átvinni egy új általános rendszerbe. Sokkal inkább a hatályos jogot kell — a kongresszus nézete szerint — általánosításával párhuzamosan lényegesen megjavítani.

De a kisebbségi jog általánosítására irányuló fáradozások semmilyen körülmények között sem vezethetnek oda, hogy a meglévő jogi határozatok

¹³⁷ A koppenhágai konferencia három határozatot hozott a kisebbségek jogairól és kötelességeiről. Az első fogalmazta meg azt a nemzetközi érdeket, hogy a kisebbségek alapjogai és kötelességei a nemzetközi jog általánosan elismert tételei legyenek. Buza László: i.m. 375.

¹³⁸ A Népszövetségi Ligák Uniója hágai közgyűlésének egyik határozatában sikraszállt amellett, hogy a kisebbségi szerződések jogi kötelezettségeit vegyék fel magába a Nemzetek Szövetségének Alapokmányába. Buza László: i.m. 359.

érvényessége és hatékonysága csorbuljon. Ezeknek minden hasznos fejlődés visszavonhatatlan kiindulópontjainak kell maradniuk. Minden ezek gyöngítésére, vagy esetleg megsemmisítésére irányuló próbálkozással teljes határozottsággal szembe kell szállni.

7. Az új államok felvétele a Népszövetségbe

A X. Európai Nemzetiségi Kongresszus összefüggésben a nemzetközi kisebbségvédelem általánosításának követelésével, és azon morális és jogi elvek általános érvényességére való hivatkozással, melyeken a kisebbségi szerződések nyugszanak, utal arra, hogy egy állam Népszövetségbe való felvételét megelőző vizsgálatnak hangsúlyozottan tárgya kell hogy legyen az adott államnak a saját területén élő nemzeti kisebbségekkel való bánásmódja. Azon államok felvételét, melyek eljárása alapvető ellentmondásban áll a fent említett elvekkel, meg kell tagadni.

Továbbá minden újonnan belépő államtól a felvétel előfeltételeként meg kell követelni a kisebbségvédelem területén hatályban lévő nemzetközi jogi kötelezettségek elismerését, ahogy ez az eddigi gyakorlatban is szabály volt, s amelytől a jövőben sem szabad eltérni.

8. Bilaterális szerződések¹³⁹

A XVIII. Európai Nemzetiségi Kongresszus nem kerülheti el, hogy a kisebbségi jogokról a Népszövetségtől függetlenül megkötött számos bilaterális államszerződést és a többi hasonló jellegű egyezményt a kisebbségvédelmi szerződések materiális jogi normáival szemben fontos előrelépésként üdvözölje.

A kongresszus azonban elvárja, hogy az ilyen szabályozás ne vezessen diszkriminációhoz az ugyanazon állam különböző nemzetkisebbségeivel való bánásmódban. E szerződések olyan igények elismerését és megvalósulását jelentik, melyek minden kisebbség számára azonos általános elveken nyugszanak, amelyekből tehát egy állam már kisebbségeinek egyikét sem zárhatja ki, ha közülük egynek megadja azt.

Midőn a kongresszus megállapítja, hogy a kisebbségek nemzetiségi jogainak betartása sokszor az államok mindenkori külpolitikai kapcsolataitól

¹³⁹ Az egyes államok között megkötött kisebbségi szerződésekről lásd Balogh Arthur: i. m. 47—49.

függ, ismételten kinyilvánítja, hogy minden népcsoport alapvető nemzeti—kulturális jogai szentek és abszolútak, és sohasem tehetőék külpolitikai megfontolások tárgyává.

9. Szervezeti kérdések

Dr. Jakabffynak, a magyar csoport képviselőjének előterjesztését meghallgatva a kongresszus felhatalmazza végrehajtó bizottságát, hogy az önsegélyről szóló javaslatot az előterjesztő által felvázolt lehetőségek kiértékelésének értelmében (egy szakértői bizottság létrehozása¹⁴⁰ stb.) megvalósítsa. Az előterjesztő felkérte, hogy az erre vonatkozó, részletesen kidolgozott proposícióit terjessze a kongresszus választmányának következő ülése elé.

11. KONGRESSZUS (GENF, 1935. SZEPTEMBER 2—4)

1. A nemzetiségi probléma és a jelenlegi helyzet

Az európai nemzetiségek (kisebbségek) képviselői, akik most tizenegyedszer gyűltek össze Genfben, megállapítják, hogy a nemzeti kisebbségek elnyomása akadálytalanul tovább tart. A Népszövetség ennek nem emelt gátat, ami nem utolsó sorban oka válsága súlyosbodásának is. A kongresszus ezért ismételten, nyomatékosan felemeli figyelmeztető szavát, emlékeztetve azokra a veszedelmekre, amelyek ebből úgy a vegyes nemzetiségű államokban élő népcsoportokra, mint ahogy valamennyi európai államra és népre származnak. A kongresszus által képviselt, sok milliónyi különböző állampolgárságú és népi hovatartozású európai mély csalódásának és elkeseredésének fenyegető következményei csak úgy háríthatók el, ha a természetes, de legalábbis a nemzetközileg garantált nemzetiségi jogok rövidesen megvalósulnak.

¹⁴⁰ A bizottságot a nemzetiségi kongresszus képviselőiből, és a nemzetiségi probléma elismert semleges nemzetközi szaktekintélyeiből akarták megalakítani. Bár ez utóbbiakat nem sikerült bevonni a munkába, a bizottság 1935 februárjában mégis megalakult „Fachgremium für Angelegenheiten der einzelnen Volksgruppen” néven. Erwin Kelmes: i. m. 71.

2. A nemzetiségek az autoritatív államban

1. A kongresszus eddigi alapelveinek megfelelően kijelenti, hogy az európai nemzetiségi mozgalom egy önálló és független szellemi és erkölcsi mozgalmat jelent, amely semmiféle politikai rendszerrel nem hagyja magát azonosítani, és nem is azonosítható.

2. A kongresszus a kisebbségi kérdés megnyugtató és igazságos rendezése érdekében minden politikai rendszerrel hajlandó pozitív módon együttműködni, amennyiben annak a nemzetiségi problémákhoz való alapvető hozzáállása azt lehetővé teszi.

3. A kongresszus a létező autoritatív állami vezetésektől is azt igényli, hogy azok ismerjék el a másnemzetiségű népcsoportok fejlődési szabadságát, és nekik törvényileg a köztestületekben — úgy a politikai, mint a kulturális, nemkülönbönben a gazdasági jellegűekben — nemcsak számszerű erejüknek, hanem saját népi értéküknek is megfelelő képviseletet biztosítsanak.

3. A helységnevek szabad használatának joga

A kongresszus köszönettel veszi tudomásul a főtítkár jelentését, amely a helységnevek különböző államokban való használatának kérdésében azon előzetes megállapításokat tartalmazza, melyekre a tavalyi kongresszus határozatának megfelelően, a népcsoportok ügyeinek vizsgálatára létrehozott szakbizottság jutott.

A kongresszus köszönetet mond a szakbizottságnak, és munkája folytatását óhajtja.

A kongresszus eltekint attól, hogy a helységnevek használatának ügyét behatóan tárgyalja, és attól is, hogy az egyes forgalmi és közigazgatás-technikai részleteket megvitassa.

A kongresszus a következőket állapítja meg:

A helységnevek, azaz nemcsak az emberi települések és azok részeinek elnevezései, hanem a vidékeké, a tájaké és azok részeié, mint amilyenek a hegyek, vizek, birtokok, erdők stb..., minden olyan alakban és formában, amelyet számukra egy nép szelleme, története, szociális, gazdasági és kulturális fejlődése, a környező világhoz való lelki beállítottsága nyelvi törvényeinek megfelelően akár saját maga alkotott, akár más néptől átvett és átalakított, az illető nép nyelvének integráns részét képezik.

Ha a helységnevek használatát szóban, írásban vagy nyomtatásban, különösen a gondolatok összefüggő kifejezésében azon a nyelven, amelyhez ezek a nevek tartoznak, megnehezítik, akadályozzák, sőt eltiltják, úgy ez

minden népnek és a nép minden egyes tagjának egyik legjelentékenyebb életmegnyilvánulása, vagyis a nyelve ellen elkövetett, elsősorban erkölcsi és politikai szempontból elítélendő véték. Azon államokban, amelyek a nemzeti kisebbségek és elsősorban a nyelvi kisebbségek javára nemzetközi kötelezettséget vállaltak, az ilyen eljárás ezen felül a kötelezettségek nyílt megsértését is jelenti.

A helységnevek használatának tekintetében a kongresszus szerint minden népet teljesen azonos jogok illetnek meg. Ugyanakkor elismeri az olyan különös rendelkezések megengedhetőségét és jogosultságát, amelyek a forgalom és a közigazgatás, vagy a legfőbb államalkotó nép jogos érvényesülési törekvésének szempontjából helyénvalóak.

A helységnevek azonban tisztán nyelvi jelentőségükön túl egy nép életében láthatatlan kötelékeket is jelentenek a nép és hazája, történelme, hagyományai és kultúrája között, miáltal létének, és léte értelmének egy részét képezik.

Elnyomni egy nép saját helységneveinek használatát azt jelenti, hogy azt hazájától, hazáját tőle elidegeníteni, s belőle lelkiileg kiközösíteni akarjuk. Az ilyen törekvések ellen a kongresszus ünnepélyesen tiltakozik.

4. Az államok feletti népközösség határai

Hivatkozással az 1928. évi kongresszus azon határozatára, amely hangsúlyozta a konnacionális népcsoportok ahhoz való jogát, hogy egymás között és a nemzet egészével, illetve az anyanemzettel kulturális kapcsolataikat ápolhassák, továbbá a kongresszus 1930. és 1931. évi azon határozataira, amelyek az egyes európai népek népközösségi szervezeteire vonatkoztak, a kongresszus azon meggyőződésének ad hangot, hogy az államok feletti népközösség, vagyis az államhatárok által elválasztott néprészek összeköttetése elsősorban a szellemi—kulturális életben, továbbá a humanitárius szolidaritásban és egymás kölcsönös támogatásában található, és kell hogy találjon gyakorlati és jogi megvalósulást.

A különböző államok és népek közötti viszony sokfélesége nem teszi lehetővé éles határok megvonását, de a következők minden körülmények között szem előtt tartandók: 1. Az államok feletti népközösség nem állhat egy állam hatalmi politikájának szolgálatába, és nem támaszkodhat az állam hatalmi eszközeire sem. 2. Az államok feletti népközösséghez való tartozás semmi esetre sem lehet az állampolgári kötelezettségek kárára.

5. Az Állandó Nemzetközi Bíróság szerepe

1. A kongresszus megbízza végrehajtó szervét, gondoskodjék arról, hogy az egész Európára érvényes nemzetiségi jog alapelvei hat hónapon belül kidolgozásra kerüljenek. A munka során hangsúlyosan figyelembe kell venni az államok jelentős részében tapasztalható, a demokratikus—parlamentáris államvezetésről a tekintélyuralmi államvezetésre történő áttérést.

2. A kongresszus kifejezést ad azon véleményének, hogy a nemzetiségi jogok jelentőségének növekvő felismerésével a béke érdekében nemcsak az államok, hanem az európai népek körében is felmerül egy európai külön konferencia megtartásának szükségessége. A vegyes nemzetiségi összetételű európai államokban élő, a kisebbségi kongresszusban egyesült nemzetiségek erre az esetre készségesen rendelkezésre állnak munkatársként és szaktanácsadóként.

3. A kongresszus felkéri a végrehajtó bizottságot, hogy tegyen meg minden szükséges lépést annak érdekében, hogy a nemzetiségi jogok nemzetközi jogi biztosítására mindazon államokat megnyerje, amelyek a nemzetiségi kérdés pozitív megoldásában saját népi, vagy összeurópai okokból érdekeltek.

12. KONGRESSZUS (GENF, 1936. SZEPTEMBER 16—17.)

1. A népcsoportok alapvető jogai az európai államokban

A XII. Európai Nemzetiségi Kongresszus a perc komolyságára való tekintettel fokozott sürgősséggel ismét felhívja Európa államait és népeit azon veszélyek mérlegelésére, amelyek a kereken 40 millió, Európa különböző részein nemzeti kisebbségként élő ember természet adta, alapvető jogainak tartós semmibe vételéből fakadnak. Veszélyes tévhit, hogy Európa népcsoportjait el lehet nemzetietleníteni és el lehet nyomni Európa életének és egységének egyidejű fenyegetése nélkül. Európa népeinek életét a történelem formálta. Ennek megőrzése és ápolása az egyetlen járható út.

A kongresszus meglelégedéssel állapítja meg, hogy a népcsoportok még mindig fegyelmezetten és kizárólag a jogos követelések talaján állva próbálják meg igényeiket érvényesíteni. Mégis súlyos aggodalommal tölti el, hogy a kétségbeesés miatt esetleg meggondolatlan cselekedetekre kerülhet sor. A

felelősökre ebből az a kötelezettség hárul, hogy mindent meg kell tenniük a tarthatatlan állapotok megszüntetése érdekében.

A XII. Európai Nemzetiségi Kongresszus ezért követeli a kisebbségi jogok a következő alapevek szerinti alapvető megújítását: 1. A nemzetiségi probléma minden jogi szabályozásának abból kell kiindulnia, hogy a nemzetiségek éppúgy organikusán kapcsolódnak szülőföldjükhez, és éppúgy elidegeníthetetlen joguk van öröklött hazájukhoz, az abban való élethez és fejlődéshez, mint a legfőbb államalkotó népek.

2. A kultúra ápolása a közösség ápolása, a nemzetiségi jog közösségi jog. Ezért elképzelhetetlen az olyan nemzetiségi jog, amely a nemzeti kisebbségeket nem ismeri el kollektív egységnek és jogi alanyak.

3. A kisebbségvédelmi szerződésekben lefektetett posztulátumoknak — alapvető természetűeknek megfelelően — az európai jogi életben általános érvényességet kell szerezni. Egyidejűleg el kell kerülni, hogy a nemzetiségek védelmére vonatkozó népszövetségi kötöttségek lazuljanak.

4. A nemzetiségi jog reformjánál számításba kell venni a nemzetiségi jog terén az elmúlt tíz évben szerzett tapasztalatokat. E reformnak arra kell törekednie, hogy kárpótlást nyújtson Európa népcsoportjainak a számukra meg nem valósult önálló államiságért.

Ezt követeljük magunknak, ezt követeljük Európának.

2. A Népszövetség reformja és a nemzetiségek

A XII. Európai Nemzetiségi Kongresszus behatóan megvizsgálta az európai nemzetiségek jogi és tényleges helyzetének aggodalmat keltő romlását és megállapítja, hogy a nemzetközileg garantált kisebbségi jogok semmibe vétele és a legszerényebb nemzeti—kulturális és gazdasági szabadságok fokozott korlátozása az európai államok nagy részében egyedülállóan olyan kritikus szintet ért el, ami az államok között feszültségek kialakulásához vezetett. Ezek a feszültségek a közeljövőben valószínűleg tovább fokozódnak.

A kongresszus megállapítja, hogy a Népszövetség reformjára irányuló eddig nyilvánosságra került javaslatok még csak nem is érintik semmilyen módon a nemzetiségi problémát.

A nemzetiségi probléma azon kérdések közé tartozik, melyek megoldásától leginkább függ Európa sorsa, a háború vagy a béke kérdése.

Ha a Népszövetség meg akar felelni saját feladatának, ha őrizni akarja és meg akarja szilárdítani a békét, akkor kötelessége mihamarabb megvalósítani a nemzetiségi problémának az európai nemzetiségek legelemibb jogait biztosító megoldását.

Már a következő lépésben szükség lesz a kisebbségvédelmi szerződések nemzetiségi jogokra vonatkozó rendelkezéseinek — a kongresszus számos határozatának értelmében történő — felülvizsgálatára, alapvető megjavítására és az eljárás hatékonyságának biztosítására.

Ezért a nemzetiségi kongresszus csaknem 40 millió európai nevében teljes határozottsággal követeli, hogy a Népszövetség reformja a nemzetiségi kérdést ne hagyja figyelmen kívül.

A nemzetiségi kongresszusnak hangsúlyozottan az a véleménye, hogy a Népszövetség garancianyújtásra vonatkozó kötelezettségét — minden európai kisebbségre kiterjesztve — be kell építeni a Népszövetség alkotmányába.

Az ílymódon a Népszövetség alapszabályában rögzítendő feladatok végrehajtásával — ugyancsak az alapszabálynak megfelelően — meg kell bízni egy állandó bizottságot, hogy az a kisebbségi jogok betartásán őrködjék, a panaszokat átvegye és vizsgálja, valamint hogy javaslatokat tegyen és szakvéleményt nyújtson a Népszövetség Tanácsának.

A nemzetiségi kongresszus követeli, hogy a kisebbségvédelem területén végrehajtandó reformintézkedések előkészületeiben, mint az európai kisebbségek egyetlen átfogó szervezetét meghallgassák és a szakértői munkába bevonják.

13. KONGRESSZUS (LONDON¹⁴¹, 1937. JÚLIUS 14—15.)

1.

Az Európai Nemzetiségi Kongresszus tizenharmadik, londoni konferenciáján¹⁴² is behatóan foglalkozott a nemzetközi kisebbségvédelem kérdéssel, és meg kellett állapítania, hogy a nemzetközi jog szerinti kisebbségvédelem megvalósítására a Népszövetség által vállalt garancia az elmúlt évben is gyakorlatilag csaknem teljesen hatástalan maradt. Ezt a kongresszus annál is inkább sajnálatosnak találja, mivel — nem utolsó sorban ennek következményeként — a kisebbségi nemzeti lét alapjainak tényleges és jogi megsemmisülése tovább haladt előre.

A kongresszusnak — csakúgy mint eddig — az az álláspontja, hogy a nemzetiségi problémát az adott államokon belül kell megoldani. Egyidejűleg azonban tartja magát ahhoz a meggyőződéséhez is, hogy az államok nemzetközi jogi kötelezettsége és az ezzel összefüggő nemzetközi kisebbségvédelem teljeskörű alkalmazás esetén alkalmas arra, hogy elősegítse az ilyen államon belüli megoldásokat, és így az egyre fenyegetőbbé váló kisebbségi problémának élet vegye.

A kongresszus ezért — úgy az általa képviselt 40 millió tagot számláló kisebbségi népcsoportok, mint egyáltalán a népek békés együttélésének érdekében — azzal a sürgető felhívással fordul a Népszövetség Tanácsában reprezentált hatalmakhoz és különösen Nagy-Britanniához, hogy szálljanak síkra a kisebbségi jogok megvalósításáért, és a Népszövetség reformja alkalmával gondoskodjanak a nemzetközi kisebbségi jog és a nemzetközi kisebbségvédelem hatékony továbbfejlesztéséről és alkalmazásáról.

¹⁴¹ A konferencia Londonban való megtartásának az volt a fő célja, hogy az angol politikai közvélemény érdeklődését felkeltse az európai nemzetiségek helyzete iránt. A döntésben nagy szerepük volt a jó angol kapcsolatokkal rendelkező Szudétánémet Párt képviselőinek, akik úgy tartották, hogy Angliára kell építeni, ha el akarják érni a nemzetiségek ügyének nemzetközi támogatását. Genf mellőzésében az is szerepet játszott, hogy a kongresszus résztvevői családtagok abban a reményükben, amit Genfnek a világpolitikában való központi szerepéhez szűtek. Erwin Kelmes: i. m. 235.

¹⁴² Mivel ezen a kongresszuson J. Wilfan betegsége miatt nem tudott megjelenni, helyette a romániai ukránok képviselőjét, Dr. W. Zalozieckij szenátort választották meg ideiglenesen a kongresszus elnökévé.

E cél eléréséhez vezető utat tekintve a kongresszus ragaszkodik a nemzeti kisebbségek által egyhangúan igényelt, a Népszövetség tevékenységére és reformjára vonatkozó alapvető fontosságú követelések teljesítéséhez.

A nemzetiségi kongresszus követeli, hogy a kisebbségvédelem területén végrehajtandó reformintézkedések előkészületei során mint az európai kisebbségek egyetlen átfogó szervezetét meghallgassák és a szakértői munkába bevonják.

2.

A kongresszus azzal a felhívással fordul minden európai nemzeti kisebbséghez, hogy ne csüggyesszék el őket azok a kulturális és gazdasági nehézségek, amelyek a növekvő gyanakvás és a népiségük megőrzésére irányuló természetes és jogos törekvésük ellen folytatott harc egyre megfontolatlanabbá válása miatt köszöntöttek be. Annál is inkább meg kell őrizniük a hitet, hogy ügyük egyszer mégis győzelmet arat, mert az ő ügyük maga az igazság és az élet ügye. Meg kell őrizniük abbéli meggyőződésüket, hogy az államukban élő nemzetiségeket érintő jogi reformok követeléséhez való állhatatos ragaszkodásuk nemcsak saját népiségüket, hanem azon államok egészséges és tartós jogrendjét is szolgálja, amelyhez tartoznak.

A kongresszus megleléssel állapítja meg, hogy a benne egyesült népcsoportok bajtársi szolidaritása sajátosságaik és helyzetük különbözőségétől függetlenül csorbíthatatlanul túlélte a nehéz időköt,¹⁴³ és kifejezi abbéli reményét, hogy ezt a szolidaritást annak bizonyítékaként lehet felfogni, hogy a különböző népek egymással szemben tanúsított türelme és egymás kölcsönös tiszteletben tartása nem utópia.

A kongresszus e szolidaritásban indulásakor választott, és azóta ingadozás nélkül követett útja helyességének igazolását látja.

¹⁴³ Ez a megállapítás nem felel meg a valóságnak. Lásd a Bevezetés *Kulturális autonómia és asszimiláció — konfliktusforrások* című részét.

14. KONGRESSZUS (STOCKHOLM¹⁴⁴, 1938. AUGUSZTUS 25—26.)

1.

Az Európai Nemzetiségi Kongresszus szilárd meggyőződése, hogy a saját népiség szeretete, hű megőrzése, és az annak alapvető jogaiért való fellépés erkölcsi kötelesség. Európai emberek milliói szenvedtek, és adták szívesen életüket háborúban és békében egyaránt e kötelesség teljesítéséért.

De az is ugyanilyen mértékben erkölcsi kötelesség, hogy a saját nép iránt érzett áldozatvállaló szeretet összekapcsolódjék más népek létezni akarásának és létezni való jogának tiszteltben tartásával. Csak akkor reménykedhetünk az európai népek és kultúráik gyümölcsöző és akadálytalan fejlődésében, ha ezt az erkölcsi parancsot mindenki elismeri.

2.

A XIV. Európai Nemzetiségi Kongresszus megállapítja, hogy az európai népcsoportok helyzete folyamatosan, ilyesztő mértékben romlik. Csaknem mindegyiküket háromszoros veszély fenyegeti: politikai érdekérvényesítési lehetőségeik végleges elvesztése, a gazdasági elszegényedés és népességszámuknak az asszimiláció, a kikényszerített elvándorlás, és a képzett nemzeti rétegek kialakulásának megakadályozása miatt történő csökkenése.

A nemzetiségi kongresszus óva int attól, hogy ez a folyamat tovább haladjon előre. A gyűlölet, amely a népek közt a nemzetiségek elnyomása és kiszorítása miatt felhalmozódott, már veszélyes feszültségeket is kiváltott, és katasztrófák előidézésével fenyeget.

A nemzetiségi kongresszus sürgető felhívással fordul az európai államok kormányaihoz, hogy azok tegyenek lépéseket egy olyan reform érdekében, mely biztosítja a nemzetiségek alapvető jogait a politikai és kulturális egyenjogúság terén, különösen pedig az oktatásban, az egyházban és a gazdasági életben.

¹⁴⁴ A kongresszus elnöksége meg akarta ismertetni az európai közvéleménnyel a nemzetiségi mozgalmat. Ezért London után a svéd fővárost, Stockholmot választotta következő ülése színhelyéül.

3.

A szervező bizottság a következő határozatot ajánlja a kongresszusnak elfogadásra:

1. A XIV. Európai Nemzetiségi Kongresszust ebben az évben a svéd főváros, Stockholm látta vendégül barátsággal és messzemenő támogatással. A kongresszus őszintén megköszöni minden svéd barátjának azt a meleg érdeklődést, amit vele szemben tanúsítottak, s külön megköszöni a stockholmi egyetem rektorátusának azt a vendégbarátságot, amelyre a kongresszus az egyetem termeiben talált. Őszinte köszönet illeti meg a svéd sajtót is, mely — példamutató módon — kifejezte rokonszenvét a kongresszus és tagjai céljaival és feladataival.

2. A kongresszus köszönetet mond az ügyvezető választmánynak, különösen annak elnökének, Dr. Wilfannak, és a megbízott főtítkárnak Uexküll bárónak¹⁴⁵ az elmúlt évben végzett munkájukért, az ezévi kongresszus előkészítéséért, és megvalósításáért.

3. A főtítkári hivatal elszámolását a szervező bizottság elnöke megvizsgálta, és erről tartott beszámolóját a bizottság elfogadta. A főtítkár elszámolását rendben találták.

4. Miután Uexküll báró az év folyamán megvált korábbi munkájától, a „Nation und Staat”¹⁴⁶ főszerkesztői tisztétől, felkértük, hogy végleg vegye át a kongresszus főtítkári posztját. Báró Uexküll erre késznek mutatkozott. A kongresszus e határozat elfogadásával báró Uexküllt főtítkári tisztségében megerősítettnek tekinti.

5. Az ügyvezető választmány tagjainak a következőket javasoljuk a következő évre: elnökként Dr. Wilfant, továbbá Kundt¹⁴⁷, Szüllő, Kurcsinsz-

¹⁴⁵ Uexküll-Güldenband, Ferdinand Wilhelm (1890—1939). Észtrországi német újságíró, kisebbségi politikus. A Nation und Staat kiadója és egyik vezető publicistája 1927—1938 között. 1936—1938 között az Európai Nemzetiségi Kongresszus főtítkára.

¹⁴⁶ *Nation und Staat*: a német kisebbségek európai kisebbségi kérdésekkel foglalkozó, Bécsben megjelenő folyóirata.

¹⁴⁷ Kundt, Ernst (1897—1947). Csehszlovákiai német kisebbségi politikus. A Csehszlovákiai Német Népszövetségi Liga elnökségének tagja. 1925—39 között a parlamentben szudétánémet képviselő. Az Európai Német Népcsoportok Szövetségében és a kisebbségi kongresszusokon is képviseli a csehszlovákiai németiséget (ez utóbbiban 1938—39-ben elnökségi tag). 1938-ban K. Henlein megbízottaként ő vezeti a Szudétánémet Párt és a cseh kormány közti tárgyalásokon a német delegációt. 1939—45 között a német Birodalmi Gyűlés képviselője. Heydrich Bormann figyelmébe ajánlja, mint olyan személyt, akit valamilyen fontos, vezető beosztásban

kij, Palenszkij¹⁴⁸ képviselőket, Maspons i Anglasi professzort, ezenkívül hozzájuk jön még a szervezőbizottság elnöke.

Az új választmányt felkérjük, hogy a kongresszus határozatait hajtsa végre, és a következő ülést készítse elő.

6. Mivel ma még nem lehet a jövő évi ülés helyét végérvényesen meghatározni, felhatalmazzuk az ügyvezető választmányt, hogy határozza meg a következő ülés helyét és időpontját. Ennek a jövő év május 1-ig meg kell történnie. A lehetőségek szűkítése miatt — anélkül, hogy ez bármiféle kööttséget jelentene — Belgrádot, Párizst, Bernt és Oslót nevezzük meg¹⁴⁹.

7. Emlékeztetjük az egyes csoportokat a hozzájárulások időbeni befizetésére, mivel csak ezáltal lehetséges az ügyek megfelelő intézése.

8. Tudomásul vesszük, hogy a kongresszus székhelye jelenleg Bernben található.

kell juttatni. 1946-ban tíz másik szudétánémmel együtt Prágában pert indítottak ellene, és 1947-ben kivégezték.

¹⁴⁸ Palenszkij: lengyelországi ukrán kisebbségi politikus.

¹⁴⁹ Dr. A. Weingärtner közléséből tudjuk, hogy a következő kongresszust Budapestre tervezték. Megrendezésére azonban a háború kitörése miatt nem kerülhetett sor. Erwin Kelmes: i.m. 95.

**A szövegszerkesztést a JATEPRINT,
a Bölcsészettudományi Kar Kiadványszerkesztősége végezte
WordPerfect 5.1 szövegszerkesztő programmal.**



**Készítette a JATEPress
6722 Szeged, Petőfi Sándor sugárút 30—34.
Felelős kiadó: Pándi Lajos
Felelős szerkesztő: Szőnyi Etelka
Méret: A/5, példányszám: 300, munkaszám: 200/96.**

A Documenta Historica eddig megjelent számai:

1992

1. AZ 1887-ES FÖLDKÖZI-TENGERI EGYEZMÉNYEK. Fordította és sajtó alá rendezte: Nyemcsok Attila.
2. A TILSITI BÉKE (1807. JÚLIUS 7.). Fordította és sajtó alá rendezte: Szász Erzsébet.
3. TALLEYRAND, CHARLES-MAURICE: ÉRTEKEZÉS ANNAK ELŐNYEIRŐL, HOGY A JELEN KÖRÜLMÉNYEK KÖZÖTT ÚJ GYARMATOKAT SZEREZZÜNK. Fordította és sajtó alá rendezte: Szász Géza.
4. A SCHÖNBRUNNI BÉKE (1809. OKTÓBER 14.). Sajtó alá rendezte: Szász Erzsébet.
5. EDVARD BENEŠ: ZÚZZÁTOK SZÉT AUSZTRIA-MAGYARORSZÁGOT (A CSEH-SZLOVÁKOK ÁLDOZATÁNAK TÖRTÉNELMI BEMUTATÁSA). A szöveget kiadásra előkészítette: Gulyás László. (elfogyott)
6. KORAI ANGOLSZÁSZ TÖRVÉNYEK I. A KENTI TÖRVÉNYEK. Fordította és sajtó alá rendezte: Szántó Richárd.
7. AZ 1939-40-ES FINN-SZOVJET HÁBORÚ DOKUMENTUMAI. Fordította és sajtó alá rendezte: Engi Imre.
8. DOKUMENTUMOK AZ OROSZ-SZOVJET TÖREKVÉSEKRŐL A BOSZPORUSZ ÉS ADARDANELLÁK MEGSZERZÉSÉRE (KONSTANTINÁPOLY-EGYEZMÉNY, 1915; NÉMET-OROSZ TÁRGYALÁSOK, 1940). Fordította és sajtó alá rendezte: Boros Tamás.

1993

9. A BIRODALOM ÉS ÉSZTORSZÁG. A SZOVJET-ÉSZT SZERZŐDÉSEK MEGSZÜLETÉSÉNEK DOKUMENTUMAI (1939 SZEPTEMBER). Fordította és sajtó alá rendezte: Vandlík Krisztina.
10. EDWARD BALLIOL SKÓCIAI HADJÁRATA. RÉSZLETEK A LANERCOSTI KRÓNIKÁBÓL ÉS A BRIDLINGTONI KANONOK GESTÁJÁBÓL. Fordította és sajtó alá rendezte: Kiss Andrea.
11. AZ 1943 DECEMBERI BENEŠ-SZTÁLIN-MOLOTOV MEGBESZÉLÉSEK DOKUMENTUMAI. Fordította és sajtó alá rendezte: Gulyás László.
12. BÉKESZERZŐDÉS NAGY-BRITANNIA ÉS AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK KÖZÖTT (1783. SZEPTEMBER 3.). Fordította és sajtó alá rendezte: Kökény Andrea.
13. ÚJ BÉCSI TUDÓSÍTÁSOK A KIVÁLÓ SCHWARZENBERG GRÓFNAK A TATAI, VESZPRÉMI ÉS PALOTAI ERŐDÖK ÉS MÁS HELYEK ELFOGLALÁSÁRÓL, A SZIGETI ERŐD ÖSSZEOMLÁSÁRÓL ÉS A TÖRÖKORSZÁGBAN NAPRÓL-NAPRA ERŐSÖDŐ HANYATLÁSRÓL (1599). Fordította és sajtó alá rendezte: Lévai Judit.
14. 1789 FRANCIAORSZÁGA A PANASZOK TÜKRÉBEN. Fordította és sajtó alá rendezte: Gyuricza Róbert.

1994

15. AZ 1594-ES BIRODALMI GYŰLÉS HATÁROZATAI A MAGYAR HÁBORÚT ILLETŐEN. Fordította és sajtó alá rendezte: Wölflinger Ildikó.
16. VOLGAI NÉMET DOKUMENTUMOK (1918–1941). Fordította és sajtó alá rendezte: Opauszki István.
17. AZ 1916. ÉVI ARAB FELKELÉS KIÁLTVÁNYA. Fordította és sajtó alá rendezte: Ferwagner P. Ákos, Lőkös István.
18. A BAYEUX-I PALISZÓNYEG. Sajtó alá rendezte és az előszót írta: Varga Vanda Éva.

1995

19. A CONSTANTINUS-I ADOMÁNYLEVÉL (DONATIO CONSTANTINI – VIII. SZ.) Fordította, sajtó alá rendezte, az előszót és a jegyzeteket írta: Piti Ferenc.
20. A HÉT SZIGET KÖZTÁRSASÁG ÉS KAPODISZTRIASZ. Fordította és sajtó alá rendezte: Szász Erzsébet.
21. A LENGYEL EMIGRÁNS KORMÁNY ÉS A SZOVJETUNIÓ KAPCSOLAT-FELVÉTELÉNEK DOKUMENTUMAI, 1941. Fordította és sajtó alá rendezte: Csősz László.
22. NÉMETORSZÁG KÉT MEGOSZTÁSI TERVE (MORGENTHAU-TERV, FRANKFURTI DOKUMENTUMOK). Fordította és sajtó alá rendezte: Mayer János.
23. EDVARD BENEŠ: ZÚZZÁTOK SZÉT AUSZTRIA–MAGYARORSZÁGOT. (ACSEH–SZLOVÁKOK ÁLDOZATÁNAK TÖRTÉNELMI BEMUTATÁSA). A szöveget kiadásra előkészítette: Gulyás László (az 5. sz. utánnomása).
24. AZ 1849-ES MAGYAR–VELENCEI SZERZŐDÉS. Fordította és sajtó alá rendezte: Krámlí Mihály.
25. AZ ANITA-FELIRAT (I. E. 1600 KÖRÜL). Fordította és sajtó alá rendezte: Bolega Erika.

1996

26. A JERUZSÁLEMI SZENT JÁNOS LOVAGREND REGULÁJA. Fordította és sajtó alá rendezte: Homonnai Sarolta–Hunyadi Zsolt.
27. AZ AMERIKAI ALKOTMÁNYOZÁSI VITA: A FÖDERALISTÁK ÍRÁSÁIBÓL (1787–1788). Fordította és sajtó alá rendezte: Berkes Tímea.
28. FORRÁSOK A NÉMETEK SZOVJETUNIÓBA TÖRTÉNŐ KITELEPÍTÉSÉRŐL KÖZÉP-KELET EURÓPÁBÓL (1945–1953). Fordította és sajtó alá rendezte: Köteles Péter.
29. TURGOT: LEVELEK A TOLERANCIÁRÓL. Fordította és sajtó alá rendezte: Balázs Péter.
30. EURÓPAI NEMZETI KISEBBSÉGEK KONGRESSZUSAINAK HATÁROZATAI (1925–1937). Fordította és sajtó alá rendezte: Eiler Ferenc.

A megjelenő számok darabonként 100 forintért (plusz postaköltség) megrendelhetők: Pándi Lajos, JATE Történeti Intézet, 6722 Szeged, Egyetem u. 2.